

Kui sää siäl ole?

Ruumishautaukset Aurajokilaakson keski- ja myöhäisrautakauden polttokenttäkalmistoissa

Noora Mäntsälä

Pro gradu tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, arkeologia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, arkeologia

Noora Mäntsälä

Kui sää siäl ole? Ruumishautaukset Aurajokilaakson myöhäisrautakauden polttokenttäkalmistoissa.

Sivumäärät: 74 sivua, 7 liitesivua

Tiivistelmä

Suomessa polttokenttäkalmistojen käyttö alkoi merovingiajan alussa (550/600–800 jaa.) ja jatkui läpi viikinkiajan (800–1025/1050 jaa.) aina ristiretkiajan alkuun saakka (n. 1025/1050–1100 jaa.). Tätä kalmistotyyppiä on tunnistettu Varsinais-Suomessa, Etelä-Pohjanmaalla, Satakunnassa, Hämeessä, läntisellä Uudellamaalla, Savossa ja Karjalassa. Rautakauden lopulla esikristilliset hautaustavat alkoivat muuttua hiljalleen varhaiskristillisiksi, mikä johti polttokenttäkalmistojen käytön vähenemiseen. Perinteisesti vainajat poltettiin ennen hautaamista, mutta uskomusperinteiden muutoksen myötä myös polttamattomia vainajia ryhdyttiin hautaamaan polttokenttäkalmistoihin. Tähän mennessä yli 20 polttokenttäkalmistossa on havaittu ruumishautauksia, jotka edustavat todennäköisesti hautaustapojen siirtymävaihetta rautakauden lopulla. Ruumishautauksien esiintyminen polttokenttäkalmistoissa ja niiden tulkinta saattavat kuvastaa yhteisön hautausperinteiden asteittaista muutosta.

Suomessa rautakauden lopun hautaustavoissa tapahtui merkittäviä muutoksia, jotka on tulkittu osaksi kristillistymisprosessiin liittyvää hautaustapojen murrosta. Siirtymä kristilliseen hautaustapaan tapahtui asteittain ja se vaati aikaa useamman sukupolven ajan. Polttokenttäkalmistojen ja niissä esiintyvien ruumishautauksien tutkimus antaa hyvän mahdollisuuden tarkastella, miten nämä kaksi erilaista hautaustapaa kytkeytyvät toisiinsa. Tutkimuksessa pyrittiin ajoittamaan yksi Aurajokilaakson polttokenttäkalmistoista ja tutkimaan ruumishautauksia niiden orientaation, varhaiskristillisten piirteiden ja polttokenttäkalmiston kontekstin perusteella. Ruumishautauksia on kuitenkin tehty polttokenttäkalmistoihin jo paljon ennen kristillistymisen alkua, joten niiden ajoituksista olisi syytä varmistua. Joidenkin kalmistojen osalta tulokset puhuvat varhaiskristillisten hautauksien puolesta ja joidenkin kalmistojen osalta tulos jättää paljon tulevien tutkimusten varaan.

Avainsanat: Aurajokilaakso, esikristillinen hautaus, hautaustapojen muutos, luonnontieteelliset menetelmät, osteologia, polttokenttäkalmisto, rautakausi, ruumishaudat, varhaiskristillisuus.

1	Johdanto	1
1.1	Hautauskäytäntöjen moninaisuus	1
1.2	Tutkimuskysymykset ja metodi	2
1.3	Aineisto ja sen rajaus	4
2	Tausta ja teoria	7
2.1	Polttokenttäkalmistojen määrittely, esiintyvyys ja tutkimukselliset haasteet	7
2.1.1	Polttokenttäkalmistot	8
2.1.2	Varhaiskristilliset hautaustavat	10
2.1.3	Kristilliset hautaukset	13
2.1.4	Ruumishaudaukset polttokenttäkalmistoissa	14
2.1.5	Aiempi tutkimus rautakauden hautauksista	16
2.2	Problematiikka ja käsittelytapa	20
2.3	Kohteet ja tutkimushistoria	25
2.3.1	Lieto Pahka Pahämäki 423010005	26
2.3.2	Lieto Vanhalinna Aittämäki 423010002	35
2.3.3	Lieto Haimionmäki 423010008	37
2.3.4	Lieto Pettinen Alilamppula 1000034232	39
2.3.5	Turku (ent. Kaarina) Kirkkomäki 853010005	41
2.3.6	Turku (ent. Kaarina) Ristimäki II 853010004	42
2.3.7	Turku Saramäki 853010031	44
2.3.8	Turku Virusmäki 853010014	47
3	Analyysi	50
3.1	Pahamäen 1975 (haudat 1 ja 2) ja 1980 (hauta 4) kaivauksissa havaitut mahdolliset ruumishaudaukset	50
3.1.1	Hauta 1	50
3.1.2	Hauta 2	51
3.1.3	Hauta 3	52
3.1.4	Hauta 4	52
3.2	Pahamäen kaivaukset 2025	53
3.3	Pahamäen kalmiston ajoitukset	58
3.4	Muiden kohteiden analyysi	59
3.5	Yhteenveto	63

3.6	Ruumishautauksiin viittaavat polttokenttäkalmistot koko Suomessa	67
4	Tulkinta	68
4.1	Ruumishautaukset polttokenttäkalmistoissa: havaintojen arviointi	68
4.2	Ruumishautausten ajoitus ja tulkinta varhaiskristillisyyden näkökulmasta	69
4.3	Ruumishautaukset osana hautaustapojen siirtymävaihetta	70
4.4	Tutkimuksen rajoitteet ja jatkotutkimustarpeet	71
5	Johtopäätökset	73
	Lähteet	75
	Liitteet	82
	Liite 1. Pahamäen yleiskartta.	82
	Liite 2. Polttokenttäkalmistoja Suomessa, joissa ruumishautauksia.	83
	Liite 3. Polttokenttäkalmistot, joissa havaittu mahdollisesti ruumishautoja.	85
	Liite 4. Liedon Pahkan Pahamäen ajoitukset.	86
	Liite 5. Kartta polttokenttäkalmistoista Suomessa, jotka sisältävät ruumishautauksia.	88

1 Johdanto

1.1 Hautauskäytäntöjen moninaisuus

”Kuta myöhempään pakanuuden aikaan tulemme, sitä rikkaammiksi käyvät asutuslöydöt ja myös muinaiskalusto. Viikinkikautinen eli nuorimman rautakauden kulttuuri (n. 800–1150 j. Kr.) edustaa Varsinais-Suomen kulttuuritilaa kristinuskon Suomeen saapumisessa, ja se on mitä tärkein Suomen historiallisten vaiheitten ja kehityksen ymmärtämiseksi.” (A. M. Tallgren 1931: 81).

Hautaustavat kertovat menneistä yhteisöistä ja niiden kulttuurisista, uskonnollisista ja sosiaalisista arvoista sekä siitä, miten hautaustavat ovat aikanaan muotoutuneet. Rautakauden yleisimpiä hautausmuotoja ovat olleet Polttokenttäkalmisto, maansekainen röykkiö, tarhakalmisto, uurnahautaus, palokuoppahautaus ja hautakumpu. Lisäksi ehkä hieman harvinaisempia hautausmuotoja rautakaudelta ovat lapinraunio, paasiarkku ja laivalatomus (AKP, hautaaminen, esihistorialliset haudat). Rautakauden loppuvaiheen (n. 900–1150/1200 jaa.) hautauskulttuurissa tapahtuneet muutokset on liitetty kristinuskon asteittaiseen omaksumiseen, mutta ilmiö ei edusta äkillistä uskonnollista murrosta. Todennäköisempää on pitkä uusien rituaalisten käytäntöjen ja ideologioiden mukautumisen vaihe. Siirtymävaihe näkyy jossain määrin myös polttokenttäkalmistoissa. Suomesta tunnetaan useita polttokenttäkalmistoon polttohautauksen joukkoon tehtyjä ruumishautauksia. Ruumishautauksia on kuitenkin tehty Suomessa polttokenttäkalmistoihin jo aiemminkin tutkimusraporttien perusteella¹. Vanhemmat, useimmiten roomalaisajalle ajoittuvat ruumishautaukset saattavat liittyä vallinneisiin olosuhteisiin tai paikallisiin uskomusperinteisiin.

Kaksi tyystin erilaista hautaustapaa keski- ja myöhäisrautakauden kalmistossa herättävät kysymyksiä siitä, olivatko ne lähes samanaikaisia vai edustivatko ne täysin eri aikoja, uskomuksia ja käytäntöjä. Polttokenttäkalmistojen ruumishautaukset voivat kertoa paljonkin vainajien uskonnollisesta ja ehkä myös yhteisöllisestä asemasta sekä siirtymävaiheen yhteiskunnan ajatusmaailmasta. Roomalaisajalla hautauksia tehtiin tarhakalmistoihin ja vainajat haudattiin yleensä polttamatta (AKP, tarhakalmisto). Tämä saattaa tehdä polttokenttäkalmistojen ruumishautauksien ajoittamisesta hankalaa, koska toisinaan samalle kalmistoalueelle on tehty hautauksia pitkään, jolloin esimerkiksi tarhakalmisto saattaa olla polttokenttäkalmiston alla.

¹ Liite 2 sisältää listauksen polttokenttäkalmistoista, jotka sisältävät ruumishautauksia.

Rautakauden hautauksia tutkineiden Anna Wickholmin ja Sami Ranisen mielestä (2003: 2–14) polttokenttäkalmistojen ilmiön mittakaava, levinneisyyden ja erilaisten muotojen tarkastelu sekä polttokenttäkalmistojen ajoituksien täsmentäminen olisivat hyödyllisiä lähtökohtia tämän kalmistotyypin tutkimukselle. Useimmiten tutkijat ovat perehtyneet vain tämän kalmistotyypin ulkomuotoon (2003: 2–3). Suomen polttokenttäkalmistoissa on säilynyt vain vähän luita, mikä viittaa myös siihen, että ainoastaan osa vainajasta tai osa vainajista on sijoitettu kalmistoon polton jälkeen. Tämänkaltainen tieto herättää kysymyksiä siitä, ketkä valittiin haudattaviksi polttokenttäkalmistoihin ja mihin ja miten muut yhteisön jäsenet haudattiin.

Aiemmissa tutkimuksissa (esimerkiksi Nallinmaa-Luoto 1978; Purhonen 1998) on tulkittu, että tällaiset hautaukset mahdollisesti kertovat sekä uuden uskonnon omaksumisesta että perinteisten tapojen jatkuvuudesta. On myös mahdollista, että vanhempia esikristillisiä hautauksia on siirretty kristillisten hautausten yhteyteen ja myös toisinpäin, kristillisiä hautauksia on saatettu siirtää esikristillisiin hautauksiin.²

1.2 Tutkimuskysymykset ja metodi

Tutkimuksen kohteena ovat Aurajokilaakson rautakautiset polttokenttäkalmistot, joissa on aiemmassa tutkimuksessa havaittu ruumishautauksia. Tutkimuksessa tarkimmin kuvataan, tutkitaan ja tulkitaan Liedon Pahkan Pahamäen polttokenttäkalmisto, jossa mahdollisia ruumishautauksia on tulkittu arkeologi Jukka Luodon toimesta olevan vuoden 1975 ja 1980 (1975: 5–6; Luoto 1980: 11) kaivauksilla. Näiden havaintojen pohjalta päädyin myös tutkimaan yhden mahdollisen ruumishaudan oletetun sijainnin tarkemmilla kaivauksilla Liedon Pahamäessä 2025. Pyrin tarkastelemaan mahdollisten ruumishautausten olemassaoloa tai sitten sulkemaan niiden mahdollisuuden pois. Tutkimuksessa pyritään myös ajoittamaan Pahamäen kalmiston osalta sekä polttokenttäkalmisto että ruumishautaus. Ruumishautausten sijoittuminen polttokenttäkalmistoon on herättänyt myös ajatuksia siitä, että mahdollisesti osa ruumishautauksista sisältäisi varhaiskristillisiä piirteitä. Ne voivat toisaalta olla esimerkiksi olosuhteiden pakosta tehtyjä polttamatta hautauksia. Tulkinnat varhaiskristillisyydestä tässä tutkimuksessa perustuvat pääasiallisesti hautauksen orientaatioon ja esineettömyyteen tai hyvin vähäisiin hauta-antimiin ja kaivausraporttien ja -karttojen esittämiin tulkintoihin maaperän muutoksista. Ruumishautauksen tunnistaminen perustuu anomaliaihin polttokenttäkalmistojen sisällä sekä aiempien tutkijoiden tulkintoihin mahdollisista ruumishautauksista.

² Ks esim. Sarasmo 1971, 12. Tai Pälsi 1939, 35–36.

Tavoitteena on myös kartoittaa Aurajokilaakson (kuva 1) polttokenttäkalmistot, joissa on ruumishautauksia, ja analysoida niiden sijoittumista ja ajoitusta rautakauden lopulla. Tutkimus rajataan ajallisesti rautakauden keskivaiheen ja lopun hautauksiin. Koska polttokenttäkalmistoihin tai samalle alueelle on tehty ruumishautauksia kahdella eri aikakaudella, tutkimuksessa keskitytään tarkemmin siirtymävaiheeseen polttohautauksista ruumishautauksiin; merovingi- ja viikinkiajan polttokenttäkalmistoihin, joissa ruumishautauksia on havaittu. Tarkastelun kohteena on siirtymä rautakauden aikaisista hautaustavoista kohti kristillistä hautausta, jonka varhaisimpia arkeologisia ilmentymiä saattavat olla ruumishautaukset polttokenttäkalmistoissa.

Tutkimuksessa on kolme pääkysymystä:

- Missä tunnetuissa polttokenttäkalmistoissa Suomessa on ruumishautauksia tai niitä arvellaan tehdyn?
- Miten Aurajokilaakson polttokenttäkalmistoissa olevat ruumishautaukset ajoittuvat ja vertautuvat toisiinsa ja voidaanko niitä tulkita varhaiskristillisiksi?
- Voidaanko Pahkan Pahamäen oletetut ruumishautaukset todentaa ja ajoittaa tarkemmin, ja mitä ne kertovat alueen hautauskulttuurin muutoksesta?

Kuva 1. Aurajokilaakso kartalla. Kartta: Maanmittauslaitoksen taustakartta, paikkatietoikkuna.

1.3 Aineisto ja sen rajaus

Tutkimuksen lähtökohtana on tarkastella sellaisia kohteita Aurajokilaakson alueella, joissa ruumishautauksen mahdollisuus on noussut esiin aiemmassa tutkimuksessa tai kaivaushavainnoissa. Lisäksi katsoin aiheelliseksi rajata aineistoa kattamaan hieman suppeamman alueen kohteet kuin kaikki ruumishautauksia sisältävät polttokenttäkalmistot. Tällä tavoin rajattu aineisto mahdollistaa sen, että ruumishautaukseen viittaavia piirteitä voidaan tutkia suhteessa polttokenttäkalmistoille tyypilliseen hautauskäytäntöön ja arvioida, millaisin arkeologisin perustein ruumishautauksen mahdollisuutta voidaan tunnistaa.

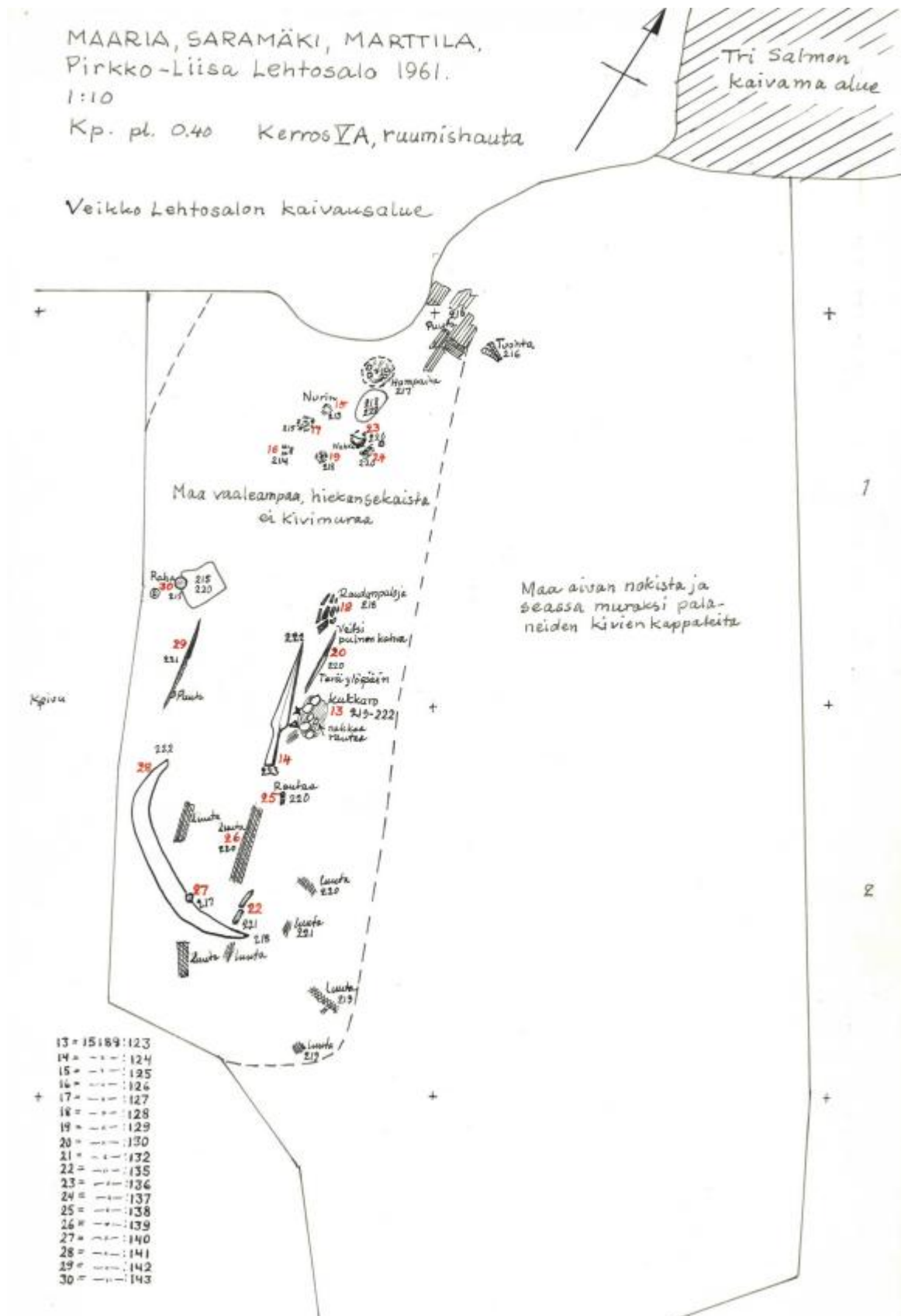
Tutkimuksessa tarkasteltavien kohteiden joukossa Liedon Pahka Pahamäen kalmisto on keskeinen kohde. Ensinnäkin kohde on sinänsä erityisen kiinnostava, koska sen kaivausraporteissa on esitetty tulkintoja mahdollisista ruumishautauksista. Tämän tutkimuksen vuonna 2025 suoritettujen kenttätöiden on tehty Pahamäessä, koska Luoto (1975) mainitsee polttokenttäkalmistossa olevan mahdollisesti ruumishautauksia. Pahamäen aineistoa tarkastellaan tässä tutkimuksessa jo tästäkin syystä muita kohteita yksityiskohtaisemmin. Pahamäen lisäksi syvempää tarkastelua on Liedon Pettisten Alilamppulasta. Syksyllä 2025 tutkimusapulaisena toimiminen Pettisten Alilamppulan kohteella Turun yliopiston opetuskaivauksilla rautakauden polttokenttäkalmistossa antoi tähän hyvän mahdollisuuden. Muiden valittujen polttokenttäkalmistojen kohdalla tutkimus jäi kaivausraporttien ja tutkimuskirjallisuuden tutkimisen tasolle. Pahamäen ja Pettisten kohteita kyettiin siis tarkastelemaan kohteita ja aineistoa yksityiskohtaisemmin, mutta useiden muiden kalmistojen osalta tarkempi perehtyminen alkuperäiseen löytömateriaaliin, kartta-aineistoon tai muihin arkistolähteisiin ei ollut käytännön syistä mahdollista. Osa aineistosta sijaitsee eri museoiden ja kokoelmien säilytystiloissa, eikä niiden systemaattinen läpikäynti olisi tämän tutkimuksen laajuuden puitteissa ollut realistista.

Tämän vuoksi analyysi perustuu näiden kohteiden osalta ensisijaisesti kaivausraporteissa esitettyihin havaintoihin ja tulkintoihin. Menettely on perusteltu myös siksi, että tutkimuksen tavoitteena ei ole jokaisen kalmiston kohdalla yksittäisten kalmistojen täydellinen uudelleenanalyysi, vaan ruumishautauksiin viittaavien ilmiöiden tarkastelu usean kohteen aineistossa. Osa varhaisista kaivauksista on dokumentoitu pääasiassa raporttien muodossa, jolloin raporttiaineisto muodostaa keskeisimmän saatavilla olevan lähteen.

Tutkimuksen keskeinen lähdeaineisto muodostuu siis kuten jo edellä osittain mainittu, kaivausraporteista, kaivauskartoista sekä löytöaineistoa koskevasta dokumentaatiosta. Vanhoihin kaivausraportteihin liittyy kuitenkin usein dokumentaation tarkkuuteen ja yksityiskohtaisuuteen liittyviä rajoitteita. Kaivausten dokumentaatio on laadittu aina kaivaushetken käytössä olevan mittaus- ja dokumentointiteknologian ja sen hetkisen dokumentointikäytännön mukaisesti. Tämän takia ennen 2000-lukua tehtyihin polttokenttäkalmistojen kaivauksiin liittyvä dokumentaatio on monin paikoin yleispiirteistä, eikä kaikkia hautauksiin liittyviä kontekstuaalisia suhteita ole mahdollista jälkikäteen yksiselitteisesti rekonstruoida. Kaivausraporttien kartat ja kuvat voivat toisaalta helpottaa tulkintaa, mutta toisinaan myös lisätä tulkinnanvaraisuutta, mikäli havaintojen keskinäiset suhteet eivät avaudu nykyisten tutkimuskäytäntöjen näkökulmasta selkeästi.

Samalla on kuitenkin todettava, että tällaisen vanhan dokumentaation säilyminen kaikkine piirteineen on nykyiselle tutkimukselle merkittävä etu. Vaikka esitystapa poikkeaa monin osin nykyarkeologian dokumentaatiokäytännöistä, kaivausraportit ja niihin liittyvä kartta-aineisto (kuva 2) voi tarjota arvokasta primaariaineistoa sekä löytöjen sijoittumisesta että kaivaushavainnoista. Tällä tavalla ne mahdollistavat myös uusien tulkintojen tekemisen hieman helpommin. Tästä syystä aineistoa tarkastellaan tässä tutkimuksessa sekä sen informaatioarvo että siihen liittyvät epävarmuustekijät huomioiden.

Tässä tutkimuksessa esikristillisyydellä tarkoitetaan Suomen alueella ennen 1000-lukua vallinneita uskomusperinteitä ja hautaustapoja. Varhaiskristillisyydellä puolestaan tarkoitetaan ajanjaksoa rautakauden lopulla, jolloin kristinusko alkoi levitä Suomeen idästä ja lännestä, mutta esikristilliset piirteet säilyivät pitkään varhaiskristillisten tapojen rinnalla.

Kuva 2. Kuva Saramäen kalmiston raportista vuodelta 1961. Ruumishaudan löydöt kuvattu tarkasti paikoilleen. Kuva: Lehtosalo 1961, 14.

2 Tausta ja teoria

2.1 Polttokenttäkalmistojen määrittely, esiintyvyys ja tutkimukselliset haasteet

Suomessa polttokenttäkalmistojen tarkkaa lukumäärää ei monestakaan syystä tunneta. Yksi keskeinen ongelma on esimerkiksi polttokenttäkalmiston monitulkintaisuus ja epäselvä määrittely, jonka perusteella kohteita on usein luokiteltu polttokenttäkalmistoiksi pelkkien yksittäisten havaintojen perusteella. Lisäksi tutkimuksia on tehty rajallisesti, ja vain harvat kalmistot on kaivettu kokonaan niin, että polttokenttäkalmiston koko laajuus tunnetaan. Tämä tarkoittaa, että monet kohteet tarvitsisivat lisätutkimuksia niiden todellisen luonteen varmistamiseksi. Anna Wessman (2010) on arvioinut Suomessa olevan noin 250 polttokenttäkalmistoa, mutta hänen väitöskirjassaan *Death, Destruction and Commemoration: Tracing Ritual Activities in Finnish Late Iron Age Cemeteries (AD 550–1150)*, ei esitetä tarkkaa luetteloa tai kriteereitä, joilla kohteet on määritelty. On mahdollista, että arvio perustuu Museoviraston muinaisjäännösrekisteriin, mutta sen käytön yksityiskohtia ei ole selvennetty. Rekisterin avulla voidaan kuitenkin arvioida kalmistojen määrää ja pohtia hautaustyyppiin liittyviä tunnistusongelmia, joita vielä esiintyy monien kohteiden kohdalla (Rohiola 2013; Wessman 2010). Suomesta tunnetaan joitakin polttokenttäkalmistoja, joiden yhteydessä on raportoitu ruumishautauksiin viittaavia piirteitä. Näiden kohteiden määrä vaihtelee lähteestä ja määrittelytavasta riippuen, mutta aiemmassa tutkimuksessa on viitattu yli kahteenkymmeneen kohteeseen, joissa ruumishautausta on joko ehdotettu tai pidetty mahdollisena (Wickholm 2008: 91).

Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä on löydettävissä tätä tutkimusta tehdessä 305 kohdetta, jotka on luokiteltu hautapaikoiksi ja rautakautisiksi kiinteiksi muinaisjäännöksiksi. Näistä 108 sijaitsee Varsinais-Suomen alueella. Tunnetuista polttokenttäkalmistoista 28 kohteessa on todettu ruumishautauksia (liite 2).³ Varsinais-Suomen kohteistakin 12 kohteessa on dokumentoitu ruumishautauksia. Osassa kohteista mainitaan mahdolliset ruumishaudat, mutta niiden tarkempi tutkimus on vielä tekemättä. Esimerkiksi Liedon Pahkan Pahamäellä (kohde 423010005) Jukka Luodon vuoden 1975 kaivauskertomuksessa mainitaan mahdolliset ruumishautaukset. Tutkimusraportteja selaamalla löytyy vielä kohteita (liite 3) joissa ruumishaudan mahdollisuutta polttokenttäkalmistoissa on spekuloitu.

³ Liitteestä 2 on poistettu kohteita tutkimuksen aikana, esimerkiksi Turun Kirkkomäki, joissa ruumishautaukset eivät ole polttokenttäkalmistossa tai siirretty liitteeseen 3 jos ruumishautauksiin johtaneita tulkintoja ei ole saatu täysin varmistettua.

2.1.1 Polttokenttäkalmistot

Polttokenttäkalmisto on nuoremman rautakauden hautaustapa. Kalmisto on maantasainen kivistä ladottu kalmistotyyppi, jossa vainajan jäänteet on hauta-antimiseen siroteltu toisinaan kivien alle ja toisinaan kivien joukkoon. Kalmistoissa saattaa esiintyä myös kivirakenteita mutta useimmiten ne ovat rakenteettomia (AKP, polttokenttäkalmisto). Vainaja poltettiin usein polttokenttäkalmiston ulkopuolella ja jäännökset siroteltiin polttokenttäkalmistoon. Toisinaan vainajia on poltettu myös suoraan polttokenttäkalmistossa kuten esimerkiksi Virusmäessä on ajateltu (Kivikoski 1971: 55–56) tehdyn. Polttokenttäkalmistojen käyttö Suomessa ajoittuu pääosin merovingi- ja viikinkiajalle (550/600–1025/1050 jaa.). Ajoitukset perustuvat pääasiassa esinetytologioihin (Lehtosalo-Hilander 1984: 284; Wessman 2010: 19). Joitakin kalmistoja on ajoitettu myös radiohiiliajoituksin mutta etenkin vanhemmissa tutkimuksissa tämä käytäntö ei ole ollut vielä mahdollinen, koska radiohiiliajoitus on kohtalaisen uusi luonnontieteellinen ajoitusmenetelmä. Lisäksi radiohiiliajoitukset ovat toistaiseksi melko rajallisesti hyödynnettävissä niiden kustannusten vuoksi.

Polttokenttäkalmistoja on tunnistettu erityisesti Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä, läntisellä Uudellamaalla sekä osin Savossa ja Karjalassa. Hautaustavan levinneisyys ulottuu Etelä-Pohjanmaalta Laatokan länsirannalle, ja sen pohjoisraja sijoittuu noin 63. leveyspiirin tuntumaan (Wickholm 2008: 90). Kalmistot keskittyvät kuitenkin selvästi Hämeen järviseuville ja Länsi-Suomen rannikkoalueille, kuten Muinaisen Kalannin sekä Turun ja Raision seuduille (Edgren 1993: 195), kun taas Etelä-Pohjanmaalla niitä esiintyy niukemmin eikä ilmiö ulotu Pohjois-Suomeen (Huurre 1979: 132).

Tämänkaltainen hautaustapa on yleinen Suomessa, mutta vastaavanlaisia polttokenttäkalmistoja on löydetty myös Viirosta, Latvian pohjoisosista (Tvauri 2012: 268) ja Venäjän Karjalankannakselta (Uino 1997: 52–54). Polttokenttäkalmistot otettiin Suomessa käyttöön merovingiajalla (550/600–800 jaa.) ja hautaustapa säilyi pääasiallisena hautausmuotona viikinkiajan loppuun sekä ristiretkiajan alkuun saakka (1025/1050–1100 jaa.) (Lehtosalo-Hilander 1984: 281, 284). Rautakauden loppuvaiheessa polttohautausperinteet alkoivat hiljalleen muuttua varhaiskristillisiksi, mikä johti polttokenttäkalmistojen käytön vähittäiseen loppumiseen (Hiekkanen 2002; Wickholm 2006: 201). Samankaltaisen ajatuksen esittää myös Purhonen (1998: 115); vainajat poltettiin ennen hautaamista, mutta uskomusperinteiden muuttuessa myös polttamattomia vainajia ryhdyttiin hautaamaan maakuoppaan ruumishautauksina. Pur-

hosen mielestä voidaan tarkentaa varhaisten ruumishautauksien tehdyn polttokenttäkalmistoihin. Vainajalle mukaan laitettavien erilaisten hauta-antimien laitto hautaan mukaan viimeiselle matkalle loppui Matti Huurteen mukaan (1979: 136) lähestulkoon kokonaan vuoteen 1150 tultaessa, Itä-Suomessa taas vasta 150 vuotta myöhemmin. Rautakauden lopun ajalta ei tunneta vielä kirjallisia lähteitä, joten tulkinta hauta-antimien mukaan laitosta pohjautuu ainoastaan arkeologiseen aineistoon.

Ensimmäiset polttokenttäkalmistoihin liittyvät arkeologiset havainnot tehtiin jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, ja seuraavina vuosikymmeninä monissa polttokenttäkalmistoissa suoritettiin kaivauksia. Polttokenttäkalmistot kuvailtiin tyypillisesti maantasaisiksi hautarakenteiksi, joissa tumma nokimaa ja erilaiset rökkiökiveykset yhdistyivät palaneisiin luujäänteisiin sekä hajallaan oleviin hautaesineiden fragmentteihin (Tallgren 1918: 55; Kivikoski 1971: 51). Suurten polttokenttäkalmistojen tutkiminen tapahtui usein nopeasti, useinkaan kaikkia löytöjä ei otettu tarkasti edes talteen. Vain niin sanotusti merkittävimmät löydöt (esineet ja niiden katkelmat, lasihelmet, korut) otettiin tarkasti löytöpaikkatietoineen talteen. Tämä edellä esitetty toteamus nopeasta kaivauksesta jättää kysymyksen siitä, onko kaikkia mahdollisia ruumishautauksia kaivauksilla ensinnäkään havaittu.

Koska esihistorialliselta ajalta ei ole kirjallisia lähteitä, olemme kokonaan arkeologisen aineiston varassa. Ainoa tunnettu kirjallinen kuvaus viikinkiaikaisesta skandinaavisesta polttohautausperinteestä on peräisin vuosilta 922–923, jolloin arabialainen diplomaatti Ibn Fadlan kirjoitti matkakertomuksessaan hautajaisrituaaleista (Palva 2007: 65–71). Kertomus kuvaa miten varakas vainaja haudataan runsailla hauta-antimilla ja poltetaan Volga joen rannassa suurehkössä laivassa. Mukaansa vainaja saa viimeiselle matkalle hänelle uhrattavan orjatytön, kaksi hevosta, kaksi nautaa sekä muita pienempiä kotieläimiä. Kun laiva poltetaan, Vainajan herra saapuu tuulen mukana noutamaan päällikön hengen. Päällikön joukkoihin kuuluneen miehen huomataan tekstissä todenneen arabien olevan typeriä, koska jättävät vainajansa maahan mattojen ja toukkien syötäväksi, on paljon järkevämpää polttaa vainaja ja näin hän pääsee hetkessä paratiisiin. Köyhemmille vainajille tehdään vene, jossa hänet poltetaan.

Tämä kuvaus kertoo ajatuksesta päästää vainajan henki välittömästi paratiisiin. Jos tai kun tämä on ollut skandinaavinen ajatus vainajan hengen nopeasta vapauttamisesta, kristillinen hautaustapa ei varmastikaan ole aluksi ollut kovinkaan mieleinen rautakauden yhteisöille. Vainajan sijoittaminen edes omiensa joukkoon polttokenttäkalmistoon on saattanut hieman lievittää tilanteen tuomaa mielipahaa.

2.1.2 Varhaiskristilliset hautaustavat

Hautauskäytännöissä tapahtui isoja muutoksia viikinki- ja ristiretkiajan taitteessa 1000-luvulla. Tarkoittaen siis sitä, että polttokalmistojen käyttö alkoi hiljalleen hiipua ja ruumishautauksista alkoi muotoutua hitaana prosessina kristillisten vaikutteiden myötä uusi käytäntö (Kivikoski 1939: 38). Sirkku Pihlman kertoo, että Suomen rannikkoalueilla on hautaustavoissa aikojen saatossa tapahtunut nopeita muutoksia, niistä esihistoriallisen ajan viimeisimpänä muutos kristillisten vaikutteiden seurauksena 1100-luvulla (Pihlman 1997: 8). Hänen mukaansa polttokenttäkalmistojen määrä väheni, mutta joissakin tapauksissa ensimmäiset ruumishaudaukset todennäköisesti tehtiin käytössä olleisiin polttokenttäkalmistoihin. Hautaustapojen muutos kertoo varhaisten kristillisten vaikutteiden asteittaisesta vahvistumisesta alueella. Se ei kuitenkaan välttämättä merkinnyt väestön välitöntä ja kokonaisvaltaista kristillistymistä, sillä arkeologisen aineiston valossa kalmistoissa suoritettiin sekä polttohautauksia että ruumishautauksia rinnakkain. Kristinuskon vaikutuksen levitessä ja vakiintuessa ruumishautauksia siirryttiin tekemään polttokenttäkalmistojen läheisyyteen, usein hiekkaisempaan maaperään johon hauta on helpompi kaivaa (Ruuhonen 2024: 173). Polttokenttäkalmiston kivikkoiseen maaperään ei varmastikaan ollut kovinkaan helppoa kaivaa ruumishautaa, mutta niiden kaivamista ovat varmasti motivoineet tunneperäiset syyt. Yhteisöissä tapahtuneet muutokset hautaustavoissa ja erilaiset ristiaiheiset esineet sekä kristillisyyttä kuvaavat tunnusmerkit näyttäytyvät kristillisyyden hyväksymisen ensimmäisinä tunnusmerkkeinä (Ruuhonen 2024: 172). Varhaiskristillisiksi ruumishautauksiksi Purhosen (1998) mukaan voidaan laskea polttokenttäkalmistoihin tehdyt vähäisillä esineillä varustetut ruumishaudat. Hautauksen orientaatio kertoo myös varhaiskristillisestä haudasta. Ruumiskalmistoihin haudatessa itä-länsi-suuntaisuus on ollut vallitseva orientaatio mutta varsinkin varhaiskristillisissä hautauksissa suuntaus voi yhtä hyvin olla lounas-koillis- tai kaakko-luodesuuntainen tai jotakin niiden väliltä.

Monissa tapauksissa ruumiskalmisto sijaitsee lähellä polttokenttäkalmistoa, ja kohteet liittyvät usein laajempiin rautakautisiin kokonaisuuksiin. Esimerkiksi Liedon Ylipään kalmisto on osa tällaista kokonaisuutta. Aurajoen vastarannalla, noin 500 metrin etäisyydellä Ylipäästä, sijaitsee Vanhalinnan Linnavuori, ja noin 300 metrin päässä länteen jokipellosta on löydetty E-tyypin keihäänkärki sekä Y-tyypin miekka, jotka saattavat viitata toiseen kalmistoon Aurajokeen laskevassa niemekkeessä. Ristinpellon varhaiskeskiaikainen ruumiskalmisto sijaitsee vain noin 200 metrin päässä Ylipään kalmiston luoteispuolella. Kalmistojen mittakaavaa tarkastel-

taessa on myös syytä pohtia niiden mahdollista käyttäjäyhteisöä. Hautojen lukumäärän ja kalmistojen laajuuden perusteella on esitetty, että monet ruumiskalmistot eivät ole palvelleet vain yksittäistä taloutta tai sukuryhmää, vaan laajempaa paikallisyhteisöä (Ruohonen 2018: 58). Tällainen kehitys on tulkittu osaksi hautaustoiminnan vähittäistä institutionalisoitumista keskiajan kynnyksellä. Tarkasteltujen kohteiden osalta kalmistojen koko ja hautamäärät viittaavat samansuuntaiseen kehitykseen, vaikka aineisto ei mahdollista käyttäjäyhteisön tarkkaa rajaamista.

Wickholm ja Raninen (2003: 2) korostavat, että suurin osa Suomen rautakautta koskevista tiedoista perustuu kalmistotutkimukseen. Polttokenttäkalmistot, jotka olivat erityisen yleisiä meovingi- ja viikinkiajalla, ovat kuitenkin jääneet pitkälti tutkimuksen marginaaliin. Heidän mukaansa tämä johtuu kalmistotyyppin tutkimuksellisista haasteista, kuten aineiston sekoittuneisuudesta ja kontekstin puutteesta. Näiden ongelmien vuoksi polttokenttäkalmistoja on pidetty vaikeina tulkita, eikä niiden tarjoamia mahdollisuuksia uuden tiedon tuottamiseen ole hyödynnetty täysimääräisesti. Wickholmin ja Ranisen (2003: 2–14) huomauttavat myös, että tafonomiset prosessit, kuten routa, kasvillisuus ja eläinten toiminta, ovat voineet vaikuttaa aineiston säilyneisyyteen ja kontekstin sekoittumiseen. Lisäksi haudanryöstely tai muut ihmis toiminnan aiheuttamat häiriöt ovat saattaneet muokata kalmistojen aineistoa merkittävästi. Näiden tekijöiden vuoksi polttokenttäkalmistojen käyttöä ja ajoitusta on usein vaikea varmistaa ilman luonnontieteellisiä ajoitusmenetelmiä apuna.

Samankaltaisia näkemyksiä on esitetty myös muissa tutkimuksissa, kuten Wessmanin (2010) väitöskirjassa ja Asplund et al. (2019: 109) julkaisussa. Näissä painotetaan polttokenttäkalmistojen tarkempaa ajoittamista ja tutkimusta esimerkiksi rakenteiden, symboliikan ja hautastapojen yhteisöllisten merkitysten ja erilaisten tapojen ymmärtämiseksi. Näiden näkemysten valossa voidaan todeta, että polttokenttäkalmistojen tutkimuksella on potentiaalia tarkentaa tietämystä rautakauden yhteisöjen ideologioista ja hautauskäytännöistä myös, tai ainakin, Varsinais-Suomen alueella.

Myöhäisrautakautisen ja varhaiskeskiaikaisen hautauskulttuurin monimuotoisuus tekee yksittäisten hautojen ja joidenkin kokonaisten kalmistojen kristillisyyden määrittämisestä haastavaa. Suomen kristillistymistä koskevassa tutkimuksessa on pitkään keskusteltu siitä, missä määrin arkeologinen aineisto heijastaa varsinaista uskonnollista muutosta ja missä määrin kyse on hautausrituaalien muuntumisesta. Salon (2006: 24–25) mukaan erityisesti varhaisemmassa tutkimuksessa kristillisiä vaikutteita etsittiin yksittäisistä esineistä ja muodoista, kun

taas uudempi tutkimus on painottanut kronologisten ja alueellisten erojen merkitystä sekä hautaustapojen pitkää limittäisvaihetta. Raison Mullin asuinpaikka on tulkittu ajoittuvan vaiheeseen, jossa esikristilliset ja kristilliset käsitykset olisivat olleet samanaikaisesti läsnä (Hunkantaival & Bläuer 2017: 164). Tällainen päällekkäisyys korostaa sitä, että rituaalisten käytäntöjen muutosta on syytä tarkastella pitkänä ja alueellisesti vaihtelevana prosessina. Hautaustapojen muutokset eivät välttämättä heijasta välitöntä maailmankuvan muutosta, vaan pikemminkin vähittäistä siirtymää, jossa vanhat ja uudet merkitysjärjestelmät limittyvät.

Mullin aineisto osoittaa, että kristinuskon omaksuminen ei vaikuttanut kaikkiin rituaalisen toiminnan osa-alueisiin samalla tavalla. Tutkimuksessa todetaan, että kristillistyminen näkyi voimakkaammin tuonpuoleisuuteen liittyvissä käytännöissä kuin kotitalouden rituaaleissa (Hunkantaival & Bläuer 2017: 165). Tämä havainto soveltuu hyvin siis myös polttokenttäkalmistojen ruumishautauksien tulkintaan. Se viittaa siihen, että rituaalinen jatkuvuus oli mahdollista uskonnollisen muutoksen keskellä, eikä yksittäisiä hautaustapaan liittyviä piirteitä voida sellaisenaan pitää suorina todisteina kristillisistä uskomuksista.

Kristinuskon vakiintuminen tapahtui asteittain, ja monissa rautakauden lopun hautauksissa saattaa esiintyä kristillisiä piirteitä (Ruohonen 2018: 51; Raninen & Wessman 2019: 272–273). Salon mukaan arkeologinen aineisto viittaa siihen, että Suomi oli kristillisten vaikutteiden piirissä jo varhain, mutta uskonnollinen muutos eteni alueellisesti ja ajallisesti epätasaisesti, jolloin ulkoiset impulssit ja paikalliset traditiot limittyivät pitkän prosessin aikana (Salo 2006: 25). Tämä viittaa siihen, että kristinusko saatettiin aluksi nähdä osana polyteististä uskomusmaailmaa, ennen kuin kirkko alkoi vaatia yksijumalaisuutta. Kristillistymisen myötä hautaustavat muuttuivat, mutta muutos ei tapahtunut yhtenäisesti tai samanaikaisesti kaikkialla. Joissakin tapauksissa vanhan rautakautisen kalmiston käyttö jatkui, vaikka hautausmuoto vaihtui polttohautauksesta ruumishautaukseen tai esineellisesti varustelluista haudoista esineettömiin. Toisinaan taas siirryttiin kokonaan uusiin hautapaikkoihin, usein kirkkojen läheisyyteen, mutta vanhat hautaustavat saattoivat silti säilyä osittain. Tämä näkyy joissakin kalmistoissa, esimerkiksi Turun Ristimäki II ja Turun Maarian Taskula, Tampereen Vilusenharju ja Ylöjärven Mikkola, joissa rautakautiset polttokenttäkalmistot ja ruumiskalmistot sijaitsevat osin tai kokonaan päällekkäin (Wessman 2010: 76).⁴

⁴ Turun Maarian Taskulassa on polttokenttäkalmisto erillään ruumiskalmistosta, ne eivät ole päällekkäin.

Ilmiötä pystytään toki tarkastelemaan muutakin kautta. Rituaalisten ilmiöiden tunnistaminen arkeologisessa aineistossa edellyttää ennen kaikkea kontekstuaalista tarkastelua. Hukantaival ja Bläuerin (2017: 166) mukaan rituaaliksi ajatellun ilmiön tulkinnassa keskeistä on kiinnittää tarkasti huomiota löytökontekstiin eikä pelkästään yksittäisiin poikkeaviin piirteisiin. Sama periaate on hyvä huomioida myös polttokenttäkalmistojen ruumishautauksia tarkasteltaessa. Ilman tarkkaa stratigrafista ja kontekstuaalista tarkastelua on vaarana, että hautaukset tulkitaan liian suoraviivaisesti esikristillisiksi, varhaiskristillisiksi tai kristillisiksi, vaikka todellisuudessa kyse voi olla pelkästään käytännöllisestä syystä. Poltto- ja ruumishautauksen esiintymistä samoissa kalmistoissa on pidetty merkinä esikristillisten tapojen säilymisestä. Ilmiötä on tulkittu sekä ideologisesta että käytännöllisestä näkökulmasta: hautaustapojen erot voivat heijastaa käsityksiä kuolemanjälkeisestä elämästä (Wessman 2010: 78), mutta toisaalta vaihtelua on selitetty myös sosiaalisilla ja käytännöllisillä tekijöillä (Koski & Moilanen 2019: 74–75). Yksittäisten piirteiden perusteella tehtyjä päätelmiä on kuitenkin sittemmin kyseenalaistettu. Samalla ilmiötä on tarkasteltu myös eri mittakaavoissa: sitä on tulkittu sekä paikallisena kehityksenä että osana laajempaa Itämeren alueen hautaustraditiota (Meinander 1950, 69; Tallgren 1918: 56). Hautauskäytännöt ovat olleet monimuotoisia. Hauta-antimet eivät välttämättä kuvasta vainajan uskomusmaailmaa, vaan voivat kertoa myös sosiaalisesta asemasta ja statuksesta, ja myös hautausuunta tai vainajan asettelu ovat voineet määräytyä käytännön tekijöiden, kuten maaston tai kalmiston sijainnin perusteella (Koski & Moilanen 2019: 74–75).

2.1.3 Kristilliset hautaukset

Väitöskirjassaan *Ravattulan Ristimäki ja Aurajokilaakson varhaisin seurakunnallinen järjestäytyminen* (2024: 205) Juha Ruohonen kertoo, että työssään käyttämiensä aineistojen perusteella Aurajokilaakson kristillistymisen voidaan ajatella tapahtuneeksi jaksoissa. Kristinuskon ensimmäiset vaikutteet ajoittuivat ajalle 950–1050 jaa., erilaiset käännytys- ja valistustoimet ajoittuivat ajalle 1050–1150/1175 ja varhaisimmat seurakunnat olisivat olleet alueella jo 1150/1175–1225.

Kristillisistä ruumishautauksista antavat viitteitä haudan esineettömyys, haudan itä-länsisuunta sekä hautaus maahan kaivettuun kuoppaan. Kristillistymisestä kertovat myös erilaiset esineet, joissa on kristillisiä piirteitä (Ruohonen 2018: 51–57; Raninen & Wessman 2019: 272–273). Anna Wessman esittää väitöskirjassaan *Death, Destruction and Commemoration:*

Tracing Ritual Activities in Finnish Late Iron Age Cemeteries (AD 550–1150), että kristilliseen hautaukseen viittaavia piirteitä ovat muun muassa siirtyminen polttohautauksesta ruumishautaukseen, hautojen itä-länsisuuntaus, arkkujen käyttö, hauta-antimien puuttuminen, ristiriipukset sekä vainajan käsivarsien asento (Wessman 2010: 78). Kriteerien tulkinta ei ole kaikkien tutkijoiden mukaan ole kiistaton, sillä aikakauden kirkolliset toimijat saattoivat sallia erilaisia hautaustapoja. Purhonen tulkitsee nimenomaan näiden piirteiden olevan kristillisyydestä kertovia piirteitä (Purhonen 1998: 120–142). Hautauksissa ei enää ole nähtävissä 1200-luvulla juurikaan esineistöä, vaan hautaukset ovat jo kristillisyydestä kertovia, esineettömiä, ja muita kristillisyyden piirteitä noudattavia hautauksia (Kivikoski 1971: 99; Purhonen 1998: 120–124). Kalmistojen määrässä näkyy polttokenttäkalmistojen käytön hiipuminen ja ruumiskalmistojen ilmestyminen uutena kalmistotyyppinä. Täysin kristillisiä kalmistoja, joiden hautauksia on ajoitettu 1100- ja 1200-luvuille ovat Aurajokilaaksossa Liedon Sauvalan Ristinpelto ja Kaarinan Ravattulan Ristimäki (Ruohonen 2018: 57).

2.1.4 Ruumishautaukset polttokenttäkalmistoissa

Varmoja ruumishautauksia sisältäviä kohteita löytyy Museoviraston ylläpitämästä muinaisjäännösrekisterin tutkimusraporteista 26.⁵ Ruumishautoja oli havaittu Wickholmin mukaan viime vuosikymmenillä (2008: 91) yli 20 polttokenttäkalmistossa. Ajoitukset näissä kohteissa tutkijoiden arvioiden mukaan ovat hyvin erilaisia. Moniperiodisissa polttokenttäkalmistoissa ruumishautoja voi esiintyä ajoittain pitkän käyttöajan kuluessa. Esimerkiksi Liedon Haimionmäessä, ruumishautoja on ajoitettu roomalaiskaudelle ja viikinkikaudelle. Ruumishautauksille polttokenttäkalmistoissa voisi löytyä Wessmanin (2010: 25) mukaan selitys myös kristillistymisen näkökulmasta katsottuna. Hän tulkitsee, että haudat saattaisivat olla jo kristillistymisen vaikutuksen alla tehtyjä viimeisiä pakanallisia hautauksia. Hän lisää, että nämä hautaukset ovat aiheuttaneet tutkijoille tulkinnallisia ongelmia koska niiden kontekstista on epävarmuutta. Ruumishautoja kun on saatettu kaivaa myös läpi polttokenttäkalmistokerroksen, minkä vuoksi ruumishautoissa on myös polttokenttäkalmistoon kuuluvaa täyttömaata. Dokumentoinnin puutteellisuus näiden hautojen osalta vaikeuttaa myös myöhempää tulkintaa. Palamattomat esineet polttokenttäkalmistossa viittaavat usein siihen, että paikalla on saattanut olla ruumishautauksia mutta ne ovat tuhoutuneet.

⁵ Haun apuna Museoviraston muinaisjäännösrekisteri.

Ulla Moilanen (2023: 69–71) tarkastelee väitöskirjassaan ruumishautauksia erityisesti variaatioiden ja kontekstien kautta. Hän tuo tutkimuksessaan esiin, että ruumishautaukset eivät ole ainoastaan varhaiskristillisten hautausten yleistymiseen liittyvä ilmiö, vaan niitä on esiintynyt jo aiemmin. Useasti ilmiö esiintyy myös juuri polttokalmistojen yhteydessä. Joissakin tapauksissa ruumishautauksia on myös tehty vanhempien polttohautausten joukkoon, mikä hänen mukaansa viittaisi siihen, että hautapaikkoja on otettu uudestaan käyttöön myöhemmillä ajanjaksoilla.

Hautaustapojen vaihtelua voisi selittää myös käytännön syillä (Moilanen 2023: 80–81) uskonnollisten, sosiaalisten ja yhteisöllisten tekijöiden lisäksi. Esimerkiksi maaperän ominaisuuksilla ja paikallisilla perinteillä. Moilanen viittaa myös tapauksiin, joissa ruumishautauksia on löydetty polttokalmistojen yhteydestä tai niiden läheisyydestä. On esitetty, että tällaiset hautaukset voivat olla joko vanhempia kuin polttokenttäkalmisto tai sitten myöhemmin sinne tehtyjä. Tämä useamman tutkijan (Purhonen, Ruohonen, Kivikoski, Moilanen) samankaltainen ja yhtenevä ajattelutapa rautakauden lopun hautaustavan asteittaisesta muutoksesta kertoo, että eri hautaustavat saattoivat todella olla samanaikaisesti käytössä ja kuvastaa yhteisöjen uskomusjärjestelmän ja käytäntöjen muutosta rautakauden loppua kohden. Wessman taas sanoo väitöskirjassaan (2010: 78) melko suoraan, että ruumishaudat ovat todisteita uskonnollisen ajatusmaailman muuttumisesta.

Ruohonen pohtii asiaa hiuksenhienosti eri näkökulmasta. Lounais-Suomen rautakauden lopun hautauskäytännöt eivät hahmotu Ruohosen mukaan selkeänä muutoksena yhdestä tavasta toiseen, vaan ennemmin vähitellen muotoutuvana kokonaisuutena. Poltto- ja ruumishautauksia esiintyy rinnakkain, ja niiden välinen suhde näyttää vaihtelevan tilanteesta toiseen. Joissakin tapauksissa molempia hautaustapoja tavataan samassa kalmistossa, toisinaan taas lähelläkin sijaitsevissa mutta erillisissä kalmistoissa, jolloin ne muodostavat maisemassa toisiinsa liittyvän kokonaisuuden. Samalla vaikuttaa siltä, että hautaaminen alkaa keskittyä aiempaa suurempiin yksiköihin, mikä voi viitata siihen, ettei kyse ole enää pelkästään yksittäisten talouksien tai sukuryhmien käytännöistä, vaan laajemmasta yhteisöllisestä toiminnasta. Moniperiodisissa kalmistoissa eri vaiheiden hautaukset asettuvat lisäksi päällekkäin, mikä tekee kokonaisuudesta kerroksellisen ja osin vaikeasti tulkittavan. Tämä kertoisi siitä, että kalmisto näyttäytyy pikemminkin prosessina kuin valmiina kokonaisuutena – paikkana, jossa erilaiset käytännöt ja uudet merkitykset rakentuvat vähitellen ajan kuluessa (Ruohonen 2018: 52–58).

Kristillistymisen piirteiseksi ovat tulkittavissa germaanista eläinornamentiikkaa sisältävät kuviot, jotka useimpien arkeologien mielestä ovat myös koristeltu kristillisin aihein (ks. esim. Erä-Esko 1965; Tallgren 1931; Salo 2006; Wessman 2010). Erä-Eskon ja Salon mukaan näitä piirteitä on ilmestynyt koristeluun jo kansainvaellusajalla. Näitä sekä erilaisia ristiaiheisia riipuksia on tavattavissa jokaisen tässä työssä käsitellyn kalmiston löytöaineistossa tai vähintäänkin samalla alueella sijainneella jollakin muulla toiminta-alueella. Esimerkiksi Virusmäestä (ks. Tallgren 1931: 93–96), Liedon Pahamäestä ja Liedon Haimionmäestä (ks. Luoto 1988: 110–111) ja Ristimäki II:sta (Kivikoski 1971: 94) on löydetty eläinornamentiikalla koristeltuja esineitä. Erilaisista miekoista löytyy säiläkirjoitusta, joka viittaa vahvasti kristillistymiseen (Jaakkola 1958: 44). Teksteissä esiintyy muun muassa tekstejä *in nomine Domini*, jumalan nimessä, *Deus meus*, jumalani ja *amen*. Arkeologi Mikko Moilanen on hyvin tarkasti ja kattavasti tutkinut miekkoja väitöskirjassaan (2015). Näiden kirjoitusten varhaisimpien kristillisyyteen viittaavien merkintöjen tarkastelu voisi myös tuoda lisää tutkimustietoa kristillistymisen varhaisvaiheista. Samalla voisi tutkia mahdollisuutta niiden löytökontekstin ajoittamiseen.

2.1.5 Aiempi tutkimus rautakauden hautauksista

Polttokenttäkalmistojen määrittäminen ja tunnistaminen rautakautisiksi kalmistoiksi on haasteellista, ja se seikka vaikeuttaa kalmistojen levinneisyyden tutkimista Suomessa sekä niiden ajoittamista ja lisäksi myös pohdintoja siitä, miksi polttokenttäkalmistoja on muodostunut. Sirkka Mäki (1983: 131) ehdottaa mielenkiintoisen näkökulman, jonka mukaan polttokenttäkalmistoja voitaisiin kutsua polttomäkikalmistoiksi, koska niitä löydetään usein matalien kallioiden päältä tai loivasta rinteestä lähellä viljelymaata (Keskitalo 1979: 133; Tallgren 1918: 55). Polttokenttäkalmistot sijaitsevat tyypillisesti kallioisella mäellä tai rinteellä lähellä vesistöjä. Kalmistojen läheisyydessä on usein myös muita rautakautisia toiminta-alueita, ja polttokenttäkalmistossa voi olla havaittavissa merkkejä asuinpaikoista.

Tätä tutkimusta varten koottiin liitteeseen (liite 2) systemaattinen kooste suomalaisista polttokenttäkalmistoista, joissa on raportoitu mahdollisia tai melko varmoja ruumishautauksia. Kooste perustuu kaivausraportteihin, muinaisjäännösrekisterin tietoihin sekä tutkimuskirjallisuuteen. Liitteeseen 3 on kerätty uudempia tutkimuksia ja sellaisia kohteita, joita ei löytenyt suoraan tutkimuskirjallisuuden perusteella vaan museoviraston tutkimusraportteja selaamalla. Liitteiden 2 ja 3 välinen jako ei perustu yksinomaan ruumishautauksen arkeologiseen toden-

nettavuuteen, vaan ero on tehty lähinnä tunnettavuuden mukaan. Liitteeseen 2 on koottu kohteet, jotka ovat varhaisemmin tutkittuja ja joissain tapauksissa laajemmin kaivettuja, kun taas liitteen 3 kohteet ovat uudemman tutkimuksen piirissä ja usein rajatumminkin dokumentoituja tai vielä tutkimattomia kohteita.

Tallgren (1918: 55) ajoittaa polttokenttäkalmistojen vanhimmat löydöt 100–200 jaa., ja nuorimmat kalmistot ovat hänen mukaansa peräisin 1100-luvulta. Hänen määritelmänsä polttokenttäkalmistolle on kuitenkin nykykriteerien valossa melko väljä. Leena Söyrinki-Harmon (1996: 103) mukaan merovingiajan kalmistot ovat erityisen yleisiä Länsi-Suomessa, kun taas Kivikosken (1966: 63) mukaan polttokenttäkalmistot yleistyivät myös Hämeessä, mutta niitä oli siellä vähemmän kuin lännessä. Polttokenttäkalmistot ovat lisääntyneet erityisesti nuoremmalla rautakaudella (Keskitalo 1979: 133). Meinander (1950: 69) puolestaan katsoo, että polttokenttäkalmiston alkuperä on suomalainen, erityisesti varsinaissuomalainen, ja että kollektiivisuus on suomalaisen kalmistotradition erityispiirre, joka erottaa sen germaanisista käytännöistä. Tallgren (1918: 56) puolestaan toteaa, että kenttäpolttokalmistot ovat yleisiä Itämeren alueen maakunnissa ja Itä-Preussissa, mutta hänen kenttäkalmistomääritelmänsä on laajempi kuin myöhempien tutkijoiden.

Anna Wessman (2010) esittää väitöskirjassaan, että poltto- ja ruumishautauksilla oli ideologisesti erilaiset taustat. Hänen mukaansa yhteisöt, jotka suosivat polttohautausta, käsittivät kuolemanjälkeisen elämän eri tavoin kuin ne, jotka hautasivat vainajansa ruumishautauksena. Tästä näkökulmasta hautaustapojen muutos voidaan nähdä merkinä ideologisten käsitysten muutoksesta. (Wessman 2010: 78). On keskusteltu laajasti siitä, onko rautakautisia hautausmaita voitu ottaa käyttöön kristillisinä hautausmaina tai kirkkopihoina. Ruotsista tunnetaan joitakin esimerkkejä tällaisesta käytännöstä, jossa vanha kalmisto on saatettu siunata kristilliseen käyttöön, esimerkiksi tilanteissa, joissa uusia hautausmaita ei ollut vielä perustettu tai ne olivat täyttyneet (Gräslund 1992: 207; 1996: 29). Sen sijaan Markus Hiekkänen (2010: 335) toteaa, että Suomen arkeologinen aineisto ei tue tällaista tulkintaa. Tutkimusraportteja museoviraston arkistosta tutkimalla ei myöskään löytynyt tulkintaa. Vaikuttaisi enemmänkin siltä, että kristilliset kalmistot ovat lyhyen matkan päässä rautakauden viimeisistä kalmistoista.

Ruumishautaukset eroavat polttokenttäkalmiston hautauksista hautaustavan erilaisuuden vuoksi, ja ne erottuvat maaperästä toisinaan selkeästi kaivausvaiheessa. Esineettömät haudat näkyvät tummempina ja täyttömaaltaan sekoittuneina, mikä tekee niistä erottuvia vaaleam-

massa ympäröivässä maaperässä. Näiden hautojen muoto on usein neliskulmaisempi, ja niiden kulmat ovat terävämpiä verrattuna esineellisiin hautoihin. Hautojen koko ja syvyys sekä ilmansuunnat vaihtelevat eri aikakausilla. Esineettömät haudat ovat usein pienempiä kuin merovingi- tai viikinkiaikaiset haudat, joiden mitat ovat selvästi suurempia. Erityisen pienikokoiset haudat on tulkittu lasten haudoiksi, ja ne poikkeavat muista siinä, ettei niissä ole yleensä havaittavissa kivirakenteita. Hautojen syvyys mitataan tyypillisesti pintamaasta haudan pohjaan, mutta käytetty mittaustapa ei aina käy ilmi julkaistuista kaivausraporteista. Ruumishautauksissa hautaussuunta toistuu johdonmukaisena läpi vuosisatojen. Yleisin suuntaus on lounas-koillinen mikä viittaa siihen, että vainajat on tarkoituksella haudattu tiettyyn asentoon. Hautojen asemoinnin taustalla voi olla kulttuurisia tai uskonnollisia käytäntöjä, mutta ilmansuuntien tarkkuuteen on voinut vaikuttaa myös maaperän kivisyys. Suuret kivet saattoivat vaikeuttaa hautapaikan valintaa, mutta ne eivät kuitenkaan näyttäisi vaikuttaneen hautaussuuntien yleiseen kaavaan (Villa 2023: 145). Suurin piirtein samaan ajatukseen kuin Anna-Maria Villa on päätenyt myös Ruohonen (2024: 173).

Purhosen (1997: 373) mukaan kristinuskon vakiintumiseen liittyy vaihe, jossa hautaukset muuttuvat täysin esineettömiksi. Kristillisen perinteen mukaan vainaja tulisi asettaa hautaan käärinliinaan käärittynä sen sijaan, että vainaja haudattaisiin omista vaatteistaan. Suomessa tällaisten hautausten toteutumisesta ei kuitenkaan voida olla täysin varmoja, sillä orgaaninen materiaali hajoaa maaperässä nopeasti, minkä vuoksi mahdollisia käärinliinan jäänteitä ei ole paljoakaan säilynyt. Hautauksista, joista ei ole lainkaan merkkejä vaatetuksesta tai muista tekstiilijäänteistä, on vaikea osoittaa käärinliinan käyttöä. Purhosen (1998: 120) mukaan ristiretkiajan ruumishautauksia tehdessä vainaja on saatettu asettaa myös laudoista tehtyyn tai yhtenäisestä puusta koverrettuun ruuhiarkkuun.

Rautakauden lopun ruumishautaukset liitetään usein kristillisiin hautauksiin (Purhonen 1998: 114). Poikkeus kuitenkin vahvistaa säännön: kuten Eura, Yläne ja Köyliö, ovat alueita, joille ruumishautauksia on tehty jo kauan ennen vähäisintäkään kristillistymisen merkkiä (Lehtosalo-Hilander 1984: 297; Purhonen 1998: 38). Vanhemmat tutkijat, kuten Sakari Pälsi, ovat arvelleet, että ruumishautauksia on tehty polttokenttäkalmiston alueelle jopa ennen kuin itse polttokenttäkalmisto on muodostunut.

Edellä tarkasteltu tutkimuskirjallisuus osoittaa, että poltto- ja ruumishautaukset esiintyvät rautakauden lopun aineistossa melko usein rinnakkain. Rautakauden keskivaiheen, sen lopun ja varhaiskeskiajan hautauskäytännöt olivat varsin monimuotoisia, mikä on havaittavissa jo tutkimuskirjallisuutta ja tutkimusraportteja vertailemalla ja tutkimalla. Monimuotoisuudella tarkoitetaan tässä orientaation vaihtelua, hauta-antimien määrän vaihtelua tai puuttumista, arkussa, käärinliinoissa tai ilman arkkua hautaamista ja niin edelleen. Tuohon aikaan kristinusko ei ollut vielä kyennyt vakiinnuttamaan asemaansa, eikä seurakuntajärjestelmä ollut muodostunut. Hautauskulttuurissa tapahtui kuitenkin huomattavia muutoksia, joista keskeisimpiä olivat ruumishautauksen yleistyminen sekä hauta-antimien asteittainen katoaminen (Purhonen 1998). Vaikka ruumishautauksia on usein pidetty kristillisen hautaustavan merkkinä, ilmiö ei ole ihan niin yksiselitteinen. Ruumishautauksia tunnetaan joillakin alueilla jo ennen kristinuskon leviämistä (Lehtosalo-Hilander 1984: 297; Wessman 2010), ja hautausten suuntauskaan ei aina noudata myöhemmille kristillisille hautauksille tyypillistä tarkkaa itä-länsisuuntaa, vaan se on pikemminkin suuntaa antava.

Rautakauden ja varhaiskristillisten hautausten välillä on havaittavissa myös rakenteellisia yhtäläisyyksiä. Rautakauden hautauksissa hautaa saattoi rajata kiveys tai matala kaivanto, joka erotti hauta-alueen ympäröivästä maasta. Samankaltainen raja- ja jatkuu myöhemmin kristillisissä hautausmaissa, joissa siunattu maa erotettiin usein aidalla, kaivetulla ojalla tai kivimuurilla. Tällaiset yhtäläisyydet eivät kuitenkaan yksiselitteisesti osoita uskonnollista jatkuvuutta, vaan ne voivat kuvastaa myös käytännöllisiä tai perinteeseen liittyviä tapoja jäsentää hautauspaikkaa.

Liedon polttokenttäkalmistoista Pitkäsmäki, Pahamäki, Ylipää, Laurila, Aittamäki ja Haimionmäki ovat hyvin lähellä toisiaan. Hulkkunanmäen kalmisto, johon hautauksia on tehty noin 1000-luvulta, sijaitsee lähellä Alitalon kalmistoa. Nämä kaksi kalmistoa sijaitsevat jonkin verran irrallaan muista mutta kuitenkin melko lähellä Ristinpellon ristiretkiaikaista kalmistoa. Kalmistojen ajoituksia ja erilaisia hautaustapoja tarkastellessa on luontevaa päätellä, että edellä mainittujen polttokenttäkalmistojen käyttäjät ovat siirtyneet käyttämään Ristinpellon ja Hulkkunanmäen kalmistoja. Olisivatko siis Liedon Pahkan Pahamäen kalmistoa käyttäneet yhteisöt siirtyneet käyttämään lähialueilla sijaitsevia ruumiskalmistoja? Todennäköisesti. Luodon kaivauksilla Liedon Pahkan Pahamäestä vuonna 1975 polttokenttäkalmistosta löydettyä, vainajan asusteeksi tulkittua tekstiilifragmenttia eli niin kutsuttua huntua koskeva tulkinta tukisi tätä näkemystä. Luodon kaivausraportin (1976) mukaan osa tästä huntumateriaalista

olisi kuljetettu jälkeensä kalmistoon, vaikka itse vainaja olisi haudattu muualle, mahdollisesti kristillisin menoin. Tällainen tulkinta herättää kuitenkin kysymyksiä. On esimerkiksi pohdittava, olisiko hunnun reunaan voinut säilyä maassa, mikäli se olisi viety kalmistoon vasta jälkikäteen. Pronssirenkaiden tiedetään usein säilyttävän tekstiiliä niiden läheisyydessä, mutta epäselväksi jää, olisiko sekundaarisesti haudatun tekstiilin säilymismahdollisuudet olleet samat kuin varsinaisessa hautauksessa. Toisaalta hunnunreuna olisi voinut selvitä myös polttorovioltta, mikäli se olisi pudonnut roviolta polttopaikalla liekkien ulottumattomiin. Tässä kuitenkin herää kuitenkin kysymys siitä, pitäisikö villalangan säikeissä näkyä palamisen tai hiiltymisen merkkejä pronssirenkaiden ulkopuolella. Tällaiset yksityiskohdat osoittavat, kuinka vaikeaa yksittäisten hautojen tapahtumakulun tarkka rekonstruointi on.

Yksittäisten hautojen tulkinnaissa onkin syytä käyttää varovaisuutta. Kaivausraporttien tulkinna-
nanvaraisuus sekä rakenteiden osittainen tuhoutuneisuus että rautakauden moninaiset hautaus-
tavat jättävät useita kysymyksiä pohdittavaksi. Koska noin tuhannen vuoden taakse ei ole
mahdollista nähdä suoraan, arkeologiset tulkinnaat polttokenttäkalmistojen ruumishautauksista
perustuvat väistämättä vain tutkijoiden tulkintoihin menneistä tapahtumista. Tästä syystä hau-
taustapojen rinnakkaisuutta on järkevää tarkastella useiden mahdollisten selitysten kautta sen
sijaan, että ilmiö liitettäisiin yksiselitteisesti yhteen uskonnolliseen tai kulttuuriseen muutok-
seen.

2.2 Problematiikka ja käsittelytapa

Rautakauden hautaustapojen tutkimiseen liittyy jonkin verran metodologisia haasteita, jotka vaikuttavat aineiston tulkintaan. Ensinnäkin polttokenttäkalmistoihin liittyvien mahdollisten ruumishautausten tunnistaminen ja todistaminen on usein vaikeaa, ellei jopa toisinaan mahdotonta, koska arkeologinen aineisto on monin paikoin fragmentaarista ja säilymisolosuhteet ovat Suomessa varsin heikot. Tämän vuoksi tulkintoja on tarkasteltava monesta näkökulmasta ja otettava huomioon sekä luonnolliset säilymisolosuhteet että polttokenttäkalmistojen muodostumiseen ja niiden käyttämiseen liittyvät prosessit. Polttokenttäkalmistoihin liittyvien ruumishautausten tulkinta on epävarmaa, koska siihen kietoutuu useita aineistosta johtuvia epävarmuustekijöitä, kuten hautojen ryöstely, eläinten aiheuttamat kolot ja kuopat sekä muut toiminta-alueet samalla paikalla. Ajoitukset perustuvat usein esinetytologiaan, mikä antaa vain suuntaa antavan kuvan eikä mahdollista tarkkaa ajoitusta. Vaikka radiohiiliajoitus tarjoaa absoluuttisemman ajoituskehityksen, sekään ei ole täysin täsmällinen. Useimpia kalmistoja on myös tutkittu vain osittain, jolloin kokonaiskuva jää väistämättä vaillinaiseksi. Tämän vuoksi

yksittäiset löydöt tai havainnot eivät vielä riitä osoittamaan hautaustapaa, vaan niitä on tarkasteltava suhteessa laajempaan kontekstiin. Myös poltto- ja ruumishautauksien rinnakkaisuus tekee tulkinnasta haastavan. Ilmiö ei välttämättä tarkoita ajallista siirtymää, vaan voi kertoa samanaikaisista, keskenään erilaisista käytännöistä. Tähän liittyy lisäksi alueellinen vaihtelu: hautaustapojen muutos ei etene kaikkialla samalla tavalla tai samaan aikaan. Näistä lähtökohdista ruumishautauksia on perusteltua tarkastella enemmän mahdollisuuksina ja tulkinnallisina ilmiöinä kuin varmoina osoituksina ehdottomasta kristillistymisestä (Ruohonen 2018: 51–54).

Luiden säilymiseen maaperässä vaikuttaa useampi tekijä (Gordon & Buikstra 1981: 566–571), esimerkiksi maaperän pH, orgaaninen aines, kosteus, mineraalikoostumus, eroosio ja kemialliset reaktiot. Näiden tekijöiden yhteisvaikutus määrittää, kuinka hyvin luut säilyvät. Maaperän happamuus on keskeinen tekijä. Hapan maaperä (pH alle 6) nopeuttaa luiden hajoamista, kun taas emäksinen maaperä (pH yli 7) suojaa niitä liukenemiselta. Orgaaninen aines voi kiihdyttää luiden hajoamista, koska se ruokkii mikrobeja, jotka hajottavat kollageenia. Kosteus voi joko nopeuttaa luiden mineraalien liukenemistä tai parantaa niiden säilymistä, jos ympäristö on hapeton ja mikrobiaktiivisuus alhainen. Luun hydroksiapatiitti säilyy parhaiten neutraalissa tai lievästi emäksisessä maaperässä. Eroosio ja maaperän liikehtiminen, esimerkiksi routa, voivat kuluttaa luita ja siirtää niitä, mikä altistaa ne hajottaville prosesseille. Esimerkiksi tietyt metallit ja kemialliset reaktiot voivat joko suojata luita tai nopeuttaa niiden maatumista.

Polttokenttäkalmistojen ruumishautauksista ei siis useinkaan ole kovin paljon jäljellä, itse vainajasta on harvemmin jäljellä enää mitään. Suomen hapan maaperä säilyttää huonosti luita (Pihlman 1997: 9) ja sen seurauksena palamattoman luumateriaalin analysointi ei useimmissa tapauksissa ole mahdollista, koska sitä ei ole säilyneenä. Pronssi saattaa kuitenkin säilyttää orgaanista materiaalia, koska se sisältää kuparia, jolla on antimikrobisia ja säilöviä ominaisuuksia. Kupari estää mikrobien kasvua ja hidastaa orgaanisen aineksen hajoamista, erityisesti hapettomissa tai suolapitoisissa olosuhteissa. Lisäksi, jos orgaaninen materiaali (esimerkiksi tekstiili, nahka tai puu) on ollut pronssiesineen kanssa kosketuksissa, se voi mineralisoitua metallin pintaan. Tämä tapahtuu, kun kupariyhdisteet korvaavat vähitellen orgaanisen aineksen, muodostaen eräänlaisen "valetun" version alkuperäisestä materiaalista. Tämä ilmiö on havaittavissa arkeologisissa löydöissä, joissa esimerkiksi kangaskuidut voivat olla säilyneenä pronssisoljen tai -korun pinnalla. Pronssiesineet voivat siis edesauttaa orgaanisen materiaalin

säilymistä, sillä kupari-ionien on todettu estävän mikrobitoimintaa ja mahdollistavan esimerkiksi tekstiilikuitujen säilymisen metallikontaktissa (Cronyn 1990: 28, 287).

Esimerkiksi Liedon Pahkan Pahamäen aineistosta löytyy hunnunreunaa TYA 83:4 (kuvat 3a ja 3b), jota pronssirenkaat ovat säilyttäneet. Kangasta on säilynyt myös pronssirenkaiden ulkopuolella, joka viittaisi siihen, että hunttu ei ole ollut tulessa. Kangasta voisi säilyä toki pronssirenkaiden sisällä tulessakin mutta ulkopuolella ei. Lisäksi todennäköisesti sisälläkin oleva kankaanjäämä olisi jossakin määrin hiiltynyt tai nokinen. Sitä se ei kuitenkaan näyttäisi olevan. Myöskään pronssirenkaissa ei näy palopatinaa.

Kuva 3a. Mikroskoopilla otettu kuva tekstiilistä (TYA 83:4). Villakankaassa ei näy palon jälkiä. Kuva: Tommi Raevuori.

Kuva 3b. Pronssirenkaat ovat säilyttäneet villakangasta. Kuvan tarkkuus on niin hyvä, että voidaan havaita asusteen olleen tehty toimikkaasta eikä tässäkään näy palon jälkiä. Kuva: Tommi Raevuori.

On mahdollista, että osa kalmistoihin päätyneestä materiaalista ei liity suoraan varsinaiseen hautaukseen. Joissakin tapauksissa kalmistoon on voitu tuoda vain osa vainajaan liittyneistä esineistä tai tekstiileistä, vaikka itse vainaja olisi haudattu muualle. Tällaiset sekundaariset hautaukset voivat syntyä esimerkiksi vainajan muistamisen tai jonkinlaisen rituaalisen toiminnan yhteydessä. On myös mahdollisuuksien rajoissa, että kalmistoon on tuotu jätettä muualta. Tällöin kalmistosta löytyvät esineet tai orgaanisen materiaalin palamattomat jäänteet eivät välttämättä kerrokaan suoraan hautaustavasta, vaan voivat liittyä monimutkaisempaan käytäntöön, jossa yhteisön jäsenet muistavat vainajaan ja tuovat vainajille esineitä samalla tavalla kuin nykyään viedään kukkia ja kynttilöitä vainajan muistoksi haudalle.

Tulkintoihin vaikuttaa myös se, että osa käytettävästä aineistosta perustuu vanhempiin kaivausraportteihin. Dokumentointimenetelmät ja käytännöt kaivauksilla ovat jonkin verran muuttuneet ajan myötä, mikä osaltaan vaikuttaa siihen, kuinka tarkasti esimerkiksi hautausten rakenteet ja muut ruumishautaan viittaavat piirteet tai ruumishautauksen orientaatio ja löydöstö on tunnistettu ja kuvattu. Tämän vuoksi raporttien tulkinta edellyttää varovaisuutta, ja yksittäisiä havaintoja on tarkasteltava osana isompaa kontekstia. Varhaisimmilla kaivauksilla ei välttämättä otettu massalöytöjä talteen lainkaan tai jos ne luettelointiin, ne löytyvät luettelon perältä ilman kontekstitietoja.

Pahamäen kaivausraportissa (Luoto 1976: 3) mainitaan tekstiilijäänöksiä, joiden Luoto tulkitsee mahdollisesti 1000-luvulla kalmistoon tuoduiksi rituaalisiksi lisäyksiksi. Vainaja olisi hänen mukaansa haudattu muualle kristillisin menoin. Luoto esittää vastaavan toiminnan olleen yleistä Varsinais-Suomessa ja viittaa Liedon Haimionmäkeen, Kaarinan Ravattulaan sekä Maskun Mäksmäkeen. Näiden kohteiden osalta en kuitenkaan ole löytänyt selkeitä viitteitä sekundaarisesti kalmistoon tuodusta aineistosta, eikä Ravattulan osalta ole yksiselitteistä, mihin kohteeseen viittaus tarkalleen kohdistuu. Näin ollen Luodon esittämää yleistystä on pidettävä toistaiseksi heikosti perusteltuna.

Hautausten suuntausta on tutkimuksessa pidetty yhtenä mahdollisena indikaattorina ruumishautaukselle ja kristilliselle hautaustavalle. Ruumishautausten kristillisyydestä kertookin usein itä-länsi suuntaisuus (Ks. esim. Purhonen 1998: 13). Ruohosen (2024: 174) mukaan koillislounais-suunta ruumishaudalle on Varsinais-Suomessa hyvin mahdollinen. Hän toteaa myös, ettei kristillinen hautaus sulje pois esineellisen hautauksen mahdollisuutta.

Mikäli varmaa osteologista aineistoa ei ole säilynyt, arvio perustuu kontekstuaalisten ja rakenteellisten piirteiden kokonaisuuteen. Tällaisia piirteitä ovat, kuten edellä jo mainittu, esimerkiksi hautakuoppaan viittaava värjäytymä tai leikkaus, ruumishautaukselle tyypillinen suuntaus, palamattoman esineistön esiintyvyys sekä arkku- tai venehautaukseen mahdollisesti viittaavat niitti- ja naulalöydöt ja joskus myös kivetön kohta polttokenttäkalmistossa. (ks. esim. Hiekkänen 2010: 274–279; Purhonen 1998: 11–15). Tässä tutkimuksessa myös sellaiset kohteet, joissa ei ole säilynyt varmaa osteologista aineistoa, mutta joissa esiintyy useita edellä mainittuja ruumishautaukseen viittaavia piirteitä samassa kontekstissa, voidaan tulkita mahdollisiksi ruumishautauksiksi, jos todistusaineistoa on tarpeeksi. Yhden piirteen esiintyminen ei kuitenkaan vielä anna mahdollisuutta tulkita hautausta ruumishaudaksi eikä varsinkaan kristilliseksi ruumishaudaksi.

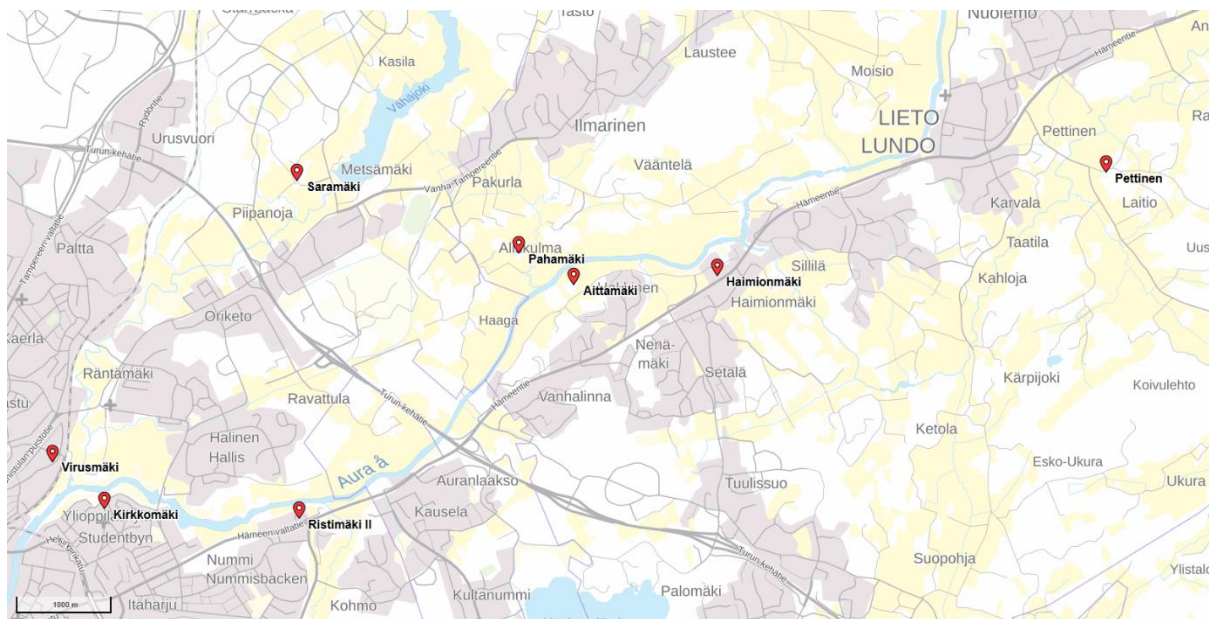
Itä-länsisuuntaista hautausta ja hautakuoppaan viittaavaa tummaa maaläikkää, arkkua, hautaantimien vähäisyyttä tai niiden täydellistä puutetta on tutkimuskirjallisuudessa pidetty kristillisen ruumishautauksen kanssa yhteensopivina piirteinä (esim. Purhonen 1998: 13; Gräslund 1996: 24–28; Villa 2023: 150). Tulkinta perustuu siksi useiden havaintojen yhteisvaikutukseen ja niiden kontekstuaaliseen arviointiin (vrt. Ruohonen 2018: 54–58).

Edellä mainitut tekijät osoittavat, että polttokenttäkalmistoihin liittyvien ruumishautausten tunnistaminen on usein tulkinnallisesti haastavaa. Koska arkeologinen aineisto on monin paikoin fragmentaarista ja säilymisolosuhteet ovat heikot, yksittäisten löytöjen perusteella ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

2.3 Kohteet ja tutkimushistoria

Tutkimuksessa tarkastellut kohteet sijoittuvat Varsinais-Suomen Aurajokilaakson alueelle Turun ja Liedon (kuva 4) kuntien alueelle. Alue kuuluu Suomen varhaisimpiin asutus- ja viljelyseutuihin, ja sieltä tunnetaan runsaasti rautakautisia kalmistoja.

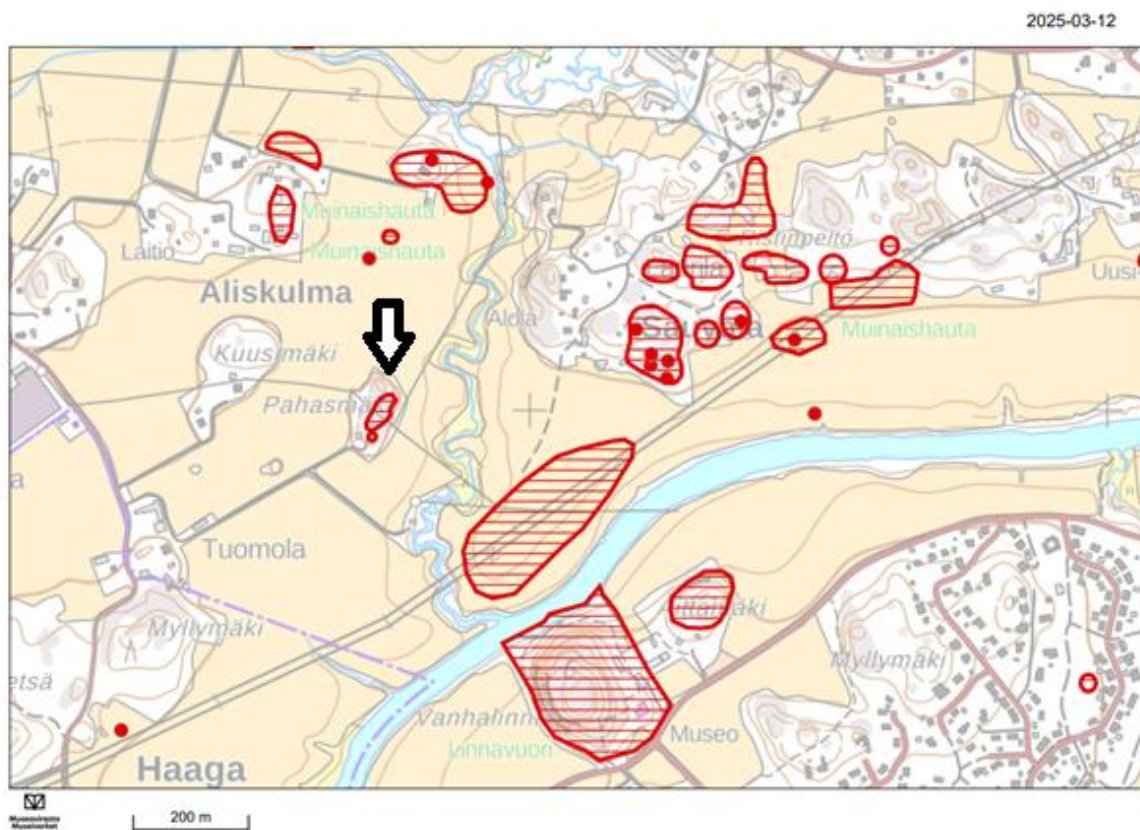
Turun kaupunkialue muodostaa tutkimusalueen lounaisosan, kun taas Liedon kohteet sijaitsevat pääosin Turusta koilliseen Aurajokilaakson varrella. Kohteiden keskinäinen sijainti käy ilmi kuvasta 3, johon on merkitty tässä tutkimuksessa tarkastellut ruumishautauksia sisältävät polttokenttäkalmistot.

Kuva 4. Aurajokilaakson ruumishautauksia sisältävät polttokenttäkalmistot merkittynä kartalla. Pohjakarta: Maanmittauslaitos.

2.3.1 Lieto Pahka Pahamäki 423010005

Liedon Pahka Pahamäki on moniperiodinen kohde, jossa on tutkittu muun muassa ajoitukseltaan nuoremman rautakauden polttokenttäkalmistoa sekä moniperiodisesti ajoittuvaa asuinpaikkaa. Kohde sijaitsee Liedon Pahkan kylässä Sauvalan ja Pahkan kylien rajalla, Laustenojan läheisyydessä (kuva 5). Pahamäki on pääosin kalliainen mäennyppylä, jossa kasvaa mäntyjä ja katajia. Kohteesta on löydetty useita merkkejä rautakautisesta polttokenttäkalmistosta ja asuinpaikasta. Kaivauksia on suoritettu Jukka Luodon ja Turun yliopiston arkeologian oppiaineen toimesta eri vaiheissa ja eri laajuisina vuosina 1975–1982. Lisäksi alueella on tehty inventointia vuosina 2001 (Degerholm & Ruohonen) ja Turun yliopiston arkeologian oppiaineen toimesta 2021.

Kuva 5. Liedon Pahka Pahamäen maisema ja Pahamäen ympäristöstä löytyvät muinaisjäänökset. Pahamäki merkitty nuolella karttaan. Ote muinaisjäänösrekisterin kartasta. Pohjakartta: Maanmittauslaitos.

Liedon Pahkan Pahamäen tiedetään olleen kirjallisten lähteiden perusteella asuttamaton noin 1780-luvulta eteenpäin (Luoto 1988: 109). Tavoitteena Pahamäen ensimmäisissä tutkimuksissa oli selvittää muinaisjäännösten laajuus, eri käyttöperiodit ja hautausrituaalit. Kaivauksissa löydettiin sekä polttokenttäkalmistoon liittyviä rakenteita, että mahdollisia ruumishautoja (Luoto 1975). Tuolloin löydettiin kalmistosta kolmesta kohdasta löytöjä, jotka viittaavat ruumishautauksen olevan paikalla mahdollinen. Ensimmäisessä kohdassa havainnot liittyivät hunnunreunaan, jossa ei havaittu minkäänlaisia palonjälkiä. Toisessa tapauksessa keihäänkärki ja mahdollisesti palamaton luun fragmentti aiheuttivat ruumishaudan epäilyn. Kolmannen mahdolliseen ruumishautaukseen liittyivät kukkakoristeinen lasihelmi ja hunnunreunan pronssirenkaat, jotka sisälsivät tekstiiliä. Keritsimet löytyivät mahdollisesti samasta haudasta.

Vuoden 1980 raportissa mainitaan myös mahdollinen ruumishautaus. Kaivausalue III itäreunalta löytyi kaivaessa suhteellisen iso kuopanne, joka on tehty koskemattomaan maahan. Kuopasta löytyi useita rautaniittejä ja viikinkiaikainen rannerengas. Kaivausraportteja myöhemmin tutkittaessa paljastui juuri tällä kohdalla nokimaalaikkuja, joiden yhteydestä löytyi myös palanutta savea. Muita havaintoja ruumishautauksesta ei kuitenkaan tältä kohden saatu.

Havaitut ruumishautaukset vuonna 1975 ja 1980 sekä niiden tutkimus

Pahamäen kalmistossa on kaivausten yhteydessä tehty havaintoja mahdollisista ruumishautauksista. Luoto on havainnut niitä yhteensä neljä, kolme vuoden 1975 ja yhden vuoden 1980 tutkimuksissa. Yleisesti polttokenttäkalmistoille on tyypillistä polttohautaukseen perustuva hautaustapa, ruumishautaukseen viittaavat havainnot muodostavat aineistossa poikkeavan ilmiön, vaikka ilmiö sinänsä ei ole rautakauden kalmistoaineistoissa epätavallinen. Seuraavassa esitellään näitä havaintoja tarkemmin. Löydöksiä esittelyssä kursivoidulla tekstillä Jukka Luodon tulkinnat mahdollisista ruumishautauksista. Teksti tuotu suorana kopiona kaivausraporteista, jotta hänen tulkintansa hautauksista ja löydöistä tulisivat esiin mahdollisimman selkeästi. Samalla tekstin sisältämä tieto pysyy ankkuroituna alkuperäiseen. Haudat 1 ja 2 tutkittiin ainoastaan jo olemassa olevien aineistojen perusteella sekä kaivauskarttoja QGIS-ohjelmalla yhdistelemällä. Hauta 3 osalta päädyttiin tutkimaan kaivauksin pieni alue hunnunreunan löytöpaikan ympäriltä.

Hauta 1. Kuvaan (kuva 14) sinisellä merkitty mahdollinen ruumishauta.

Kolmas tapaus antaa vähiten mahdollisuuksia epäilyille. Tutkimusten viimeisen päivän viimeisellä tunnilla tavattiin ruutujen II:7 ja II:8 rajalta kukkakorieteinen keltainen lasimassahelmi, aivan kiinni tässä löydössä oli kaarihunnun pronssireunusta. Helmi ja kaksi paikoiltaan siirtynyttä pronssireunuksen palaa (kuva 6, TYA 83:230A ja kuva 7, TYA 83:230B) otettiin talteen, muu osa kaarihuntua jätettiin paikoilleen ja peitettiin muovilla, jonka päälle tuotiin seulottua maata. Tähän löytöön liittyvät mahdollisesti aikaisemmin lähistöltä saadut keritsimet (TYA 83:107, kuva 8), jotka turmelemattomina ja asemaltaan ruumishautaan sopivana löytönä voitaisiin mahdollisesti lukea samaan hautaukseen kuuluviksi. (Luoto 1975).

Kuvassa kahdeksan näkyvä helmi ei täsmää kuvaukseen mutta sen löytöpaikka täsmäsi kuvaukseen. Aineistosta ei löytynyt lainkaan keltaista kukkakoristeista lasimassahelmeä. Luoto kuvaa kaikkia löytämiään tekstiilin jäännöksiä hunnunreunaksi. Kuvaus on sinänsä ongelmallinen, että pronssirenkaiden säilyttämä katkelma on hyvin pieni ja sen tunnistaminen jonkin tietyn vaatekappaleen osaksi on haasteellista. Esimerkiksi pronssirenkaiden säilyttämä tekstiili (TYA 83:4) näyttäisi olevan villakangasta, sen voisi ajatella olevan jonkin muun vaatetukseen kuuluvan osan koristereunaa.

Kuvat 6 ja 7. Lasimassahelmi (TYA 83:230 B). Pronssirenkaat, joissa sisällä tekstiiliä (TYA 83:230 A). Kuva Noora Mäntsälä, TYA kokoelma.

Kuva 8. Keritsimet (TYA 83:107) vuoden 1975 kaivausalueelta. Kuva: Oskari Sairanen, TYA kokoelma.

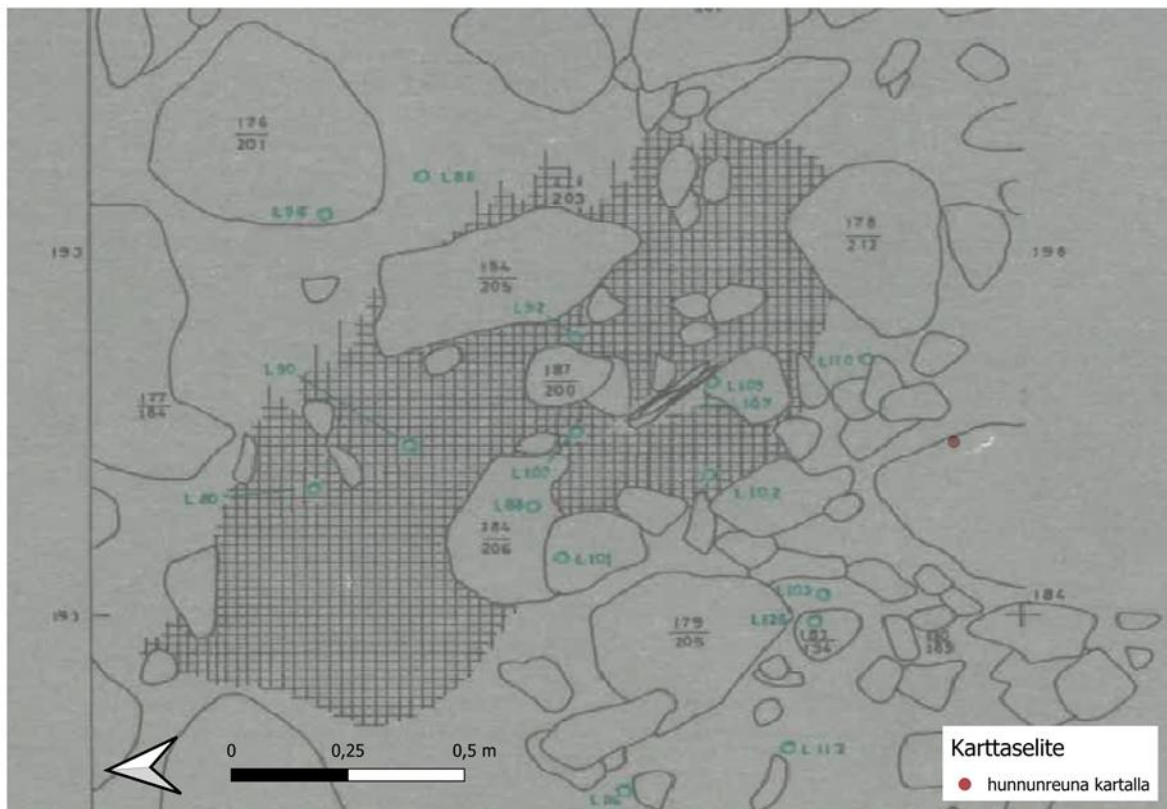
Kuvan yhdeksän keritsimet näkyvät kaivauskartan kuvassa sijoittuvan suoraan tumman maan alueelle. Kartassa ei näy muita hauta-antimia asetetun hautaukseen. Joitakin polttokenttäkalmiston kontekstiin kuuluvia löytöjä näkyy kartassa. Keritsimien tarkastelussa ei ollut pääteltävissä ovatko ne olleet palossa vai eivät. Keritsimet on konservoitu, joten niiden tarkempi tutkiminen vaatisi konservaattorin tarkastelun. Sijoitukseltaan ne sopisivat ruumishautaukseen, todennäköisesti ne olisivat sijoittuneet vainajan reiden viereen.

Kuva 9. Ruuturivin I-III:7 III- eli pohjakerros lännestä kuvattuna. Kuva: Luoto 1975, kuva 46.

Kaivausraportista (1975) löytyi myös kuva, jossa saattaisi olla kaivauskarttojen esittämän tumman maaläikän eli mahdollisen ruumishaudan pohja (kuvat 9 ja 10). Kuvassa näkyy selvärajainen, pitkänomainen kuoppa, jonka pohja on tasainen. Se näyttää kaivetulta rakenteelta, ja muodoltaan se sopii ruumishautaan. Tulkinta perustuu lähinnä kuopan muotoon.

Vuoden 1975 kaivauskartoista löytyi tumman maan alue (kuva 10), joka on muodoiltaan sopiva ruumishautaan. Kaivauskarttoihin on myös merkitty löytöjen sijainnit, joka helpottaa löytöjen sijaintien tarkastelua suhteessa oletettuun ruumishautaan. Hautaus näyttäisi olevan kooltaan ja muodoiltaan myös ruumishaudaksi sopiva. Hautauksen suuntaus on kaakko-luode. Kartalla näkyvien löytöjen tarkastelu stratigrafisesti ja palaneisuuden osalta voisi mahdollisesti antaa lisätietoa hautauksen luonteesta.

Kuva 10. Kuva vuoden 1975 kaivauskartasta, georeferoitu QGIS-ohjelmalla. ruuduissa II:7 ja II:8 havaittu mahdollinen ruumishauta. Kuvaan merkitty hunnunreunan löytöpaikka. Karttaan on karttaa tehdessä merkitty löytönumerot ja niiden löytöpaikat mikä helpottaa huomattavasti alueen tarkastelua mahdollisen ruumishaudan osalta. Pohjakartta: Luoto 1975, kaivauskartta.

Hauta 2. Kuvaan (kuva 14) vihreällä merkitty mahdollinen ruumishauta.

Toisessa tapauksessa löydettiin ruudun III:9 II kerroksen pinnasta keihäänkärki, (kuva 11), (tyyppiä Aspelin 1651), joka ajoittuu merovinkiaikaan (rautaa, Salmen tyyppiä Langenspitge. Pit. 26,5 cm.) Keihäs, joka on yksi tämän mäen ainoista ehistä esineistä, sijaitsi vaakasuorassa asennossa tiiviin kalmistokiveyksen ja harvemman kiveyksen rajalla. Samasta ruudusta saatiin turpeenpoiston yhteydessä polttamatonta luuta (TYA 83:364), joka saattaa olla ihmisestä peräisin. Mahdollisissa jatkotutkimuksissa selvinnee, onko kysymyksessä todella ruumishautaus. (Luoto 1975).

Kuva 11. Keihäänkärki (TYA 83:94) tiiviin kiveyksen ja harvemman kiveyksen rajalta. Kuva Noora Mäntsälä.

Keihäänkärki (kuva 11) on sijoitettu polttokenttäkalmiston rakenteisiin, joten sitä ei todennäköisesti ole aseteltu kalmiston ulkopuolelle ikään kuin vainajien ”suojaksi”. Sitä ei myöskään ole rikottu kuten yleensä polttokenttäkalmistossa esiintyvät aseet. Keihäänkärki on konservoitu, joten tämänkin esineen kohdalla konservaattorin arvio esineen altistumisesta tulelle olisi tarpeen. Palamaton luu (kuva 12) on läheltä pintamaata, joten mahdollisuus sille, että se on hyvinkin nuori ja eläimen luu, on suuri. Mahdolliset osteologiset tutkimukset ja radiohiiliajoitus antaisivat palamattoman luun osalta lisätietoa sen ajoituksesta ja lajitunnistuksen. Kiveyksen harventuminen saattaisi viitata siihen, että paikalle olisi tehty ruumishautaus mutta kaivauskarttojen ja kaivausraportin perusteella ei ole havaittavissa mitään sellaista lisätietoa mikä antaisi syytä tulkintaan ruumishautauksesta.

Kuva 12. Palamaton luu. (TYA 83:364). Kuva Noora Mäntsälä.

Hauta 3. Kuvaan punaisella (kuva 15) merkitty mahdollinen ruumishauta.

Ensimmäinen "ruumishauta"-

tuli esille ruudusta A:13, josta saatiin palanen hunnun pronssireunaa (TYA 83:4, kuva 13). Tämä pieni pala tavattiin suuren maakiven päältä. Enempää ei koejaa kaivettaessa löydetty. Tällaisen jäännöksen ei voitane katsoa olleen palossa mukana, joten ruumishautauksen olemassaolo tällä paikalla on mahdollinen (Luoto 1975).

Kuva 13. Hunnunreuna ruudusta A:13, (TYA 83:4). Kuva Noora Mäntsälä.

Kaivausten dokumentaation perusteella vaikuttaa siltä, että ruutujen 13–15 ympäristöä ei ole tutkittu laajemmin. Vuoden 1975 kaivausalue kaivettiin seuraavana vuonna (1976) loppuun keskeneräisten ruutujen osalta, ja vuonna 1977 avattiin uusi kaivausalue koeojan päähän ruudusta 17 alkaen. Ruutujen 13–15 ympäristö näyttää kuitenkin jääneen tutkimatta. Ympäröivän alueen lisätutkimus voisi antaa lisätietoa siitä, liittyykö tekstiililöytö mahdolliseen ruumishautaukseen vai johonkin muuhun rituaaliseen toimintaan.

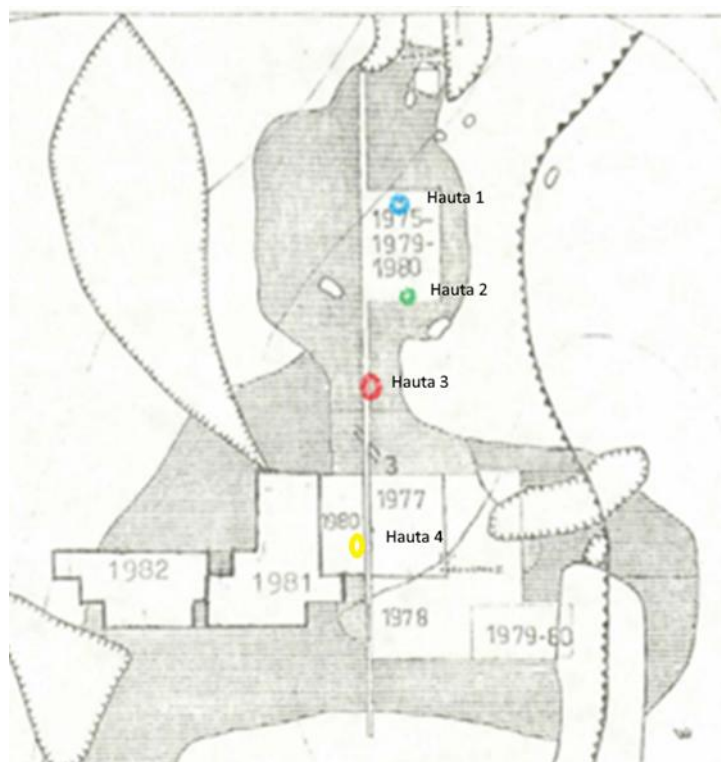
Kuten edellä jo mainittu, tulkinta tekstiilin liittymisestä hunnunreunaan on hieman ongelmallinen. Nämä pienet tekstiilien jäännökset löytyivät ison kiven päältä. Juuri tästä kohden on nykyäänä kuljettu traktorilla useasti metsätöiden yhteydessä. Traktorin renkaat ovat mahdollisesti uponneet maahan ja näin sekoittaneet kalmiston kontekstia. Toisaalta Luoto tulkitsee raportissaan (1975), että hunnunreuna on saattanut päätyä kalmistoon sekundäärisesti.

Hauta 4. Kuvaan (kuva 14) keltaisella merkitty mahdollinen ruumishauta.

Kaivausalue III, vuonna 1980 tehty havainto:

”Tämän lisäksi alueen itäreunalla tavattiin laajahko koskemattomaan maahan tehty kuopanne, joka sisälsi runsaasti rautaniittejä ja viikinkiaikaisen rannerenkaan. Kysymyksessä siis lienee hautalöytö vaikkakaan vainajasta ei voitu tehdä mitään havaintoja. Kaivauskarttoja jälkikäteen tarkasteltaessa kiinnittyy tämän haudan kohdalla huomio siihen, että sen kohdalle ylempiin kaivauserroksiin on merkitty poltettua savea sisältänyt nokimaalaikku, mikä saattaa liittyä havaittuun hautaukseen. Itse kaivausten kuluessa ei paikalla voitu havaita kuitenkaan mitään hautaukseen viittaavaa, vaan se tuli esille oletettua peltomaata poistettaessa” (Luoto 1978–1980).

Kaivauskartoista ei löydy tukea eikä selitystä havaituille ilmiöille, eikä lisätietoa antavaa löydöstöä. Rannerengasta ei ole konservoitu ja sen kunto on päässyt rapistumaan. Esineen pintakerros hilseilee pahoin eikä näin ollen voi varmasti sanoa esineen palaneisuudesta tai palamattomuudesta mitään. Löytöluettelosta löytyi saman vuoden kaivauksilla löydetty palamaton hampaan kruunu (TYA 173:59). Mikäli hammas olisi yhdistettävissä rannerenkaan kanssa samaan kontekstiin, ruumishautaukselle olisi isompi mahdollisuus.

Kuva 14. Mahdolliset ruumishaudat merkitty kartalle eri väreillä. Pohjakartta Luoto, 1981, 6.

2.3.2 Lieto Vanhalinna Aittamäki 423010002

Aittamäki sijaitsee Aurajoen eteläpuolella, Vanhalinnan linnavuoren itäpuolella samassa pihapiirissä. Kyseessä on jyrkkäreunainen, kallioinen hiekkamoreenikumpare, jonka etelärinteessä, mäen huipun tuntumassa, on rautakautinen kalmistoalue. Alueen vanhimmat hautaukset sijoittuvat varhaiselle roomalaisajalle. Värjäytymien perusteella on tunnistettu kolme mahdollista ruumishautaa, mutta niistä ei ole saatu löytöjä. Myöhemmässä vaiheessa, vanhemman roomalaisajan kalmiston päälle, on perustettu viikinkiaikainen polttokenttäkalmisto, jonka käyttö ajoittuu pääasiassa 800-luvulle ja 1000-luvun alkuun. Löytöjen joukossa on erityisesti koruja ja puvun osia, mutta myös työkaluja ja aseita. Alueelta on myös löydetty runsaasti keramiikkaa ja palanutta luuta, jotka kertovat kalmiston monivaiheisesta käytöstä (Salminen 1994; Korkeakoski-Väisänen 1995). Polttokenttäkalmistoa typologisesti ajoittavia esineitä ovat muun muassa kupurasolki (TYA 613:857) joka on D-tyyppin kapeampikehyksistä varianttia sekä solki (TYA 613:31) joka on kaksieläiminen. Kupurasolki ajoittuu vuosille 950–1000 jaa ja solki vuosille 825–950 jaa (Hakanpää et al. 1995: 7).

Myöhemmissä kaivauksissa havaittiin, että varsinainen polttokenttäkalmiston kiveys esiintyi vain pienellä alueella kaivausalueen eteläkulmassa. Värjäytynyttä maata löytyi koko kaivausalueelta, mutta se ei ollut kovin voimakasta missään. Runsaslöytöinen nokimaa, jota vuoden 1994 kaivauksissa esiintyi monin paikoin, puuttui kokonaan. Löytöjen määrä väheni selvästi 1993 tutkitulta alueelta pohjoiseen päin. Kaikkien kaivausten löydöistä suurin osa liittyi viikinkiaikaiseen käyttöön, joten tutkittu alue vaikuttaa olleen viikinkiaikaisen kalmiston pohjoisreunaa. Toisaalta aivan kaivausalueen luoteisreunan tuntumasta löytynyt Kärsämäen-tyyppin hauta ja mahdollisesti saman aikaiset ruumishautaukset osoittavat roomalaisaikaisen kalmiston jatkuneen intensiivisenä. Neljännen kerroksen mahdollinen ruumishauta sijaitsi polttokenttäkalmistokerroksen alla (Hakanpää et al. 1995: 5–6). Sijainnin perusteella tutkijat arvioivat ruumishautauksen vanhemmaksi kuin polttokenttäkalmisto. Ruumishautaus oli lähes löydötön, sen kohdalta löytyi kolmannesta kerroksesta miekan säilä, joka sijoittui hautauksen itäreunan päälle (TYA 613:412) ja vähän luuta (Hakanpää et al. 1995: 8).

Kaivausraporttien mukaan ruudussa 2103/3135 ollut kehäkiveys kuuluu rakenteena todennäköisesti viikinkiaikaiseen polttokenttäkalmistoon. Roomalaisajalla hautaus on voitu tehdä maakiven juureen kerätyn pikkukivikehän sisään, ja kivikehä olisi tehty ensin, koska sen alla ei juuri ollut luuta. Kehään on mahdollisesti lisätty roviolta tuotuja luusiruja, joiden päälle tai ainakin pintaosaan on asetettu esineitä, kuten kampa, mahdollisesti naskali ja yksi tai kaksi rannerengasta. Myös veitsi on voinut alun perin sijaita tämän luukasauksen päällä. Nokea tai nokimaata keskittymässä oli vain vähän. Iso hiekkakivilaaka on saatettu nostaa hautauksen päälle, sillä se sijaitsi luukesittymän lounaispuolella ja ulottui vain osittain sen päälle (Sipilä 1995: 8). Ilmeisesti polttokenttäkalmistoa rakennettaessa viikinkiajalla tämän roomalaisajan haudan yläosat ovat rikkoutuneet: kivilaaka on siirtynyt jonkin verran paikaltaan ja yläosan luut levinneet laajemmalle alueelle (Hautio 1994: 13; Sipilä 1995: 8). Tämä herättää kysymyksen, voisiko Aittamäen hiekkakivilaakaa ajatella samantapaiseksi hautaukseksi kuin esimerkiksi Pahamäen kivilaakaa.

Vuoden 1993 kaivauksissa ruudusta 2096,5/3143,5 löytyi kolmannessa kerroksessa helmiskermä, joka sisälsi yhdeksän sinistä yksittäishelmeä, kaksi sinistä kaksoishelmeä ja yhden sinisen kolmoishelmen. Helmet vaikuttivat täysin tulen koskemattomilta, mutta erittäin varovaisista kaivausmenetelmistä huolimatta ei löydetty mitään ruumishautaan viittaavaa. Koska helmiskermä löytyi polttokenttäkalmiston varsinaisen kiveyksen ulkopuolelta, melko kivettömästä hiekkamaasta vain noin 15 cm:n syvyydestä, ajatus ruumishaudasta vaikutti tutkijan mukaan mahdolliselta. Maasta ei kuitenkaan voitu havaita minkäänlaisia hautakuopan tai ruumiin jättämiä jälkiä (Hautio 1994: 8–9).

Aittamäen esineistöön kuuluu myös viisi ristispiraalia (TYA 597:46, 169, 190, 192, 261). Ensimmäinen ristispiraali löytyi ruudusta 2099,5/3143,0 ja loput neljä pohjoisimman nokimaakesittymän alueelta (ruudut 2097,5–2099,0/3142). Ristispiraalit, kuten suurin osa muista spiraaleista ja niiden katkelmista, on valmistettu ohuesta pronssilangasta, joka on poikkileikkaukseltaan pyöreä ja kierretty putkimaiseksi rakenteeksi (Hautio 1994: 9). Aittamäen polttokenttäkalmiston kaikki kolme ruumishautaa näyttäisivät ajoittuvan vanhemmiksi kuin itse polttokenttäkalmisto.

Marja Sipilän (1995: 6) löytämät mahdolliset ruumishaudat (hauta A ja hauta B) ovat todennäköisesti roomalaisaikaisia. Näistä hautauksista hauta B on vanhempi koska hauta A on rikkonut sen osia ja hauta B on selkeästi syvempi (Sipilä 1995: 11). On myös mahdollista, että viikinkiaikainen kuoppa on osunut roomalaisajan hautauksen kohdalle ja rikkonut sen, mikä

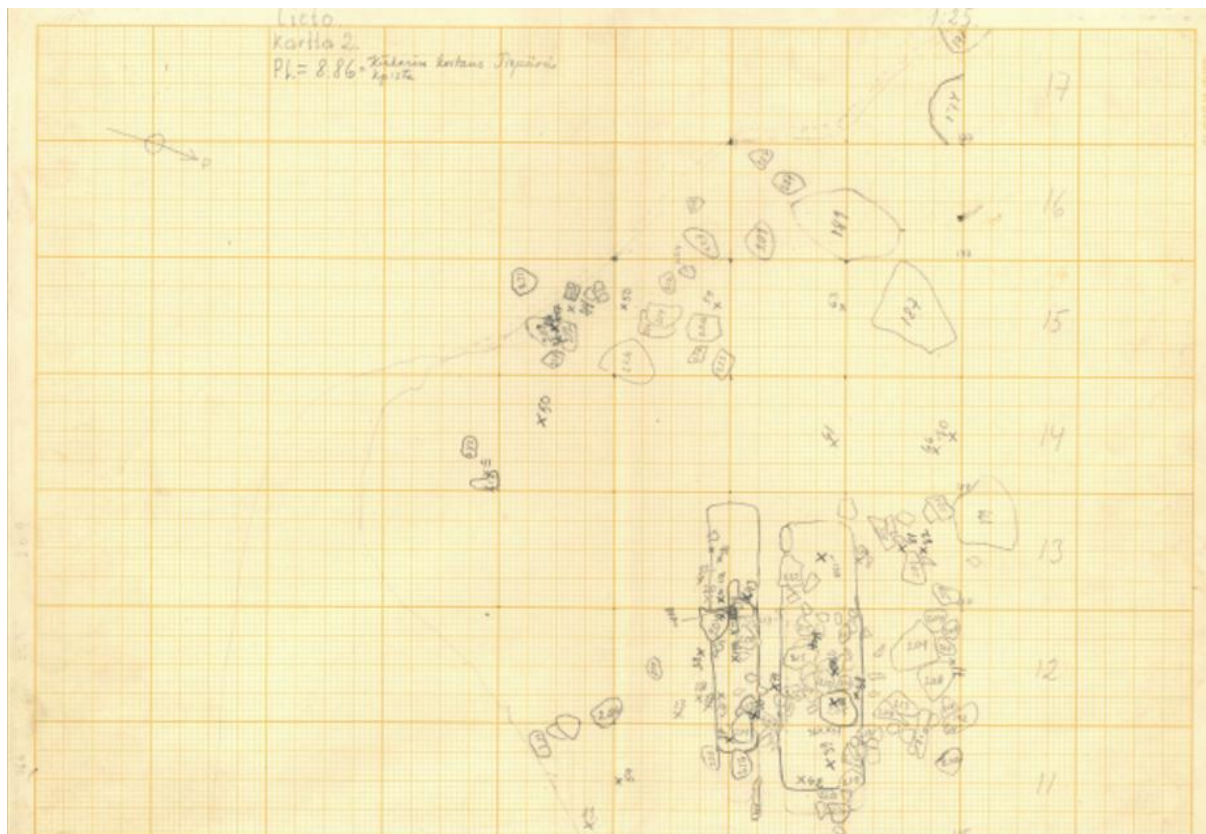
selittäisi haudan A siirtymät ja yläosien rikkoutumisen. Toisaalta hauta A voi olla myös roomalaisaikainen, jolloin sen ympärillä oleva kuoppa olisi täyttynyt viikinkiajan käyttökaudella. Hautojen ajallisten suhteiden selvittäminen toisiinsa ja polttokenttäkalmistoon vaatii lisätutkimusta. Kalmistoa ei ole vielä tutkittu kokonaan, eikä polttokenttäkalmiston rajoja ole määritetty.

2.3.3 Lieto Haimionmäki 423010008

Haimionmäki on noin 200 metriä pitkä ja 60–70 metriä leveä, pääosin kallioinen mäki, joka sijaitsee peltojen keskellä. Se rajoittuu kaakossa Hämeenlinnan maantiehen, lännessä ja pohjoisessa pieniin kallionpyylöihin, ja koillisrinteessä sijaitseva kalmistoalue viettää loivasti pellolle asti. Vuonna 1953 tienrakennustöiden yhteydessä alueelta löydettiin polttokenttäkalmisto, joka ajoittuu vuosien 700–1000 jKr. välille (Meinander 1953). Kalmistoalue sijaitsee suurimmaksi osaksi Haimionmäen luoteisosassa, joka lunastettiin valtiolle vuonna 1955.

Kaivaukset alueella alkoivat vuonna 1953 C.F. Meinanderin johdolla ja jatkuivat seuraavana vuonna. Anna-Liisa Hirviluoto jatkoi kaivauksia vielä vuonna 1956. Kaivaukset paljastivat laajalta alueelta muinaisjäännöksiä, mutta vain osa kalmistosta ehdittiin tutkia. Tutkimuksissa havaittiin, että kulttuurikerros oli vahvimmillaan mäen keskiosassa ja väheni alarinnettä kohti. Alueella esiintyi epämääräisiä kivirakennelmia sekä mustaa nokimaata ja esineistöä, mutta niiden keskinäistä suhdetta ei voitu tarkasti määrittää (Meinander 1953–1954; Hirviluoto 1957).

Tutkimuksissa löydettiin kaksi ruumishautaa ruuduista C:11–13, jotka erottuivat muusta kalmistosta. Polttokenttäkalmistosta havaittiin kuoppamaiset rakenteet, jotka olivat täyttyneet mustalla nokimaalla ja osittain kivillä. Ne sijaitsivat hieman syvemmällä kuin muu kulttuurikerros, ja niiden oletettiin olevan muuta kalmistoa nuorempia. Ruumishaudat olivat pääosin esineettömiä. Myöskään palamatonta luuta ei löydetty, mikä olisi vahvistanut hautausten olevan ruumishautoja. Kuitenkin hautakuoppien rakenne, nokimaa ja täytteenä olleet kivet tukivat ajatusta, että kyseessä olivat erilliset, mahdollisesti myöhemmin tehdyt hautaukset.

Kuva 15. Ruutujen C:11–13 oletetut ruumishaudat näkyvät kuvissa piirrettyinä. Kaivauskartta Meinander 1955, 21.

Pronssi- ja lasiesineet olivat usein pahoin sulaneet tai rikkoutuneet pieniksi paloiksi. Tämä viittaa suurella todennäköisyydellä siihen, että vainajat on poltettu erittäin kuumalla roviolla ennen hautaamista. Myös aseita, kuten keihäänkärkiä ja miekkojen osia, löydettiin hajallaan ja taivutettuina. Haimionmäen kalmisto edustaa rautakauden lopun hautauskäytäntöjä, joissa polttohautaus oli pääasiallinen hautautapa. Mahdolliset ruumishaudat viittaavat siihen, että alueella on voitu myöhemmin siirtyä toisenlaiseen hautautapaan. Toisaalta tulkinta on hie- man ristiriidassa. Hautaukset olivat raportin (1954) mukaan mahdollisesti nuorempia ja täyt- tyneet polttokenttäkalmiston kulttuurikerroksella. Kuitenkin hautausten suuntaus (kuva 15) on hyvin lähellä itä-länsi suuntaa. Paikalta saadun löytöaineiston perusteella voisi mahdollisesti tutkia löytyisikö mahdollisesti materiaaleja, joilla näitä hautoja voisi ajoittaa. Luonnontieteel- lisin menetelmin hautojen ajoitus saattaisi tarkentua. Esinelöytöjen hajanaisuus ja esineiden rikkonaisuus voivat liittyä joko hautausrituaaleihin tai myöhempään maanmuokkaukseen. Kaivauksista huolimatta suuri osa Haimionmäen kalmistosta on yhä tutkimatta, ja alueella saattaa olla tulkintoihin vaikuttavia kalmiston osia löytymättä.

2.3.4 Lieto Pettinen Alilamppula 1000034232

Alilamppulan rautakautinen kalmistokohde sijaitsee Liedon Pettisten kylässä kallioisella mäennyppylällä noin 1,9 km kaakkoon Liedon kirkosta. Kohde tuli tutkimuksen kohteeksi metallinilmaisinelöytöjen perusteella, minkä jälkeen alueella on toteutettu Turun yliopiston opetuskaivauksia vuodesta 2019 alkaen (Ruuhonen 2021: 2).

Vuoden 2019 tutkimuksissa mäen lounaisosan moreenitasanteelle avattiin koeojia ja koekuoppia yhteensä 53,5 m² alueelle. Kaivauksissa havaittiin polttokalmistokiveystä, mahdollisia palokuoppahautoja sekä laajemman matalan hautalatomuksen reunaa. Mäkialueelta tunnistettiin aiemmin tuntematon kiven ja maan sekainen röykkiö, mikä viittaa alueen hautauskäytäntöjen olleen monimuotoisia. Löytöaineisto koostui pääasiassa palaneesta luusta, keramiikasta sekä palaneesta savesta. Ajoituksellisesti kohteen käyttö painottuu rautakauteen, todennäköisimmin roomalaisajalta viikinkiajalle. Tutkimuksissa ei havaittu kaivauksilla eikä löydöstössä viitteitä varsinaisesta asuinpaikkatoiminnasta, mikä tukee ajatusta alueen ensisijaisesta käytöstä oman yhteisönsä kalmistona. Kohteessa tehdyt tutkimukset viittaavat siihen, että mäki-alue on ollut kalmistokäytössä usean ajanjakson aikana, mikä ilmenee esimerkiksi löytömaterialleissa. (Ruuhonen 2021: 2).

Vuoden 2025 opetuskaivauksissa tutkimusalueelta havaittiin kaivauksen viimeisinä päivinä mahdollinen ruumishauta (kuva 16), joka erottui ylemmissä kaivauserroksissa tummempana maavärjäytymänä ympäröivästä maastosta. Havaitun anomalian muoto oli pitkänomainen ja suuntautui melko tarkasti itä-länsisuuntaiseksi, tarkemmin mitattuna noin 285 gonin suuntaan. Havaittu orientaatio vastaa yleisesti rautakauden loppupuolen ruumishautauksille tyypillistä suuntausta.

Kuva 16. Liedon Pettisten Alilampulan oletettu ruumishauta idästä kuvattuna. Kuva Juha Ruuhonen.

Haudan rajat dokumentoitiin tasossa 4 useilla mittapisteillä, ja rakenteesta laadittiin sekä pitkittäis- että poikittaisleikkaukset sekä pohja- ja reunamittaukset. Pitkittäissuunnassa kuopan pituudeksi mitattiin 144 cm länsipäädyn juuriston kohdalta. Poikittaissuunnassa leveys vaihteli: länsipäädystä noin 20 cm:n etäisyydellä leveys oli 30 cm, keskivaiheilla noin 28 cm ja itäpäädystä (jalkopää) noin 25 cm. Mittasuhteet viittaavat pitkänomaiseen mutta melko kapeaan kuoppaan.

Täyttömaa erottui ympäristöstään selvästi tummempana, mikä tukee tulkintaa kaivetusta kuopasta. Rakenteesta ei kuitenkaan havaittu selkeitä kivireunoja tai muita yksiselitteisiä rakenteellisia elementtejä, jotka varmistaisivat hautarakenteen luonteen. Myöskään luuaineistoa ei kaivausvaiheessa tunnistettu. Mahdollisesta haudasta otettiin sekä maa- että hiilinäytteitä jatkoanalyysyjä varten. Hiilinäytteistä voidaan seuraavaksi lähettää näytteet ajoitukseen. Maa-aineesta voidaan puolestaan analysoida orgaanisia yhdisteitä ja mahdollisia vainajan jättämiä rasvajäämiä, jotka voivat tukea tulkintaa ruumishautauksesta silloinkin, kun luuaineisto ei ole säilynyt. Näytteiden analyysitulokset ovat varsin keskeisiä muodostuman luonteen tarkentamisessa.

Mahdolliseen ruumishautaan on liitettävissä vain yksi rautaesine, jonka tarkempi määrittely ei ole toistaiseksi mahdollista ilman röntgenkuvia ja tarkempia jälkitöitä. Esineistön vähäisyys ja luuaineiston puuttuminen tekevät tulkinnasta varovaisuutta vaativan. Toisaalta esineistön puuttuminen viittaa kristilliseen hautaustapaan. Mahdollisuuden rajoissa kuitenkin on, että värjäytymä saattaa olla muutakin kuin ruumishauta. Toisaalta puunjuuret hakeutuvat mielellään pehmeään ja ravintorikkaaseen maaperään, jonka ruumishauta sille tarjoaa. Havainto kuitenkin täyttää useita kristilliseen ruumishautaan viittaavia tunnuspiirteitä: pitkänomainen ruumishautaukseen sopiva muoto, itä-länsisuuntainen orientaatio sekä muusta ympäristöstä erottuva täyttömaa. Näiden perusteella muodostumaa voidaan pitää mahdollisena ruumishautana, mutta tulkinta on toistaiseksi alustava. Jatkotutkimukset, varsinkin hiili- ja maaperänäytteiden analyysit sekä ajoitukset ovat keskeisiä hautauksen luonteen tarkemmaksi määrittämiseksi. Röntgenkuva saattaa antaa lisätietoa pahoin ruostuneesta esineestä joka hautauksesta löytyi.

2.3.5 Turku (ent. Kaarina) Kirkkomäki 853010005

Kirkkomäen rautakautinen kalmisto sijaitsee Turun Nummen kaupunginosassa (ent. Kaarinan aluetta) Aurajoen läheisyydessä, sora- ja hiekkapohjaisella mäellä noin 100–150 metriä Kaarinan kirkosta pohjoiseen. Kohde tuli tutkimuksen piiriin 1950-luvun alussa, kun maansiirtotöissä paljastui kaksi 1000-luvulle ajoittuvaa ruumishautaa. Jo varhaisessa tarkastuksessa todettiin, että kyse oli ruumishautauksesta ja että paikalla on todennäköisesti laajempi kalmisto (Salmo 1951). Myöhemmät tutkimukset ovat vahvistaneet tämän käsityksen ja tuoneet esiin useita kymmeniä hautauksia, vaikka kalmiston kokonaislaajuus on edelleen tuntematon.

Valtaosa tutkituista haudoista ajoittuu esineistön perusteella suunnilleen ajalle 1000–1200/1300 jaa. ja koostuu pääasiassa ruumishautauksista, joissa vainajat on useimmiten haudattu arkkuun, ja osa arkuista on tulkittu ruuhiarkuiksi (Asplund & Riikonen 2007: 21). Joissakin haudoissa on säilynyt merkkejä arkkujen rakenteista, kuten nauloista ja niiteistä (Katiskoski 1984). Hauta-antimien määrä vaihtelee, osa haudoista sisältää koruja, aseita tai puvunosa ja muita tekstiilijäännteitä, kun taas osa on täysin löydöttömiä. Hautaukset ovat lähes poikkeuksetta lounais–koillisuuntaisia mikä on tyypillistä alueen myöhäisrautakautisille ja varhaiskeskiaikaisille ruumiskalmistoille. (Asplund & Riikonen 2007: 21–22)

1960-luvun koekaivauksissa ja 1980-luvun tutkimuksissa tarkastelu kohdistui nimenomaan tähän ruumiskalmistoalueeseen. Katiskosken kaivauksissa dokumentoidut haudat edustavat yhtenäistä hautaustapaa: lounais–koillisuuntaisia, arkkuun tehtyjä hautauksia, joissa vainajan jäännökset ja hautarakenteet erottuvat selvinä likamaaläikkinä ympäröivästä maaperästä (Katiskoski 1984). Hautojen keskinäinen sijainti viittaa siihen, että ne ovat olleet jollakin tavoin merkittäviä, sillä ne eivät leikkaa toisiaan (Asplund & Riikonen 2007: 22)

Kirkkomäen kokonaisuutta ei ehkä kuitenkaan voi tarkastella pelkästään ruumiskalmistona. 1970-luvun tutkimuksissa mäkialueen eteläpuolisella peltoalueella havaittiin noin 50 m² laajuinen polttokalmisto (Bergström 1973: 2–3). Tämä alue erottuu sekä topografisesti että tutkimushistoriallisesti ruumiskalmistosta: ruumishaudat sijoittuvat mäen alueelle, kun taas polttokalmisto paikantuu siitä erilliselle peltoalueelle (Bergström 1973; Katiskoski 1984). Myöhemmissä tutkimuksissa tarkastelu onkin kohdistunut ensisijaisesti ruumishautauksiin, eikä polttokenttäkalmistoa ole liitetty ruumishautausten kanssa samaan hautakokonaisuuteen. Asplund toteaa raportissaan 1992, että nämä oletetun polttokenttäkalmiston jäänteet kuuluvat mahdollisesti asuinpaikkaan.

2.3.6 Turku (ent. Kaarina) Ristimäki II 853010004

Ristimäen rautakautinen muinaisjäännösalue sijaitsee Turun Kuralassa Aurajoen eteläpuolella (entisessä Kaarinassa), mäkisellä alueella nykyisen koulun ja omakotitalojen piirissä. Tutkimusten perusteella kyse ei ole yhdestä yhtenäisestä kalmistosta, vaan kahdesta erillisestä kalmistosta. Ensin löydettyssä kalmistossa, Ristimäki I:ssä on ruumishautoja sisältämätön polttokenttäkalmisto ja Ristimäki II:ssä on museoviraston kaivausraporttien mukaan tunnistettu 12 varmaksi todettua ja yksi mahdollinen ruumishauta (Hirviluoto 1959–60).

Polttokenttäkalmisto sijaitsee mäen laella. Kalmistokerros oli melko ohut, vain noin 10–20 cm (Hirviluoto 1956: 1-3), eikä kiveys ollut yhtenäinen, vaan paikoin harvempi ja paikoin tiiviimpi. Pienempien kivien yhteydessä maa oli selvästi nokisempaa. Raportissa mainitaan poltetun luun vähäisyys. Ilmiö tuli vastaan kalmiston kaikissa osissa siinä määrin, että se kiinnitti tutkijoiden huomion (Hirviluoto 1956: 1-3). Sama ilmiö näkyy myös myöhemmissä kaivauksissa, nokikerrokset ja esinelöydöt ovat selviä, mutta luuta on vähän (Hirviluoto 1958).

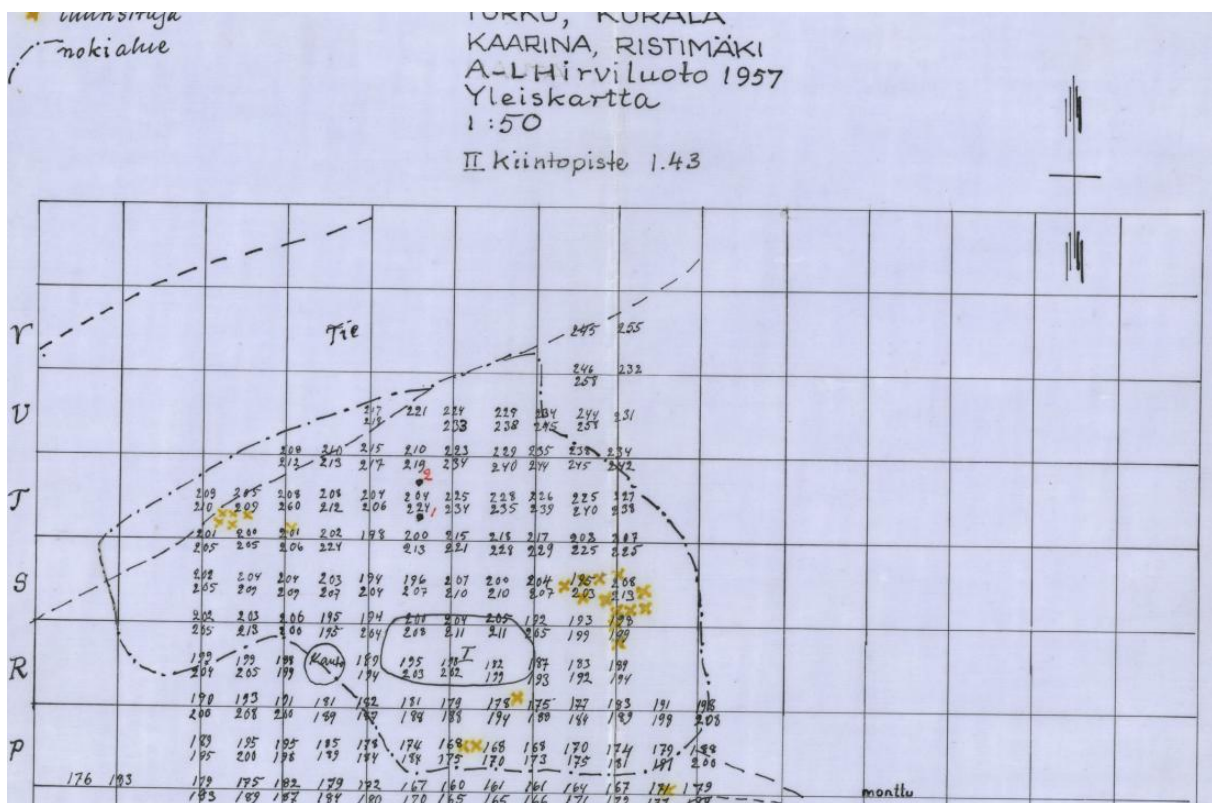
Mahdollinen lapsen ruumishauta paljastui polttokenttäkalmistosta vuoden 1956 kaivauksissa (Hirviluoto 1956: 3) Hautauksen kohdalle oli ladottu pienistä kivistä tiivis latomus. Esineistöä haudasta löytyi vähäisesti; vain pienoiskirves, hevosenkenkäsolki ja helmi. Esineet vaikuttivat palamattomilta ja soljessa vielä kiinni tekstiiliä. Hautauksessa ei havaittu jäänteitä arkusta.

Kyseessä on todennäköisesti pienen lapsen hauta.

Polttokenttäkalmistoon sijoittuva ruumishautaus (kuva 17) havaittiin keskellä kalmistoa, ruuduista 7 ja 8 R. Hautaus oli muodoltaan suorakaiteinen ja se löytyi noin 45 senttimetrin syvyydestä. Hautauksen kohdalla polttokenttäkalmiston tyyppillistä kiveystä ei ollut lainkaan. Hautaus on orientaatioltaan itä-länsisuuntainen (Hirviluoto 1957: 2).

Polttokenttäkalmiston vieressä olevat ruumishaudat muodostavat oman kokonaisuutensa, mutta ne eivät ole täysin erillään. Ne alkavat heti polttokenttäkalmiston eteläpuolelta, noin 5–6 metrin päässä kalmiston reunasta missä maassa näkyi ennen kaivauksen aloitusta lähinnä matalia painanteita. Kaivauksissa nämä osoittautuivat hautakuopiksi, joissa oli tummaa maata, kiviä ja paikoin myös esineitä (Hirviluoto 1957:3). Useissa haudoissa oli arkunnauloja, ja joissakin tapauksissa myös luunjäänteitä säilyneenä.

Hautojen suuntaus ei ole täysin yhtenäinen. Suuntauksiksi todennettiin pääasiassa itä-länsi ja lounais-koillinen. Raportteja tutkiessa jää melko epäselväksi, miten ruumishautaukset sijoittuvat alueella. Täysin varmasti voidaan sanoa polttokenttäkalmistossa olevan pienen lapsen ruumishautauksen mutta muilta osin on epävarmaa, mitkä ruumishaudat sijoittuvat polttokenttäkalmiston sisään ja mitkä ovat ruumiskalmistossa. Purhonen on taulukossaan (1998: 116) esittänyt polttokenttäkalmistossa olevien ruumishautauksien määräksi 12 ja lisännyt kysymysmerkin perään. Asian selvittäminen vaatisi todennäköisesti hyvin tarkkaa perehtymistä raporteihin ja löytöaineistoon.

Kuva 17. Ristimäki II polttokenttäkalmistossa oleva itälänsi suuntainen mahdollinen ruumishauta. Kaivauskartta: Hirviluoto 1957, 18.

2.3.7 Turku Saramäki 853010031

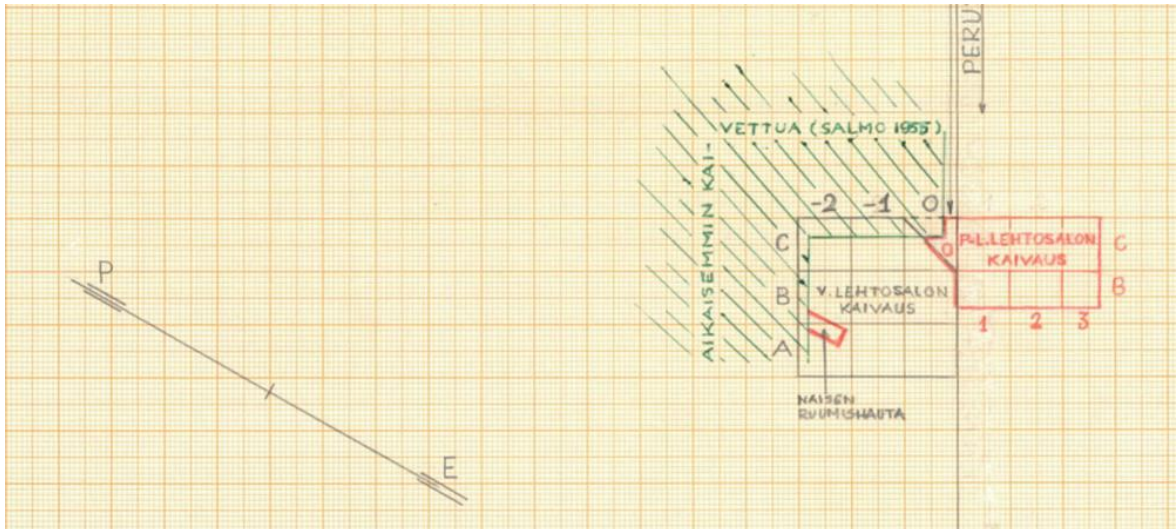
Saramäen rautakautinen kalmisto koostuu laajasta ja kerroksiltaan osin sekoittuneesta polttokenttäkalmistosta, johon on tehty myös yksittäisiä ruumishautauksia. Ella Kivikoski (1939: 34) katsoi kalmiston olleen käytössä ilman katkoja aina myöhäisrautakaudelle asti, mikä viittaa paikan jatkuvaan käyttöön hautaustapojen mahdollisista muutoksista huolimatta. Myöhemmissä tutkimuksissa ruumishautauksien piirteiksi on tunnistettu muun muassa kiveyksen vaihteleva rakenne, osittainen tuhoutuneisuus, hautausten orientaatio ja hauta-antimet (Salmo 1955; Lehtosalo 1961). Saramäen kalmistosta tunnetaan museoviraston ylläpitämän muinaisjäännösrekisterin Saramäen kohteen kuvauksen mukaan kolme ruumishautaus. Poiketen tästä Heljä Brusila (1986: 216) esittää opinnäytteessään, että ruumishautoja on tunnistettavissa ainakin seitsemän. Hänen mukaansa hautojen orientaatio on luode-kaakko- tai etelä-pohjoisuuntainen, mutta hautaukset ovat itä-länsisuuntaisissa riveissä. Varhaisin dokumentoitu

ruumishauta on Tallgrenin vuonna 1905 tutkiman tienleikkauksen yhteydessä esiin tullut, luodekaakko-suuntaan haudattu vainaja (hauta II b:1). Hauta oli osittain tuhoutunut tienrakennuksen yhteydessä, mutta sen alla todettiin selvä ohuista laakakivistä tehty rakenne (Rinne 1905: 5). Vainaja oli aseteltu laakakivien päälle selälleen (Brusila 1986: 12). Vuoden 1905 ruumishauta (hauta II b:1) on mielenkiintoinen, sillä myöhemmissä kaivauksissa 1961 löytynyt miehen ruumishauta (VIII:1) on täsmälleen samassa orientaatioissa (luode–kaakko). Tämä saattaisi viitata mahdolliseen hautaustradition jatkuvuuteen viikinkiajan ja sitä myöhäisempien hautausten välillä. Tästä hautauksesta on säilyneenä myös tekstiiliä, jonka radiohiiliajoitus voisi tarkentaa ruumishaudan ajoitusta.

Helmer Salmon vuoden 1955 tutkimuksissa dokumentoitiin vahva polttokalmistokerros, jonka päällä oli pienistä kivistä ladottuja kiveyksiä. Yksi kiveyksen osa muistutti jopa katukiveystä. Paikoin kalmistokerros oli yli metrin paksuinen, ja sen koostumus vaihteli nokisesta palomaasta hiekkapitoisiin kerroksiin. Huomionarvoista on, että kulttuurimaassa oli vain vähän palaneita luita, mikä poikkeaa monien polttokenttäkalmistojen tavanomaisesta luumäärästä. Brusilan ajatuksen mukaan (1986: 20) tässä on voinut olla kyse myös hajonneista ruumishautauksista. Perustuen palaneen luun vähyyteen ja esineistön sekä kontekstin arvioon. Löytöihin kuului muun muassa polttamaton vyö ketjunjakajineen sekä kiveyksen päältä löytynyt katkennut miekka, mikä osoittaa, että kalmistossa on tehty myös muita kuin polttohautauksia. Havainnot perustuvat kaivausraporttien kerroskuvauksiin ja löytöluetteluihin. Hän on dokumentoinut haudan (VI:2) Salmon kaivausalueelle kontekstin ja esineistön perusteella.

Vuoden 1961 alkukesän kaivaukset keskittyivät rinteeseen, jonne oli tarkoitus laajentaa traktorin kääntöpaikkaa. Täytemaakerroksesta löytyneet saviastianpalat viittasivat kalmiston ulottuvan myös aiemmin tutkimattomille alueille. Ylemmissä kerroksissa todettiin vaihtelevan paksuinen noki- ja kivikerros sekä paikoin rakenteellisesti hahmottuvia nokialueita ja kapeita kivirivejä, jotka saattoivat liittyä polttotapahtumiin. Tämä viittaa mahdollisesti pitkäaikaiseen tulen käyttöön tai muihin toiminta-alueisiin alueella ennen kalmiston perustamista.

Veikko Lehtosalon löytämä ruumishauta (kuva 18) osoittautui pohjois- etelä suuntaiseksi naisen ruumishaudaksi (ruudut B: -2 ja A: -2). Hauta-antimisto oli hyvin säilynyt ja melko monipuolinen. Löydöt oli sijoitettu pään ja rintakehän alueelle. Haudan länsireunalla todettiin kivirivi ja mahdollinen pohjakiveys, vaikka niiden kuuluminen itse hautaan jäi epävarmaksi. (Lehtosalo 1961).

Kuva 18: Veikko Lehtosalon esiin kaivama naisen ruumishauta kesäkuussa 1961. Kuvassa oikealla punaisella merkitty kaivausalue, jonka ruuduista B:1 ja C:1 löytyi yksi ruumishaudoista. Haudan suunta kartan piirroksen mukaan pohjois-etelä. Kaivauskartta: Lehtosalon 1961, 15.

Elokuun 1961 kaivauksissa paljastui toinen ruumishauta, tällä kertaa aseistettuna haudatun miehen hauta. Hauta paikannettiin aiemmin löydetyn bysanttilaisen rahan ja kallon osien perusteella, ja se osoittautui hyvin säilyneeksi, vaikka kiveystä oli rikkoutunut koivujen istutuksen yhteydessä. Hauta oli orientaatioltaan luode-kaakko (pää luoteessa). Haudan keskiosasta löytyi arabialainen raha, harppuunankärki ja G-tyypin keihäänkärki, joiden välissä oli säilynyt karkeahkoa tekstiiliä. Jalkopään yläpuolelta löytyi kukkaro punnuksineen ja sääriluiden läheisyydestä viikate. Lisäksi esineistöön kuului pieni hevosenkenkäsolkki ja pronssikierukoita. Kokonaisuus viittaa 800–900-lukujen aseistettujen miesten hautaustraditioon, joka liittyy rautakauden loppupuolen viikinkiajan yhteisöihin (Lehtosalon 1961).

Ruumishautauksia on tehty polttokenttäkalmistoon viimeistään 1000-luvulla (Brusila 1986: 221). Yhdestä hieman vähemmällä hauta-antimilla varustetussa miehen haudassa oli arabialainen hopearaha, joka ajoittuu vuosille 971–972 (Kivikoski 1971: 58). Ruumishaudat ajoittuvat viikinkiajalle, mitä tukevat arabialaiset rahat ja bysanttilainen barbaarijäljennös. Polttokenttäkalmiston eri kerrokset puolestaan viittaavat käyttöön jo kalmiston varhaisemmissa vaiheissa. Jotkut osat kalmistosta ovat kontekstiltään vahvasti sekoittuneita. Tutkimushistoria osoittaa, että kalmisto jatkuu edelleen nykyisten pihapiirien ja rinteiden alla, ja erityisesti kaakkois- ja koillispuolelle on syytä olettaa sijoittuvan vielä dokumentoimattomia polttokenttäkalmiston rakenteita ja mahdollisia ruumishautoja (Lehtosalon 1961; Brusila 1986: 20–21, 48). Kalmistossa saattaa myös olla kyse vainajien siirtelystä. Toisinaan vainajan haudanneet ihmiset ovat

saattaneet palata vanhoihin uskomustapoihin ja päätyä siirtämään vainajan tai polttamaan vainajan ja hautaamaan poltetun vainajan jäännökset (Brusila 1986: 47–48) tai hautojen ryöstöstä. Tämä selittäisi osaltaan joidenkin kalmiston osien sekoittuneisuutta. Mielenkiintoisinta tässä kalmistossa ovat hautarivit, jotka Brusila havaitsi kalmistossa (1986: 216).

2.3.8 Turku Virusmäki 853010014

Maarian Virusmäen kalmisto sijoittuu Turun Raunistulan harjualueelle, varsin korkealle ja kivikkoiselle rinteelle, jossa maaperä on jo lähtökohtaisesti hankala ja myöhempi maankäyttö on entisestään sekoittanut kokonaisuutta. Vuoden 1913 kaivauksissa esiin kaivettiin laaja, tumma ja nokinen kulttuurikerros kivineen, hiilineen ja palaneine jäännöksineen – kokonaisuus, joka istuu hyvin siihen kuvaan, joka polttokenttäkalmistoista muutenkin tunnetaan (Tallgren 1913).

Ruumishautauksiin viittaava aineisto on kaivausraporttien perusteella vaatimaton ja käytännössä nojautuu vuoden 1914 havaintoihin. Tienrakennustöiden yhteydessä tuli esiin lähes kokonaan maatuneita ihmisen luurangon osia (Hackman 1914: 4–5). Kokonaisuudesta parhaiten säilyneinä erottuivat reisiluut ja sääriluut, jotka vaikuttivat raportin mukaan olevan ainakin jossain määrin anatomisessa järjestyksessä, mikä erottaa ne selvästi polttokalmiston tavallisesta, sirpaleiseksi palaneesta luuaineistosta. Ruumishautauksien määräksi on havaintojen perusteella arvioitu kolme.

Suora lainaus ruotsinkielisestä raportista:

“På några ställen, i punkterna 6 och 7 i rutorna d1 och c1 samt nära 16 i rutan c1, hittades nämligen nästan helt och hållet förmultnade rester af mänskosskelett. Vid 6 hittades de båda lårbenen, som tycktes ligga i riktningen S–N, så att likets hufvud skulle hafva legat i N. Vid 7 voro rester af lårbenen och skenbenen i behåll. Detta lik hade legat med hufvudet i N. I samma väderstreck synes det troligen liket vid 16, att döma af resterna af lårbenen, hafva legat. Dessa skelettdelar lågo ytligt, tätt under det påkörda landsvägsjordlagret, och härrörde sannolikt från begrafningar, som äro yngre än brandgrafvarna.”
(Hackman 1914: 5).

Ongelma on kuitenkin kontekstissa: samassa raportissa todetaan, että luut löytyivät melko pinnasta ja kerroksista, jotka ovat muutenkin selvästi sekoittuneita, eikä niiden yhteydessä dokumentoitu mitään sellaista, mitä voisi pitää varmana hautarakenteena (Hackman 1914). Tulkinnoissa pysytäänkin varovaisina, ja jo aikalaiskuvauksessa esitetään, että kyse saattaa olla polttohautoja paljon nuoremista hautauksista, ei välttämättä kalmiston alkuperäiseen käyttöön kuuluvasta ilmiöstä. Kuitenkin ruumishautojen yhteydessä on esineistöä, jonka avulla niitä voitaisiin pitää samanaikaisina kuin itse polttokenttäkalmisto. Tämänkin kalmiston kohdalla löytöaineiston ja raporttien tarkka läpikäynti saattaisivat antaa lisätietoa kohteesta ja ruumishautauksista. Kalmistossa on tulkittu tehdyn myös venehautauksia (Kivikoski 1393: 37). Kivikoski toteaa yleisemmin, että venehautauksia on tehty aurajokilaakson alueella Ristimäen, Ylipään ja Virusmäen kalmistoissa.

Museoviraston aineistosta löytyy myös raportti, joka käsittelee Turun (Maaria) Virusmäen alueelta vuonna 1914 löydettyä palamatonta ihmisluuta, joka on osteologisesti analysoitu. Aineisto on hyvin niukka, sillä tutkimuksessa tunnistettiin vain yksi luufragmentti (kuva 19), reisiluun varren katkelma (femur diaphysis). Analyysin perusteella yksilö voitiin määrittää aikuiseksi, mutta sukupuolta, pituutta tai tarkempaa ikää ei voitu arvioida fragmentaarisuuden vuoksi. Luussa ei havaittu patologisia muutoksia, eikä siitä ollut mahdollista tehdä laajempia biologisia tulkintoja. Ella Kivikoski (1971: 55–56) mainitsee teoksessa Turun kaupungin historia, kivikaudesta vuoteen 1333, että vainajien poltto on tapahtunut kalmistossa, ei sen ulkopuolella. Hän mainitsee myös kalmistosta löytyneen kaksi hopeista ristiriipusta ja seitsemän kolikkoa, joista arabialainen ajoittuu vuosille 779/80 ja nuorin anglosaksilainen vuosille 1044–1046.

Kuva 19. Virusmäen polttokenttäkalmistosta säilynyt palamaton luu. Kuva Salo 2019, 5.

Löytö ajoitetaan mahdollisesti ristiretkiaikaan tai historialliseen aikaan, mutta ajoitus perustuu aiempaan arkeologiseen tutkimukseen eikä osteologiseen analyysiin. Luufragmentti valittiin jatkotutkimukseen, kuten muinais-DNA- ja isotooppianalyysiin, mikä antaa mahdollisuuden tarkentaa tulkintoja tulevaisuudessa. Kokonaisuutena aineisto jää tulkinnallisesti hyvin rajalliseksi, eikä yksilöstä voida esittää tarkempia johtopäätöksiä (Salo 2019). Mikäli näitä analyysieja on tähän päivään mennessä tehty, tämän kalmiston osalta voisi olla tuloksia ruumishautojen ajoituksesta ja siten suhteesta kalmistoon.

3 Analyysi

3.1 Pahamäen 1975 (haudat 1 ja 2) ja 1980 (hauta 4) kaivauksissa havaitut mahdolliset ruumishautaukset

3.1.1 Hauta 1

Hautaukseen 1 liittyvät radiohiiliajoitusnäytteet (Ua-91586 ja Ua-91588): palanutta luuta poltтокenttäkalmistosta sekä tekstiilifragmentti oletetun ruumishautauksen läheisyydestä. Näistä luun ajoitus kuvastaa kalmiston käyttöaikaa, kun taas tekstiilinäyte ajoittuu selvästi varhaisemmaksi. (ks. tarkemmat ajoitukset luku 3.3)

Näytteen Ua-91588 kohdalla on syytä ajoituksen perusteella kuitenkin pohtia, onko näytteeseen mahdollisesti vaikuttanut jokin tafonominen tekijä tai kontekstin sekoittuminen, vai edustaako se todella näin varhaista ajoitusta. Mikäli ajoitus todella kertoo tekstiilin todellisen iän ja se liittyy ruumishautaukseen, ajoittuisi myös hautaus merovingiajalle. Tällöin tekstiiliä ei kuitenkaan voida tulkita esimerkiksi hunnunreunaksi, sillä tämänkaltaisia päähineisiin liittyviä tekstiilejä ei nykyisen tutkimustiedon perusteella (Ruohonen 2026: suullinen tiedonanto) tunneta vielä tältä ajalta.

Mahdolliseen ruumishautaukseen viittaavia piirteitä on kuitenkin havaittavissa useita. Hautaus on lähes esineetön, mikä on tyypillinen piirre monille myöhäisrautakauden ruumishautauksille. Hautauksesta löytyi ainoana esinelöytönä ainoastaan keritsimet. Haudan orientaatio on suhteellisen lähellä itä-länsisuuntausta, tarkempi suunta hautaukselle on kaakko-luode. Kaivausraportin karttapiirroksessa havaittava selvä poikkeama ympäröivästä kerrostumasta tukee tulkintaa hautakuopasta: ruumishauta erottuu kartassa selvästi tummempana laikuna. Hautaus voidaan varauksella tulkita mahdolliseksi ruumishautaukseksi, sillä esineettömyys, hautauksen orientaatio sekä karttapiirroksessa erottuva tumma maalaikku viittaavat hautakuoppaan. Tekstiilinäytteen ajoitus sijoittuu merovingiajalle, mutta koska näyte on löytynyt hautauksen ulkopuolelta, sen yhteys hautaukseen ei ole varma. Lisäksi, kuten edellä jo mainittu, ajoituksesta ja sen oikeellisuudesta ei voi olla täysin varma. Tekstiilin varhaisen ajoituksen vuoksi sitä ei myöskään voisi todennäköisesti tulkita hunnunreunaksi. Myöskään ei ole viitteitä siitä, että tekstiili olisi kulkeutunut kalmistoon myöhemmin sekundäärisesti. Tämän tekstiilin löytösyvyys verrattuna ruudun A:13 tekstiilin hautasyvyvyyteen voisi mahdolli-

sesti kertoa ennemminkin kalmistojen eri käyttöajoista, jonka ajoituksetkin vahvistavat. Ajoitustulosten osalta voidaan todeta, että polttokenttäkalmisto on ollut käytössä kansainvaellus- ja merovingiajan taitteesta ristiretkiajan loppupuolelle asti.

3.1.2 Hauta 2

Tämä polttokenttäkalmiston reuna-alueelta tehty havainto ei myöskään antanut aihetta tulkintaan ruumishaudasta. Keihäänkärki saattaa kuulua johonkin muunlaiseen toimintaan kuin suoritettuun hautaukseen, koska löytökonteksti ei viittaa selvästi ruumishautaukseen. Kaivauskarttojen perusteella keihäänkärjen ympäristössä ei havaittu maaperän poikkeamia tai rakenteellisia muutoksia, jotka tavallisesti liittyvät hautakuopan kaivamiseen. Kiveyksessä ei myöskään ollut havaittavissa eroja, eikä alueella erottunut ruumishautauksille tyypillisiä maaperän värimuutoksia tai nokimaalaikkuja. Näin ollen löytökonteksti ei tue tulkintaa selkeästi hautarakenteesta.

Keihäänkärki sijaitsee kuitenkin kalmiston sisäpuolella, joten sitä ei todennäköisesti ole aseteltu kalmiston ulkopuolelle ikään kuin kalmiston suojaksi. Näin ollen keihäänkärjen konteksti jää epäselväksi: se voi liittyä hautaukseen, jonka rakenteelliset piirteet eivät ole säilyneet tai erottuneet kaivauksissa, mutta yhtä hyvin kyseessä voi olla kalmiston käytön yhteydessä paikalle jostakin muusta syystä päätynyt yksittäinen esine. Koska keihäänkärjestä on jo tutkittuna sen tyyppi, sen voisi vielä typologisesti ajoittaa ja mahdollisuuksien mukaan ottaa yhteyttä konservaattoriin ja tiedustella onko keihäänkärki ollut tullessa. Näillä tiedoilla tulkintaa voisi vielä rajata. Palamattoman luun osalta osteologi Anne-Mari Liira tulkitsi luun eläimen luuksi ja arvioi sen olevan mahdollisesti nuorempi kuin keihäänkärki ja itse polttokenttäkalmisto. Lajinmääritys ja mahdollinen radiohiiliajoitus olisivat voineet tarkentaa tulkintaa. Kaivauskarttojenkaan perusteella ei ollut havaittavissa ruumishautaukseen viittavia piirteitä, vaikka kiveys kohdassa oli ehkä hieman muuta polttokenttäkalmiston kiveystä harvempi. Siinä ei kuitenkaan ollut nähtävissä piirteitä, joiden perusteella voisi tulkita kohdassa olevan ruumishautauksen. Löytöaineistosta ei varsinaisesti löytynyt mitään sellaista, joka indikoisi ruumishautausta. Löytöaineiston voi todeta kuuluvan tyypilliseen polttokenttäkalmiston löytöaineistoon. Tämän hautauksen osalta päädyin todistusaineiston perusteella hylkäämään tulkinnan ruumishautauksesta.

3.1.3 Hauta 3

Tulkinta perustuu alueelta löydettyyn hunnun pronssireunan katkelmaan (TYA 83:4), joka ei vaikuta olleen mukana poltossa. Tämä viittaisi mahdolliseen ruumishautaukseen mutta ei kuitenkaan yksinään todista ruumishautauksen olemassaoloa. Samalta alueelta on löytynyt myös useiden naulojen ja niittien keskittymä (TYA 83:3–29) joka saattaa viitata jonkinlaiseen hautarakenteeseen. Joidenkin niittien rombimaiset kannat tukevat mahdollisuutta, että kyseessä voisi olla rakenteellinen elementti, esimerkiksi arkkuun tai veneeseen liittyvät kiinnitysnaulat ja niitit. Hautaan 3 liittyvät radiohiiliajoitusnäytteet (Ua-91585 ja Ua-91587): palanutta luuta polttokenttäkalmistosta sekä tekstiilifragmentti alueelta. Näistä luun ajoitus kuvastaa kalmiston käyttöaikaa, kun taas tekstiilinäyte ajoittuu hieman myöhemmäksi. (ks. tarkemmat ajoitukset luku 3.3)

Vuoden 2025 kaivauksissa tutkittu kohta ei kuitenkaan tuottanut selviä ruumishautaukseen viittaavia rakenteita. Maaperän vaihtelut sekä osittain tuhkaiset kerrostumat vaikeuttivat tulkintaa, mutta kokonaisuutena kerrostumat vaikuttavat liittyvän polttokenttäkalmiston toimintaan eivätkä vihjaa ruumishautaukseen. Länsiprofiilin läheltä paikannettu tuhkaisempi alue vaikuttaa siltä, että siinä olisi saatettu pitää tulta tai vainajan polttopaikalta on tuotu kalmistoon myös valtava määrä tuhkaa. Samasta sijainnista löydetyt esineet tarjoavat mahdollisuuksia lisäajoitusten tekoon. Kahden pronssipellin väliin jäänyt palamaton nahka tarjoaisi mahdollisuuden lisäajoitukseen, mikä voisi tarkentaa sekä esineiden että kalmiston ajoitusta. Myös Saramäen kalmistossa on arveltu olleen rovion paikka, jossa vainajat on poltettu itse kalmistossa. (Brusila 1986, 15). Pahamäessä vain noin puolet tuhkaisesta osasta saatiin kaivetuksi, joten tässäkin olisi vielä jatkotutkimukselle tarvetta. Länsiprofiilista paljastuva kalmisto voisi asettaa polttokenttäkalmistolle reunan ainakin lännen suunnassa, sillä kaivetusta kohdasta kallionreunaan ei ole enää kovinkaan pitkä matka, joitakin metrejä.

3.1.4 Hauta 4

Vuoden 1980 kaivauksissa kaivausalueen itäreunasta löydetty mahdollisesti palamaton rannerengas antoi jälleen viitteitä ruumishautauksesta. Ylemmissä kaivauskerroksissa samaan kohtaan on kaivauskarttoihin merkitty poltettua savea sisältänyt nokimaalaikku, joka saattaa liittyä havaittuun alempien kerroksien havaintoihin. Nokimaan ja poltetun saven esiintyminen voisi viitata esimerkiksi hautaukseen liittyvään rituaaliseen toimintaan, mutta yhtä hyvin kyse voi olla kalmistoalueelle tyypillisestä palaneesta kulttuurikerroksesta, joka ei suoraan liity itse

hautaan. Kerrosten välinen suhde jää kuitenkin epäselväksi, koska kuoppaa ei kaivettu kokonaisuudessaan loppuun eikä sen stratigrafista yhteyttä ylempiin kerroksiin voitu aukottomasti yhdistää. Kuopasta löytynyt viikinkiaikainen rannerenkaan katkelma on tulkinnan kannalta hyvä löytö. Rannerenkaat ovat myöhäisrautakauden hautauksissa yleisiä pukukoruihin liittyviä esineitä, ja niitä tavataan usein erityisesti ruumishautauksissa vainajan vaatetukseen tai korustoon kuuluneina esineinä. Samalla on kuitenkin huomautettava, että yksittäinen esinelöytö ei välttämättä ole peräisin alkuperäisestä hautakontekstista, vaan se on voinut siirtyä kuoppaan myöhemmän maankäytön tai kalmistoalueen sekoittumisen seurauksena.

Voidaan siis todeta, että rannerenkaan ja rautaniittien yhdistelmä tukee mahdollisuutta, että kuoppa liittyy hautaukseen, mutta stratigrafisen dokumentaation epävarmuus, hautakuopan puuttuminen sekä palamattoman luun puuttuminen tekevät tulkinnasta epävarman. Havainto voidaan siis tässä huomioida, mutta sen luonne jää kuitenkin aineiston niukkuuden vuoksi varmistamatta. Kaivauskarttojenkaan perusteella minkäänlaisia ruumishautaan viittäviä piirteitä ei ollut mahdollista tunnistaa. Kaivauskartoista ei löytynyt mitään mikä viittäisi ruumishautaukseen, esimerkiksi selkeä kivetön kohta, tumman maan muodostama hautaukseen sopiva anomalia tai palamattomia luita. Yksi hampaan kruunu alueelta kuitenkin on saatu taltteen. Hammas on mahdollisesti yläleuasta, puhkeamaton M3. Kruunu on palamaton. Koska hammas ei ole puhjennut, yksilön ikä on arvioitavissa noin 15 ± 3 vuotta (Ubelaker 1999, ks. White et al. 2012: 386). Joillakin yksilöillä on myös mahdollista, että kolmas poskihammas ei puhkea lainkaan. Hampaalle ei löytynyt kaivausraportin ja löytöluettelon tarkalla tutkimisella tarkempaa paikkaa mutta se osuu mahdollisesti kaivausalueelle I, joka on kaivettu vuonna 1980. Palamaton hampaan kruunu viittaa siihen, että alueelta saattaisi todella löytyä myös ruumishautauksia.

3.2 Pahamäen kaivaukset 2025

Kesällä 2025 suoritettiin arkeologiset kaivaukset Liedon Pahka Pahamäellä osana tätä tutkimusta. Pahamäeltä löytyi Jukka Luodon johtamissa kaivauksissa vuonna 1975 kolme ruumishaudaksi epäiltyä kohdetta. Näistä haudan numero kolme ympäristö päädyttiin tutkimaan arkeologisin kaivauksin. Päämääränä oli tutkia koeojan ympäristö ja pohtia ruumishautauksen mahdollisuutta. Alue paikannettiin ja hahmoteltiin arvellun ruumishautauksen paikka, jonka jälkeen kaivausalue mitattiin ja dokumentoitiin paikoilleen. Alue tolpitettiin ja dosentti Henrik Asplund avusti alueen mittaukset alkuun. Ensimmäisenä alue kuvattiin ennen pintamaan poistoa ja takymetrillä tehtiin pintavaaitukset. Pintamaan poiston jälkeen kuvattiin ja mitattiin taso 1.

Jo ensimmäisestä kerroksesta saimme viitteitä polttokenttäkalmistosta. Maalajina lähes koko kaivauksen ajan ilmeni olevan tummanruskea sekoittunut hiekka, joka hyvin laajalti oli noensekainen. Alemmissa kerroksissa oli myös havaittavissa sorakerrostumia, huomattavia määriä hiiltä sekä kaivausalueen länsireunassa kivillä rajattu noensekainen, noin 30 cm x 15 cm kokoinen pyöreähkö alue, joka jatkui kaivausalueen ulkopuolelle länsiprofiiliin (Kuva 20). Länsireunan kivirakennelmasta löytyi harmaata tuhkaa ja palaneita kiviä, jotka saattavat liittyä tulenpitoon tai hautausrituaaleihin, mutta kontekstia ei pystytty tarkasti määrittämään. Aluetta pitäisi avata ympäriltä huomattavasti suurempi alue, jotta voitaisiin selvittää mihin kontekstiin tuhkainen maa-alue liittyy.

Löytöihin kuului muun muassa veneniittejä, erilaisia rauta- ja metalliesineiden katkelmia, pieniä palaneita luun paloja ja pronssisia esineenfragmentteja. Tumman maakerroksen koostumus ja sijainti sekä löydettyjen niittien määrä ja sijainnit voisivat viitata vene- tai arkkuhautaukseen, mutta ilman varmoja palamattoman luun katkelmia ja muita havaintoja tulkinta jää kovin hypoteettiseksi. Palaneen luun vähäinen määrä kaivausalueella oli huomiota herättävä. Kaivausalueen kaakkoisosasta saatiin esille pieni osa todennäköisesti rautakauden keskivaiheille ajoittuvan kivikehän (kuva 21) osa. Kivikehän halkaisijan kooksi arvioitiin itä-länsisuuntaan 2.70 metriä ja pohjoiseteläsuunnassa noin 3.20 metriä. Kivikehän sisäpuolista aluetta ei tutkittu syvemmin, koska rakenne ei kuulunut tämän tutkimuksen rajaukseen. Kivikehä ympäristöineen tulisi tutkia omana kokonaisuutenaan.

Vuoden 2025 kaivauksissa ei saatu viitteitä ruumishautauksesta (hauta 3) koeojan ruudun A:13 ympäristöstä. Tutkitulla alueella esiintyi polttokenttäkalmistolle tyypillistä nokista kulttuurimaata, hiiltä, veneniittejä, nautoja sekä esineiden fragmentteja, jotka osoittavat alueen olevan selkeästi polttokenttäkalmistoa. Aineisto viittaa mahdollisesti myös vene- tai arkkuhautaukseen, mutta ilman lisäindikaattoreita tulkinta jää hypoteettiseksi. Kun lopullinen kaivausraportti valmistuu, levintäkartoista voidaan ehkä havaita jotakin mitä tähän mennessä ei vielä ole havaittu. Leila Marjoniemen QGIS-ohjelmalla tekemä kartta (liite 1) yhdistää aiempien kaivauksien ja vuoden 2025 kaivausdataa ja havainnollistaa kaivausalueiden suhteita toisiinsa.

Samalta alueelta löytyi vuonna 1975 myös useiden naulojen ja niittien keskittymä (TYA 83:3–29) joka saattaa viitata jonkinlaiseen hautarakenteeseen. Joidenkin niittien rombimaiset kannat tukevat mahdollisuutta, että kyseessä voisi olla rakenteellinen elementti, esimerkiksi arkkuun tai veneeseen liittyvät kiinnitysnaulat ja niitit. Vuoden 2025 kaivauksissa ruudun A:13 ympäristö tutkittiin ja todettiin tässäkin kohdassa olevan polttokenttäkalmisto.

Vuoden 2025 kaivauksissa tutkittu kohta ei tuottanut selviä ruumishautaukseen viittaavia rakenteita. Maaperän värierot ja koostumuksen vaihtelut vaikeuttivat tulkintaa, mutta kokonaisuutena kerrostumat vaikuttavat liittyvän polttokenttäkalmiston toimintaan eivätkä indikoi ruumishautauksesta. Länsiprofilin läheltä paikannettu tuhkaisempi alue vaikuttaa siltä, että siinä olisi saatettu pitää tulta tai vainajan polttopaikalta on tuotu kalmistoon myös valtava määrä tuhkaa. Samasta sijainnista löydetyt esineet tarjoavat mahdollisuuksia lisäajoitusten tekoon. Kahden pronssipellin väliin jäänyt palamaton nahka tarjoaisi mahdollisuuden lisäajoitukseen, mikä voisi tarkentaa sekä esineiden että kalmiston ajoitusta. Myös Saramäen kalmistossa on arveltu olleen rovion paikka, jossa vainajat on poltettu itse kalmistossa. (Brusila 1986: 15). Pahamässä vain noin puolet tuhkaisesta osasta saatiin kaivetuksi, joten tässäkin olisi vielä jatkotutkimukselle tarvetta. Mitä kaikkea voisikaan vielä länsiprofiiliin jatkuva polttokenttäkalmisto tarjota tutkijalle?

Kuva 20. Polttokenttäkalmiston kiveys jatkuu länsiprofiiliin. Länsiprofiili kuvassa ylhäällä. Pohjoinen oikealla. Kuva: Noora Mäntsälä.

Kuva 21. Kivikehän rakenne tuli näkyviin jo melko varhaisessa vaiheessa. Kuva: Noora Mäntsälä.

Kaivausalueen länsireunasta löydettiin epämääräinen tumma, hiiltä sisältävä kerros, jonka lounaiskulmassa oli muusta alueesta poikkeavaa vaaleaa hienoa hiekkamaata. Näistä otettiin mikroskooppinäytteitä jatkotutkimuksia varten. Lisäksi länsiprofiilin tuntumasta saatiin melko tuhkaista maan seasta ja kahden kulkusen vierestä joitakin puunjäämiä (kuva 22) talteen, jotka tutkittiin mikroskoopilla.

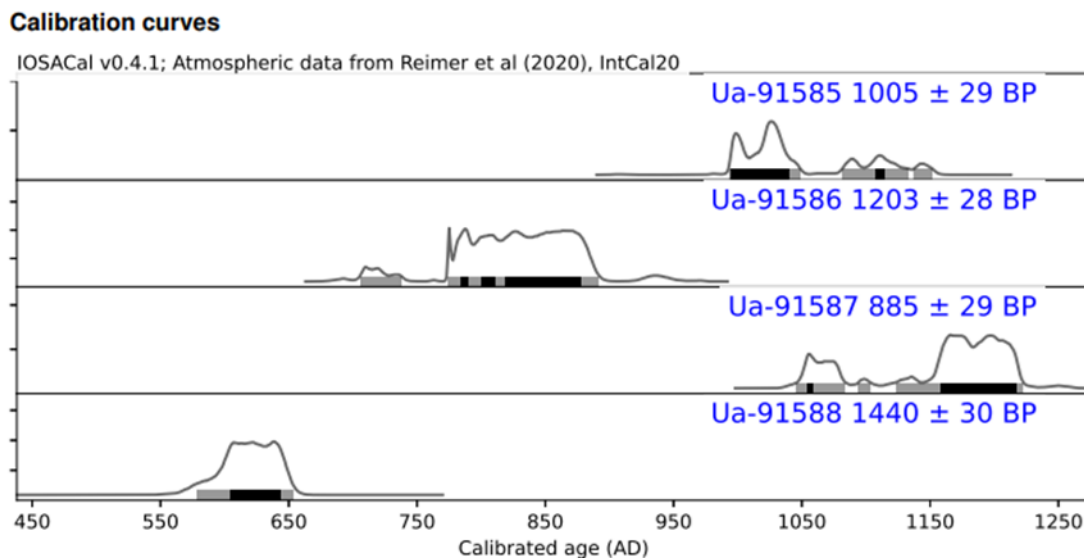

Kuva 22. Mikroskooppikuva vuoden 2025 kaivausalueelta löytyneistä puunjäänteistä. Mikroskooppikuva: Leila Marjoniemi.

Lisätutkimukselle on selkeä tarve. Luonnontieteelliset analyysit – kuten radiohiiliajoitus ja mikroskooppitutkimukset – voisivat tarkentaa tulkintoja, varsinkin orgaanisten jäänteiden tai mahdollisten tekstiilikuitujen osalta. Vuoden 2025 tutkimuksessa ei saatu varmistettua ruumishautauksen läsnäoloa koeajan ruudun A:13 välittömässä läheisyydessä. Kaivettu seitsemän neliön alue jättää kuitenkin mahdolliseksi, että ruumishauta on sijainnut esimerkiksi hieman etelämpänä. Kuten jo hyvin useasti on mainittu, lisätutkimukset ja luonnontieteelliset analyysit toisivat asiasta lisätietoa. Aiemmin tässä tutkimuksessa mainitun kivikehän esiintulo alueen kaakkoiskulmasta voisi myös tukea ajatusta siitä, että mahdollinen ruumishauta olisi paikannettavissa nyt kaivetulta alueelta hieman sivummalle. Mahdollinen kivikehä edustaa todennäköisesti jonkinlaista hautamerkkiä, joten sen päälle ei varmaankaan ole haluttu vainajaa haudata. Palamaton nahanpala ja Luodon löytämä pronssispiraalien säilyttämä tekstiilikatkelma jäävät hieman mysteereiksi. Palossa todennäköisyys tekstiilien ja nahanpalan säilymiselle on suurehko, mutta kirjoittaja miettii, miksei kummassakaan aineksessa ole nähtävissä edes hiiltyneitä reunoja eikä pronssirenkaissa palopatinaa?

3.3 Pahamäen kalmiston ajoitukset

Liedon Pahkan Pahamäen kalmistosta teetettiin neljä kappaletta radiohiiliajoituksia (kuva 23) Uppsalan yliopistossa Karl Håkanssonin toimesta. Näytteitä otettiin kaksi vuoden 1975 alueelta ja kaksi vuoden 2025 alueelta. Näytteet Ua-91586 ja Ua-91588 ovat vuoden 1975 alueelta ja näytteet Ua-91585 ja Ua-91587 ovat vuoden 2025 alueelta. Molemmilta alueilta valittiin polttokenttäkalmistoa edustava palanut luu ajoittamaan itse polttokenttäkalmisto ja molemmilta alueilta myös tekstiilinkatkelmat, jotta voidaan selvittää ajoittuvatko tekstiilinäytteet samaa aikaan kuin polttokenttäkalmisto. Liitteestä neljä löytyy kunkin näytteen kalibroidut ajoituskäyrät.

Kuva 23. Ajoitusnäytteiden tulokset. (Håkansson 2026).

Vuoden 1975 kaivausalueelta peräisin oleva poltetun luun näyte (Ua-91586; 1203 ± 28 BP) ajoittuu kalibroituna yhden sigman ($1\sigma = 68,2\%$) tarkkuudella vuosiin 819–878 (50,8 %) tai 800–811 (9,6 %) ja kahden sigman ($2\sigma = 95,4\%$) tarkkuudella vuosiin 774–891 (89,9 %) Samalta alueelta peräisin oleva tekstiilinäyte (Ua-91588; 1440 ± 30 BP) ajoittuu yhden sigman tarkkuudella vuosiin 604–643 (68,0 %) ja kahden sigman tarkkuudella vuosiin 578–653 (95,2 %).

Vuoden 2025 kaivausalueelta peräisin oleva poltetun luun näyte (Ua-91585; 1005 ± 29 BP) ajoittuu yhden sigman tarkkuudella vuosiin 995–1040 (60,0 %) tai 1107–1114 (5,8 %) ja kahden sigman tarkkuudella vuosiin 993–1048 (64,9 %) tai 1082–1133 (24,8 %). Samalta alueelta peräisin oleva tekstiilinäyte (Ua-91587; 885 ± 29 BP) ajoittuu yhden sigman tarkkuudella vuosiin 1158–1217 (64,1 %) tai 1054–1058 (3,7 %) ja kahden sigman tarkkuudella välille 1123–1222 (73,8 %) tai 1046–1084 (19,6 %). Liitteessä 4 on esitetty kaikkien ajoitusnäytteiden kalibroidut jakaumat, joissa näkyvät myös pienimmät todennäköisyyssuodet.

Tulosten perusteella vuoden 1975 kaivausalueen palaneen luun ajoitus kahden sigman tarkkuudella osuu todennäköisimmin vuosille 774–891. Polttokenttäkalmistosta löytyneet esineet sopivat myös typologiselta ajoitukseltaan palaneen luun ajoituksen kanssa samaan aikaikkunaan. Tekstiilinäyte sen sijaan ajoittuu kahden sigman tarkkuudella vuosille 578–653 on mahdollisesti joko kontaminoitunut tai sitten polttokenttäkalmistossa säilynyt tekstiili edustaa aiemman merovingiajan vaatteesta säilynyttä katkelmaa. Vuoden 2025 kaivausalueen palaneen luun ajoitus kahden sigman tarkkuudella osuu vuosiin 993–1048 ja tekstiili todennäköisimmin vuosille 1123–1222.

3.4 Muiden kohteiden analyysi

Liedon Vanhalinnan Aittamäellä on kaivausraporttien perusteella tunnistettu 2–3 mahdollista ruumishautaan viittaavaa värjäytymää. Havainnot perustuvat maaperän muutoksiin, eikä niihin liity täysin varmoja hautarakenteita tai löytöaineistoa. Polttokenttäkalmiston kontekstista löytyi palamaton helmisikermä kivettömästä hiekasta, mutta hautakuoppaan viittaavia poikkeamia tai vainajaan viittaavia löytöjä ei ollut havaittavissa. Stratigrafisesti alueella on useita hautausvaiheita, ja osa hautauksista saattaa olla polttokenttäkalmistoa vanhempia. Se, miksei kaikille hautauksille ole määritelty mitään suuntaa, on osin harmillinen puuttuva tieto. Sipilän mainitsemat haudat A ja B (1995: 6) on tutkittu ja niiden osalta on päädytty toteamaan, että Hauta A leikkaa hauta B:tä ja haudan A orientaatio on kaakko-luodesuuntainen ja haudan B pohjois-etelä -suuntainen. Ellei hautoja ole kaivettu viikinkiajalla läpi polttokenttäkalmiston, mikä sekin on mahdollista, todennäköisin ajoitus haudoille olisi roomalaisaika. Toisaalta aiempien tutkimusten perusteella tiedetään, että nuorempia ruumishautoja on kaivettu polttokenttäkalmiston kerroksista lävitse. Tässäkin tapauksessa radiohiiliajoitukset olisivat tarpeen ruumishautojen iän määrittämiseksi. Roomalaisaikaisen kontekstin ja haudan B pohjois-eteläsuuntauksen perusteella on järkevää tulkita hauta B mahdollisesti roomalaisaikaiseksi ja haudan A osalta todeta, että suuntaus voi viitata nuorempaan ruumishautaan, jonka

varmistuksen mahdollistaisi radiohiiliajoitus. Itse polttokenttäkalmisto on ajoitettavissa typologisesti vuosille 800-1000 jaa. Tälle aikavälille ruumishautaukset sopisivat myös ajallisesti ja haudan A ajoittuminen tuolle ajalle on siis myös hyvin mahdollinen.

Liedon Haimionmäen kalmistossa havaitut kaksi ruumishautaa erottuvat kaivausraporttien karttojen perusteella selvästi ympäröivästä polttokenttäkalmiston kulttuurikerroksesta sekä sijaintinsa että stratigrafiansa perusteella. Ne sijaitsevat muuta kerrosta syvemmillä ja sisältävät tummaa nokimaata sekä kiviä. Hautausten suuntaus on itäkoillinen–länsilounas. Rakenteiden tulkinta varhaiskristillisiksi ruumishautauksiksi jää hieman tulkinnanvaraiseksi. Hautaukset ovat kyllä orientaatioiltaan varhaiskristillisiksi soveltuvia, esineettömyys puoltaisi myös tätä. Jouko Aroalho on kuitenkin tulkinnut (1978: 6), että osa kuopista löytyneistä esineistä olisi polttamattomia, muun muassa Appelgrenin D-tyypin kupurasolki ja tasavartinen solki, joka kuuluu Kivikosken ryhmään 7. Tämä kumoaisi hautojen esineettömyyden ja antaisi haudoille typologisen ajoituksen. Toisen mahdollisen ruumishaudan kohdalla esineistö vaikuttaa olevan ajallisesti yhtenäistä ja on mahdollisuuksien rajoissa, että esineet olisivat päätyneet kalmistoon samalla kertaa (Aroalho: 1978: 73). lisäksi hän mainitsee, että esineistö ei ole peräisin ristiretkiajalta ja miekan tupen kenkäimen sisällä on palamatonta nahkaa. Tästä nahanpalasta saisi tehtyä ajoituksen, jolla mahdollinen ruumishautaus voitaisiin ajoittaa.

Yksi mahdollinen tulkinta on, että rakenteet edustavat kalmiston myöhempää käyttöä. Meinander kirjoittaa kaivausraportissaan (1955: 3) että ruumishaudat näyttäisivät kaivetun läpi polttokenttäkalmiston, jolloin ne olisivat polttokenttäkalmistoa nuorempia. Tätä tukee niiden sijainti osittain varsinaisen kulttuurikerroksen alapuolella sekä se, että ne vaikuttavat leikkaavan aiempaa kerrostumaa. Ilman luuaineistoa tai ajoittavaa esineistöä rakenteiden funktiota ei kuitenkaan voida ratkaista varmasti kuten Aroalhokin toteaa: hänen tulkintansa mukaan (1978: 73) paikallinen yhteisö olisi siirtynyt tekemään ruumishautauksia noin 1025 vaiheilla. Havainnot viittaavat mahdollisiin ruumishautauksiin, joiden tulkinta varmoiksi ruumishautauksiksi tarvitsisi aineiston tarkemman tutkimuksen ja tulkinnan ja tuekseen radiohiiliajoituksen.

Liedon Pettisten Alilamppulassa havaittiin yksi mahdollinen ruumishautaus. Pitkänomainen, tummana erottuva värjäytymä poikkeaa ympäröivästä maaperästä ja on mitattuna melko tarkasti itä–länsisuuntainen. Rakenteen pituus on noin 144 cm ja leveys 25–30 cm, ja se sijoittuu kalmiston reunaan. Täyttömaa eroaa jonkin verran ympäristöstään, mutta rakenteessa ei havaittu kivireunoja tai palamatonta luumateriaalia mutta ei myöskään palanutta luuta. Yksi

rautaesine liittyy mahdolliseen hautaukseen. Rakenteen muoto, suuntaus ja maaperäerot viittaavat vahvasti ruumishautaukseen. Se voidaan tulkita mahdolliseksi varhaiskristilliseksi hautaukseksi, vaikka analyysitulosten puuttuminen jättääkin tulkinnan avoimeksi. Liedon Pettisen mahdollinen ruumishautaus on tulkittavissa varhaiskristilliseksi ruumishaudaksi lähes samoin perustein kuin Liedon Pahamäen hauta 1. Kohteesta otettujen näytteiden analyysit eivät ole vielä valmistuneet, minkä vuoksi hautauksen luonnetta ei voida absoluuttisesti varmentaa. Hautauksen itä- länsisuuntaisuus, ruumishautaukseen sopiva koko ja erottuminen tummana maana muusta maaperästä jo ylemmissäkin kerroksissa indikoivat vahvasti ruumishautauksen olemassaolosta.

Turun Kirkkomäellä ruumishautauksia on dokumentoitu koillis-lounais-suunnassa selkeässä järjestyksessä, jossa hautaukset eivät riko toisiaan. Alueelta ei tavattu polttokenttäkalmistoa vaan se todennettiin Henrik Asplundin mukaan pikemminkin asuinpaikaksi löytöaineiston perusteella. Bergström paikansi vuoden 1973 kaivauksissa mahdollisen polttokenttäkalmiston, mutta raporttien perusteella en kyennyt selvittämään oliko kyseessä juuri Asplundin todentama asuinpaikka-alue. Asuinpaikan osalta voisi löytöaineistoa tarkastella myös mahdollisen kirkkorakennuksen löytämisen toivossa. Tämän kalmiston osalta voidaan kuitenkin todeta, että ruumishautaukset eivät sijoitu polttokenttäkalmistoon. Mielestäni kohde voidaan rajata pois ruumishautauksia sisältävistä polttokenttäkalmistoista. Sen sijaan ne muodostavat oman ruumiskalmistonsa. Mielenkiintoista olisi selvittää, onko kalmiston ympärillä kulkenut jonkinlainen oja tai aita, joka on rajannut kalmiston. Jos alueelta löytyisi mahdollinen kirkkomaan rajaava aita tai oja, kannattaisi oletetun asuinpaikan aluetakin tutkia tarkemmin.

Turun Ristimäki II kalmiston alueella on todettu polttokenttäkalmistoon liittyvät kaksi ruumishautaus, toinen vuonna 1956 ja toinen vuonna 1957. Lisäksi noin 5–6 metrin päässä vähintään 12 ruumishautaus (Hirviluoto 1956). On hieman epäselvää kuuluvatko ruumishautaukset polttokenttäkalmiston yhteyteen. On mahdollisuuksien rajoissa, että ne ovat polttokenttäkalmiston reuna-alueella ja yhteys polttokenttäkalmistoon on vain jäänyt havaitsematta. Yhtä hyvin on mahdollista myös se, että aivan polttokenttäkalmiston vieressä on ruumiskalmisto. Polttokenttäkalmiston yhteydessä oleva ruumishautaus vuodelta 1957 on itä-länsisuuntainen, kun taas erillisessä kalmistossa esiintyy itä-länsi-suuntaisia ja ainakin yksi lounas-koillis-suuntainen hautaus. Hautauksissa on havaittu arkunnauloja, esineistöä sekä paikoin säilyneitä luunjänteitä. Raporteissa oli havaittavissa pieniä eroavaisuuksia tulkinnoissa, toisen tutkijan mukaan polttokenttäkalmiston reuna ja ruumiskalmiston reuna olivat vierekkäin, toisen tutkijan mukaan niiden välissä oli noin kuusi metriä eroa. Vuoden 1956 ruumishautauksen osalta

voidaan todeta, että mahdollinen ruumishauta on ainakin kokonsa (0,5 x 0,3 m) puolesta lapsen hauta ja soljesta löytynyt palamattoman tekstiilin katkelma tukisi polttamatta hautausta. Myöskään muut haudasta löydetty esineet eivät näyttäneet Lehtosalon (1956) mukaan palossa olleilta. Anna-Liisa Hirviluoto mainitsee vielä vuoden 1958 raportissa kaksi ruumishautaa, haudat X ja XI. Raportista puuttuu sivu 5, todennäköisesti juuri sillä sivulla on tehtynä haudauksista yhteenveto. Ei ole aivan selvää ovatko hautaukset tehtynä polttokenttäkalmistoon, mutta kyseisestä raportista löytyy karttapiirroksot, joiden perusteella voisi ajatella hautausten sijaitsevan polttokenttäkalmistossa (Hirviluoto 1958: 12–25).

Turun Saramäeltä on raporteissa dokumentoitu 3 ruumishautaa polttokenttäkalmiston yhteydessä. Heljä Brusilan tarkemmassa tarkastelussa ruumishautauksia osoittautui olevan ainakin seitsemän, ellei jopa enemmän. Hautojen suuntaus on pääosin luode–kaakko, mutta joukossa on myös pohjois–eteläsuuntainen hautaus. Hautaukset sijoittuvat pääosin kalmiston reuna-alueelle. Haudoista on löytynyt paljon esineistöä, kuten koruja, aseita ja rahoja, Havainnot osoittavat, että ruumishautauksia on tehty polttokenttäkalmiston yhteydessä aikana, jolloin polttohautaus oli edelleen se tavanomaisin hautaustapa. Kalmistoa ei ole kokonaan tutkittu, joten tämänkään kalmiston osalta täydellistä kokonaiskuvaa ei ole saatavilla. Ruumishaudoista on säilyneenä tekstiiliä, jonka avulla näitä ruumishautauksia voitaisiin ajoittaa ja jos vielä itse polttokenttäkalmistokin ajoitettaisiin luonnontieteellisin menetelmin, olisi kalmiston eri hautaustapojen keskinäiset suhteet selvitettävissä. Toistaiseksi kalmisto on ajoitettu typologisesti ja rahojen avulla ja ruumishautaukset ajoittuvat noin vuosille 800–1050.

Maarian Virusmäellä on havaittu kolme ruumishautaa polttokenttäkalmiston yhteydessä. Hautauksissa on todettu palamatonta luuta anatomisessa järjestyksessä sekä esineistöä, kuten rahalöytöjä ja pukukorujen osia. Kahden hautauksen suuntaus on pohjois–etelä, mutta yksi hauta on lounas–koillisuuntainen. Ruumishautaukset sijoittuvat kalmiston keskiosaan. Kalmiston kerrostumat ovat osittain häiriintyneet, mikä rajoittaa tulkintamahdollisuuksia, ja hautausten tarkka suhde polttokenttäkalmistoon jää osin epäselväksi. Kati Salo on tutkinut vähäistä luumateriaalia osteologisin tutkimuksin. Reisiluun katkelmasta saisi ajoitukseen näytteen, jolla ruumishaudat pystyttäisiin ajoittamaan. Raportissa mainittiin säilyneistä fragmenteista otetun näytteitä, mutta tuloksia ei ilmeisesti vielä ole julkaistu. Ruumishautaukset tulkittiin ensin huomattavasti nuoremmiksi, historialliselle ajalle kuuluviksi hautauksiksi. Samasta kontekstista löytyneet esineet (muun muassa pronssirengas) ajoittivat kuitenkin hautaukset samanikäisiksi kuin polttokenttäkalmisto eli vuosille 800–1100. Virusmäen kalmiston polttokenttäkalmisto ja ruumishautauksista ainakin yksi olisi mahdollista ajoittaa luonnontieteellisin

menetelmin, jolloin yksi Aurajokilaakson vanhimmista tunnetuista polttokenttäkalmistoista saisi ajoituksensa.

3.5 Yhteenveto

Pahamäen sekä muiden tarkasteltujen kohteiden aineisto osoittaa varsin selkeästi, kuinka hankalaa ja tulkinnanvaraista varhaiskristillisten ruumishautausten tunnistaminen polttokenttäkalmistojen yhteydessä on. Useissa tapauksissa on viitteitä mahdollisista ruumishautauksista, mutta havainnot ovat hyvin erilaisia ja niiden tulkinta saattaisi muuttua jonkin verran, mikäli kalmisto olisi kokonaan kaivettu ja ajoitettu luonnontieteellisin menetelmin, esimerkiksi radiohiiliajoituksin. Tulkinta polttokenttäkalmistojen ja ruumishautausten ajoitusten osalta tarkentuisi. Toistaiseksi suurin osa kalmistoista on ajoitettu vain typologisesti, vaikka nykytutkimuksen menetelmin olisi mahdollista tarkentaa ajoituksia.

Pahamäen aineiston neljä mahdollista ruumishautausta muodostavat hyvän läpileikkauksen tämän tutkimuksen problematiikkaan. Hauta 1 erottuu aineistosta vahvimpana kandidaattina: siinä yhdistyvät useat ruumishautaukseen viittaavat piirteet, kuten orientaatio, esineettömyys ja selkeästi erottuva tumma maalaikku. Kuitenkin palamattoman luun puuttuminen ja ajoitukseen liittyvät epävarmuudet jättävät hieman tulkinnan varaa. Lisäksi vuoden 1975 kaivausalueen ruumishautaus ajoittuisi tekstiilinäytteen ajoituksen mukaan merovingiajalle mikä olisi vähintäänkin mielenkiintoinen käänne. Ajoitus tulisi kuitenkin varmistaa uudella näytteellä, joita on kyseisen ruumishaudan kohdalta useampia. Muut Pahamäen havainnot (haudat 2–4) jäävät selvästi heikommalle pohjalle. Näiden hautausten yksittäiset löydöt, esimerkiksi keihäänkärki, pronssirenkaiden säilyttämä tekstiili tai rannerenkaan katkelma, eivät yksin riitä osoittamaan hautausta, eivätkä mitkään muut löydökset tue tulkintaa. Ainoastaan palamattoman hampaan kruunu antaa viitteitä ruumishautauksesta, mutta se ei ole yhdistettävissä yhteenkään hautaan eikä sen tarkka löytöpaikka ole selvillä.

Vuoden 2025 kaivaukset vahvistavat tulkintaa polttokenttäkalmiston laajuudesta: alueella on kiistatta polttokenttäkalmisto, jonka rajoja ei ole vielä löydetty. Tässäkin kohteessa luonnontieteelliset analyysit voisivat kertoa mäen eri kaivausalueista uusia tietoja. Esimerkiksi sen, paljonko ikäeroa kalmiston eri alueilla on. Nyt ajoitettujen vuoden 1975 alueen ja 2025 tutkitun alueen ajoitusero oli noin 300–400 vuotta. Ajoitustulosten perusteella voidaan tehdä varo-

vainen arvio, että polttokenttäkalmiston käyttö Pahamäellä ajoittuu merovingiajalta ristiretkiajan loppuun. Se, ovatko ajoitetut kalmiston osat mäellä yhtenäistä kalmistoa vai eri aikoina käytettyjä erillisiä kalmistoja, olisi mielenkiintoista selvittää.

Useissa kohteissa (esim. Aittamäki, Haimionmäki) tulkinta perustuu maaperän muutoksiin, tumman maan laikkuihin, yksittäisiin löytöihin tai rakenteellisiin poikkeamiin, mutta ratkaisevat tunnusmerkit, kuten palamattomat luut, puuttuvat. Ruumishautaus jäänee kuitenkin todennäköisimmäksi selitykseksi. Polttokenttäkalmistojen sekoittunut luonne ja myöhemmät maaperäprosessit heikentävät luumateriaalin säilymistä ja vaikeuttavat hautojen tunnistamista. Samalla vanhempien kaivausten dokumentaatio ei aina mahdollista tarkkaa stratigrafista ja muuta analyysia eikä kaikkien löytöjen osalta ole löytötietoja tallessa. Näin ollen osa ruumishautauksista on voinut jäädä tunnistamatta kenttätöissä ja jälkitöissä, kuten todennäköisesti on käynyt esimerkiksi Saramäessä ja Virusmäessä, mutta sitten taas toisaalta osa tulkinnoista saattaa perustua liian vähäiseen todistusaineistoon.

Kalmisto	Polttokenttäkalmiston ajoitus	Ajoitustapa	Ruumishautoja polttokenttäkalmistossa	Ruumishautauksien suuntaus	Sijainti kalmistossa
Pahamäki vuoden 1975 kaivausalue	580–650	radiohiili	Luodon epävarmoja havaintoja 2 kpl, 1 tulkittu mahdolliseksi.	luode-kaakko	ei selvyttä
Pahamäki vuoden 2025 kaivausalue	1100–1200	radiohiili	–	–	–
Pettinen	400–1050	typologinen	1	itä-länsi	kalmiston reunassa
Haimionmäki	700–1000	typologinen	2	itä-koillis – länsi-lounas	keskellä kalmistoa
Aittamäki	0–200 ja 800–1000	typologinen	2–3	1 kpl pohjois-etelä ja 1 kpl luode-kaakko	karttakoordinaatiston tulkinnan perusteella reunassa
Saramäki	800–1000	typologinen	2–3, todennäköisesti useampia.	pohjois-etelä luode-kaakko	kalmiston reunassa
Virusmäki	800–1000	typologinen	3	pohjois-etelä, vainajan pää pohjoisessa	keskellä kalmistoa
Kirkkomäki	800–1200	typologinen	–	lounais-koillis	erillinen ruumiskalmisto polttokenttäkalmiston vieressä
Ristimäki II	800–1050	typologinen	2 + 2 epävarmaa (+ 12 jotka todennäköisesti sijaitsevat polttokenttäkalmiston ulkopuolella).	polttokenttäkalmistossa oleva itä-länsi ruumiskalmistossa itä-länsi sekä lounais-koillis	polttokenttäkalmistossa ja myös erillisessä ruumiskalmistossa

Kuva 24. Kuva havainnollistaa aurajokilaakson kalmistojen ajoituksia ja löydettyjen ruumishautausten määrää. Kuva: Noora Mäntsälä.

Kuvan 24 sisältämään taulukkoon on koottu tarkasteltujen polttokenttäkalmistojen tutkijoiden tekemät arviot ajoituksista, ajoitustavat sekä ruumishautauksiin liittyvät keskeiset piirteet. Taulukosta käy ilmi, että aineiston ajoitukset perustuvat pääosin typologisiin arvioihin ja aiempiin tutkimusraportteihin. Ainoastaan Pahamäen kohteesta on käytettävissä radiohiiliajoituksia. Tämä tekee aineistosta ajoituksellisesti hieman epätasaisen ja vaikuttaa siihen, kuinka tarkasti eri kohteita voidaan vertailla keskenään.

Ruumishautausten määrässä, orientaatioissa ja sijoittumisessa kalmiston sisällä on jonkin verran vaihtelua. Hautauksia on tehty sekä kalmistojen reuna-alueille että keskelle, ja joissakin tapauksissa ruumishautaukset on tehty erillisiin ruumiskalmistoihin. Orientaatiot vaihtelevat itä-länsisuuntaisista hautauksista sitä tavoitteleviin suuntauksiin, eikä aineistosta hahmotu yhtä yhtenäistä käytäntöä. Hautausten orientaatiot, jotka ovat hyvin lähellä itä-länsisuuntaa ovat mahdollisesti varhaiskristillistä hautausta edustavia hautauksia. Ainakin yhdessä kalmistossa, Liedon Aittamäellä, hautauksia on tehty polttokenttäkalmiston kerroksien alle. Selvästi polttokenttäkalmiston kerroksissa olevia ruumishautauksia on esimerkiksi Saramäellä, Pettisissä ja Pahamäellä. Virusmäen hautaukset näyttäisivät olevan enemmän polttokenttäkalmiston päällä tai sen yläosissa tulkittaessa raporteja. Ruumishautojen suhde polttokenttäkalmiston kerrokseen ei kaikissa tapauksissa kerro niiden ajoituksista, ellei hautauksia ole tehty selkeästi polttokenttäkalmistokerrosten alapuolelle. Liedon Aittamäen hautauksista ruumishauta A on ainoa, joka voisi edustaa viikinkiaikaa. Jos mikään löytöaineistossa olisi yhdistettävissä varmasti tähän hautaan ja olisi mahdollista ajoittaa, voisi hautaukselle saada ajoituksen. Kronologisen järjestyksen mukaan hautaus A olisi muita ruumishautoja nuorempi, ellei sitten tarhakalmistoissa ole vainajia haudattu useampiin kerrokseen. Ilman luonnontieteellisiä ajoitusmateriaaleja ruumishautojen ajoitukset jäävät lähinnä tulkinnan ja arvailujen varaan. Kuitenkin mahdollisten hauta-antimien ja haudan muiden piirteiden perusteella joitakin tulkintoja voidaan esittää kuten esimerkiksi Virusmäen kalmistosta on esitetty. Toisaalta puun juuret, tafonomiset prosessit ja roudan vaikutus saattavat vääristää kuvaa.

Aurajokilaakson kohteiden lisäksi ilmiötä on mahdollista tarkastella myös laajemmassa suomalaisessa kontekstissa. Raision Mahittulan (Tuomalan) ja Kokkomäen kalmistot muodostavat tässä suhteessa keskeisen vertailuaineiston, sillä molemmissa kohteissa polttokenttäkalmiston yhteydessä on dokumentoitu ruumishautauksia, joissa on säilynyt palamatonta ihmisluuta. Toisin kuin useissa Aurajokilaakson kohteissa, joissa ruumishautauksia joudutaan tulkitsemaan epäsuorien arkeologisten indikaattorien, kuten maavärjäytymien tai esineettömyy-

den perusteella, nämä kohteet tarjoavat suoraa osteologista aineistoa todisteeksi hautaustavasta. Vertailu osoittaa, että poltto- ja ruumishautaukset ovat voineet esiintyä rinnakkain saman kalmiston käytön aikana, mikä tukee muiden tutkijoiden sekä myös omaa tulkintaani hautaustapojen asteittaisesta muutoksesta rautakauden lopulla. Ruumishaudat, jotka ovat selkeästi erillään polttokenttäkalmistosta voidaan poistaa tämän tutkimuksen tarkastelusta. Esimerkiksi Kaarinan Kirkkomäki, jossa ruumishaudat sijaitsevat omana kokonaisuutenaan polttokenttäkalmiston vieressä.

Muiden kuin Aurajokilaakson kohteiden osalta tutkimustilanne on osin parempi ja osin heikompi. Esimerkiksi Rasion Siiri I on kokonaan tutkittu, Tampereen Vilusenharjun kalmisto tuhoutumattomien osien osalta jo hyvin tutkittu sekä Valkeakosken Jutikkalan Kokkomäki, jonka tutkimukset ovat tuoneet alueen käyttöhistoriasta uutta tietoa. Esimerkkinä mainittujen polttokenttäkalmistojen ajoitukset osuvat kaikki myös rautakauden lopulle. Kokkomäen polttokenttäkalmistosta löydettiin kaakkoisreunasta lounais-koillisuuntainen ruumishautaus, jossa vainaja oli laskettu haudan lepoon puuarkussa. Haudan kooksi arveltiin noin 260 x 100 cm ja vainajasta oli vielä jäljellä reisiluun jäänteitä ja sääriluita. (Haggrén et al. 2002: 42–44). Haudan arvellaan kuuluneen miehelle viikatteen perusteella ja ajoittuvan noin 1000-luvun lopulle. Sama artikkeli kertoo myös, että alueelta on havaittuna muitakin ruumishautauksia.

Ajoitusten perusteella ruumishautaukset ilmestyvät polttokenttäkalmistoihin viikinkiajan ja ristiretkiajan taitteessa (noin 800–1000 jaa.). Nämä ruumishautaukset voidaan tulkita varhaiskristillisiksi hautauksiksi. Ensinnäkin ne ovat suurimmaksi osaksi stratigrafisesti samoissa kerroksissa kuin polttokenttäkalmisto ja toiseksi ne sisältävät kristillisiä piirteitä. Lähes jokaisen kohteen ruumishautauksista löytyy jotakin ajoitettavaa; luonnontieteelliset analyysit varmistaisivat typologiset ajoitukset ja tutkijoiden tulkinnat. Unto Salon mielestä Suomen varhaisin kristillisuus on ajoitettavissa viimeistään 800-luvulle. Mahdollisesti jo 700-luvulle. (1995: 115). Hänen mukaansa myös kristilliset termit kuten esimerkiksi risti, raamattu ja pakana on omaksuttu kielitieteellisen ajoituksen mukaan vuosien 600–800 kuluessa (1995: 118). Salon ajoitukset tukevat hyvin tulkintaani ruumishautauksista. Ruotsissa kristillistymisen ajatellaan edenneen suurin piirtein samalla tavalla (Gräslund 1996: 44); kristinuskon ensimmäisiä vaikutteita on nähtävissä jo ennen 800-lukua. Näitä vaikutteita on mielestäni nähtävissä myös Suomessa jo paljon aiemmin tutkimieni kirjallisten lähteiden ja tutkimusraporttien perusteella.

3.6 Ruumishautauksiin viittaavat polttokenttäkalmistot koko Suomessa

Museoviraston ylläpitämästä muinaisjäännösrekisteristä löytyy 35 kohdetta, joissa mainitaan ruumishautauksia esiintyvän polttokenttäkalmistossa. Liitteisiin (liite 2 ja 3) on koottu polttokenttäkalmistot, joissa ruumishautauksia raporttien mukaan on tai arvellaan olevan. Karttaliitteessä (liite 5) näkyy kohteiden levintä Suomessa.

Kohteet painottuvat selvästi Lounais-Suomeen ja Hämeen alueelle. Maakunnittain jaoteltuna aineisto jakautuu seuraavasti:

Varsinais-Suomi (19 kohdetta):

Nousiainen Myllymäki; Uusikaupunki (Kalanti) Kalmumäki; Uusikaupunki Varhela Vähävai-
nionmäki; Uusikaupunki Hallu Nohkola; Uusikaupunki Patraistenmäki; Mynämäki Franttilan-
nummi; Raisio Mahittula; Raisio Siiri; Raisio Pappilanmäki; Turku (Maaria) Ristimäki II;
Turku (Maaria) Saramäki; Turku (Maaria) Virusmäki; Lieto Vanhalinna Aittamäki; Lieto
Haimionmäki; Lieto Pahka Pahamäki; Lieto Pettinen Alilamppula; Rusko Koismäki; Salo Rii-
himäki; Sauvo Ala-Junnola.

Kanta-Häme (8 kohdetta):

Hauho Männistönmäki; Hauho Kalomäki; Janakkala Makasiininmäki; Kalvola Pahnainmäki;
Lammi Honkaliini; Tuulos Haaksivalkama; Tuulos Toivonniemi; Hämeenlinna Heikkilä.

Pirkanmaa (6 kohdetta):

Lempäälä Lempoinen; Tampere Vilusenharju; Valkeakoski Kiiliä; Valkeakoski Jutikkala
Kokkomäki; Ylöjärvi Mikkola; Ylöjärvi Ahrikkala.

Päijät-Häme (1 kohde):

Padasjoki Jaakkolanmäki.

Kohteiden kuvaukset kertovat, että ruumishautaukseen viittaavat tulkinnat perustuvat useim-
miten yksittäisiin havaintoihin, kuten maaperän poikkeaviin värjäytymiin, painanteisiin tai vä-
häiseen määrään palamatonta luuta. Selkeitä osteologisia todisteita tai yksiselitteisiä raken-
teita on esitetty noin kolmanneksessa aineistosta. Poikkeuksia aineistosta kuitenkin löytyy,
esimerkiksi Valkeakosken Jutikkalassa Kokkomäellä polttokenttäkalmistossa on havaittu kai-
vauksissa selkeä ruumishautaus polttokenttäkalmistossa. Useiden kohteiden aineisto perustuu
vanhempiin kaivauksiin, joissa dokumentaatio on laadittu laajemmasta kuvakulmasta katsoen.

4 Tulkinta

4.1 Ruumishautaukset polttokenttäkalmistoissa: havaintojen arviointi

Polttokenttäkalmistoihin liittyviä mahdollisia ruumishautauksia voidaan vahvistaa useista Aurajokilaakson kohteista. Osa ruumishautauksista perustuu selkeisiin osteologisiin havaintoihin, esimerkiksi Turun Virusmäki, Valkeakosken Jutikkalan Kokkomäki ja Raision Mahittula ja Raision Siiri I. Aurajokilaakson kohteiden vertailu osoittaa, etteivät ruumishautauksiin liitetty piirteet muodosta yhtenäistä mallia esineistön, rakenteiden, ajoitusten tai minkään muunkaan suhteen. Hajonta tukee pikemminkin näkemystä paikallisesta vaihtelusta kuin yhdestä selkeästä hautaustavan muutoksesta.

Tulosten tulkintaa rajoittavat vainajan puuttuminen (tafonomisista syistä), vanhojen kaivausten dokumentaation epätasaisuus sekä joidenkin kohteiden osittainen tuhoutuminen myöhemmän maankäytön seurauksena. Samankaltaisia piirteitä kalmistoista kuitenkin löytyy. Esimerkiksi useassa kalmistossa mainitaan laakakivet, toisinaan haudan pohjalla vainajan alla, toisinaan polttokenttäkalmiston rakenteessa ja toisinaan ruumishautauksen yhteydessä. Samoin ristiaiheisia esineitä tavataan useammasta kohteesta, muun muassa Haimionmäestä, Pahamäestä ja Saramäestä. Harmillisesti useamman kalmiston kokonaislaajuutta ei tiedetä, jolloin ruumishautausten sijainnista polttokenttäkalmistossa ei voida kaikissa kohteissa sanoa mitään. Liedon Pettisissä hautaus sijoittuu kalmiston reunaan, ja Aittamäessä tutkijan ajatuksen mukaan mahdollinen ruumishauta olisi lähellä polttokenttäkalmiston reunaa, samoin Saramäessä ainakin yksi ruumishautauksista.

Ruumishautauksen tunnistaminen itsessään tässä tutkimuksessa perustuu anomalioihin kalmiston sisällä, esimerkiksi ruumishautaukselle sopivaan kuopan kokoon ja muotoon ja samassa yhteydessä tavattuun maan värjäytymään. Aurajokilaakson aineisto osoittaa, että ruumishautauksiin viittaavia ilmiöitä esiintyy kyllä polttokenttäkalmistojen yhteydessä, mutta todisteiden vahvuus vaihtelee melkoisesti. Selvästi varmistettuja ruumishautauksia on aineistossa hieman vähemmän suhteessa epävarmoihin tapuksiin. Mutta mitä muuta edustaisivat palamattomat esineet, muusta maaperästä poikkeava toisinaan eroava maalaji (joskus hiekkaisempi) ja ympäristöstä poikkeava tumman maan läikkä? Nämä muusta kontekstista erottuvat läikät saattavat näkyä jo aiemmissa kerroksissa mikä hyvin todennäköisesti kertoo siitä, että hautaus on samanaikainen polttokenttäkalmiston käytön kanssa.

4.2 Ruumishautausten ajoitus ja tulkinta varhaiskristillisyyden näkökulmasta

Aurajokilaakson polttokenttäkalmistojen tutkimus ruumishautausten osalta antaa viitteitä siitä, että ruumishautoista osa on varhaiskristillisiä ruumishautoja. Mikään ei estä niitä olemasta vain ruumishautauksia polttokenttäkalmistossa, mutta kristillisyyteen viittavia piirteitä löytyy useammasta kohteesta. Täysin selkeää ja yhtenäistä tutkimuslinjaa ei ole mahdollista muodostaa eikä siihen ole syytäkään. Tässä tutkimuksessa esitetty ajoitustulos, jonka mukaan polttokenttäkalmistoissa esiintyvät ruumishautaukset ajoittuvat ajalle 800–1100 jaa., tukee tulkintaa hautaustapojen siirtymävaiheesta. Lisäksi kun ajoitusta tarkastellaan yhdessä hautausten orientaation ja esineistön vähäisyyden kanssa, voidaan ruumishautauksissa nähdä piirteitä, jotka viittaavat varhaiskristillisiin piirteisiin. Esikristilliset hautaustavat ovat kuitenkin säilyneet edelleen uusien vaikutteiden vallatessa tilaa. Ainoana poikkeuksena aineistossa on Liedon Aittämäki, jossa polttokenttäkalmiston alla on mahdollisesti roomalaisaikainen tarhakalmisto.

Aineistossa esiintyy useita tapauksia, joissa ruumishautaus on esitetty mahdollisena tulkintana, mutta varmaa osteologista tai rakenteellista näyttöä on vain noin kolmanneksessa esittäviä. Poikkeuksiakin löytyy, esimerkiksi Raision Mahittula ja Valkeakosken Jutikkalan Kokkomäki. Tulkinnat varhaiskristillisyydestä perustuvat tässä tutkimuksessa pääasiallisesti hautauksen orientaatioon ja esineettömyyteen tai hyvin vähäisiin hauta-antimiin.

Koska Aurajokilaakson kristillistymisestä ei ole säilynyt kirjallisia lähteitä, murrosvaihetta on lähestytty arkeologisen tutkimuksen valossa eli esimerkiksi vertailemalla hautaustapojen alueellisia eroja ja erilaisten hautaamiseen liittyvien käytäntöjen muutoksien tarkastelulla. Uudet tutkimusmenetelmät todennäköisesti toisivat tilanteeseen uutta tietoa. Ruohosen (2024, 159) mukaan Aurajokilaakson varhaisin seurakunnallinen järjestäytyminen on tapahtunut viimeistään 1100-luvun toisella puoliskolla. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella ruumishautauksia esiintyy kuitenkin polttokenttäkalmistoissa jo ennen tätä ajankohtaa, erityisesti viikinkiajan ja ristiretkiajan taitteessa (noin 800–1100 jaa.). Ruumishautaukset sijoittuvat pääosin vielä esikristillisiin kalmistokonteksteihin, eikä niiden yhteydessä ole havaittavissa selkeästi vakiintuneeseen kristilliseen hautaustapaan viittaavia yhtenäisiä piirteitä. Tulos on linjassa Ruohosen esittämän kehityskulun kanssa ja tarkentaa sitä hautaustapojen näkökulmasta. Aineisto viittaa siihen, että hautaustavoissa tapahtunut muutos on alkanut, mikä on aika itsestään selvää, ennen seurakunnallisen järjestäytymisen vakiintumista. Ruumishautaukset polttokenttäkalmistoissa voidaan tulkita osaksi siirtymävaihetta, jossa uudet kristilliset vaikutteet ja vanhemmat

paikalliset hautaustavat esiintyvät rinnakkain. Tämän perusteella kristillistyminen ei näyt-
täydy aineistossa yhtenäisenä tai äkillisenä muutoksena, vaan pitkänä ja paikallisesti vaihtelevana prosessina, joka etenee kohti Ruohosen kuvaamaa seurakunnallisen järjestäytymisen vai-
hetta.

Erilaiset hautaustavat ovat voineet olla aivan hyvin rinnakkain käytössä monestakin syystä mutta ilman hyvää syytä harvemmin vaihdetaan toimivaa käytäntöä pois käytöstä. Mahdollisuuksien rajoissa on myös, että joissakin yhteisöissä on siirrytty suoraan polttohautauksesta ruumishautaukseen ja ruumishautauksia ei ole tehty polttokenttäkalmistoon. Kuitenkin nämä polttokenttäkalmistoihin tehdyt ruumishautaukset, kaikkien keräämieni tiedonrippeiden perusteella, viittaavat siihen, että ne suurimmaksi osaksi ovat kristillisten vaikutteiden alla tehtyjä. Tarkastellessani ruumishautojen kontekstia ei ruumishautauksista kuitenkaan ollut havaittavissa sellaisia esineitä, jotka viittaisivat suoraan kristillistymiseen. Useassa kohteessa mainitaan eläinornamentiikka ja ristiaiheiset esineet löytöaineistossa tai ristiaiheisiä esineitä myös polttokenttäkalmistossa. Niiden yhteys ruumishautauksiin ei ollut tämän tutkimuksen puitteissa mahdollista selvittää. Kontekstien sekoittuneisuus, löytöluetteloissa ilmenevät epäselvyydet sekä muu rajaamisen tarve jättävät paljon selvitettävää tulevalle tutkimukselle.

4.3 Ruumishautaukset osana hautaustapojen siirtymävaihetta

Kun tarkastellaan kaikkia ruumishautauksia sisältäviä polttokenttäkalmistoja Suomessa, on havaittavissa, että ruumishautauksiin viittaavia havaintoja esiintyy useissa polttokenttäkalmistoissa Etelä- ja Länsi-Suomessa. Ilmiö ei rajoitu yksittäisiin kohteisiin tai alueisiin, mutta se keskittyy lähinnä Varsinais-Suomen, Kanta-Hämeen ja Pirkanmaan alueelle. Kyse ei kuitenkaan ole siitä, että ruumishautauksia voitaisiin osoittaa ja löytää kaikista kalmistoista. Se kertoo, että tämänkaltaisia piirteitä on havaittu toistuvasti ja ne näyttäisivät keskittyvän tietyille alueille. Havaintojen luonne on kohdeaineistossa samankaltainen. Ruumishautauksia koskevat tulkinnat perustuvat useimmiten epäsuoriin indikaattoreihin, kuten esimerkiksi maaperän poikkeamiin, painanteisiin, palamattomiin esineisiin tai vaihtuvaan määrään palamatonta luuta. Selviä ja varmistettuja tapauksia on vähän, ja tulkinnat nojaavat usein kaivausraportteihin ja kentällä tehtyihin vähäisiin havaintoihin. Lisäksi dokumentaation tarkkuus on vaihtelevaa, mikä tekee tilanteesta haastavan myöhemmille tutkijoille. Liitteessä 5 näkyy kohteiden levintä kartalla.

Tämä laajempi tarkastelu tukee myös Aurajokilaakson aineistosta tehtyä tulkintaa. Ruumishautaukset eivät näyttäyty yksittäisinä tai satunnaisina ilmiöinä, vaan osana hautaustapojen muutosta, jossa vanhat ja uudet käytännöt esiintyvät rinnakkain. Samalla havaittava alueellinen keskittyminen viittaa siihen, että kyse ei ole yhtenäisestä koko Suomea koskevasta muutoksesta, vaan paikallisesti vaihtelevista kehityskuluista. Ruumishautaukset polttokenttäkalmistoissa voidaan näin tulkita yhteenkuuluvaksi osaksi prosessia, jossa hautaustavat muuttuvat vähitellen esikristillisistä varhaiskristillisiksi ja edelleen kristillisiksi.

4.4 Tutkimuksen rajoitteet ja jatkotutkimustarpeet

Aurajokilaakson polttokenttäkalmistoissa esiintyvien ruumishautausten yhteydessä on lähes jokaisessa kohteessa aineistossa materiaalia, joka mahdollistaisi ajoituksen luonnontieteellisillä menetelmillä. Näiden analyysien avulla olisi mahdollista tarkentaa ruumishautausten ajoitusta nykyistä luotettavammin. Tällaisille ajoitusnäytteille on selkeä tarve. Niiden avulla sekä aiempien tutkijoiden tulkinnat että tässä tutkimuksessa esitetyt havainnot voidaan tarkistaa. Ruumishautaukset tulisi ajoittaa luonnontieteellisin menetelmin ihan jo siitäkin syystä, että joissakin polttokenttäkalmistoissa kontekstin sekoittuneisuus vaikeuttaa stratigrafista tulkintaa sekä mahdollisen ruumishautauksen esineistön tulkintaa. Lisäksi useimmissa polttokenttäkalmistoissa itse kalmiston rajoja ei ole löydetty. Spatiaalisessa tulkinnassa polttokenttäkalmiston laajuuden selvitys olisi tässä sekundäärinen tulos ja primääritulos ruumishautojen sijainnin selvittäminen polttokenttäkalmistossa.

Näiden varhaisten ruumishautausten tutkimisessa ei aineisto anna paljoakaan mahdollisuuksia suuriin tulkintoihin. Päinvastoin. Aineiston rajallisuus asettaa haasteita ja tutkijan tulisikin koota kaikki mahdolliset vähäisetkin tiedonrippeet saadakseen tehtyä edes jonkinlaisen faktoihin perustuvan tulkinnan. On myös hyvä muistaa, että jokaisesta arkeologisesta aineistosta on yhtä monta tulkintaa kuin on tutkijaakin.

Tarkoituksena oli tutkimuksen puitteissa selvittää myös, minkälaisia kristillistymiseen viittaavia piirteitä ruumishautausten kontekstista löytyy. Eläinornamentiikka, muun muassa lintuaiheisia sisältävät esineet ja ristiaiheiset esineet olisivat tuoneet tähän tutkimukseen hyvän lisän. Semminkin kun lähes jokaisesta kalmistosta tai niiden läheisiltä toiminta-alueilta näitä eläinornamentiikkaa ja ristiaiheisia esineitä on löytynyt. Näiden kristillisyyteen viittaavien esineiden tutkimus yhdistettynä spatiaaliseen tutkimukseen ja luonnontieteellisiin analyyseihin tuottaisi varmasti aivan erinäköisen tutkimustuloksen. Mikromorfologiset tutkimukset ruumishautauksien ja oletettujen ruumishautausten kohdalta sekä maaperäanalyysit saattaisivat myös

antaa lisätietoa alueella olleista toiminta-alueista. Mielenkiintoista olisi myös tutkia, onko yhteisöissä ollut muun löytöaineiston perusteella kristillisyyteen viittavia piirteitä, esimerkiksi kirkkoa edeltäviä mutta samaan tarkoitukseen rakennettuja rakennuksia, kristillistymiseen viittaavaa esineistöä laajemmin ja niin edelleen. Olisi myös tarkoituksenmukaista varmistaa kalmistokohtaisesti, missä kalmistoissa ruumishautaukset ovat omana kalmistonaan polttokenttäkalmiston vieressä ja missä kalmistoissa ruumishautauksia on tehty itse polttokenttäkalmistoon. Yksityiskohtaisempi esine- ja kartta-aineiston analyysi voisi tulevassa tutkimuksessa tarkentaa joitakin tulkintoja ja antaa parempia tuloksia. Tarkemmat metodiset ja analyttiset tarkastelut jäävät toiveisiin jatkotutkimuksesta ja niiden varaan.

5 Johtopäätökset

Kokonaisuutena tutkimus vahvistaa käsitystä keski- ja myöhäisrautakauden hautauskulttuurin kerroksellisuudesta. Poltto- ja ruumishautauksen välinen suhde ei näyttäydy suoraviivaisena kehityskulkuna, vaan pikemminkin päällekkäisten käytäntöjen kenttänä, jossa paikalliset traditiot, käytännön olosuhteet ja mahdolliset ideologiset muutokset sekoittuvat keskenään. Tämän tutkimuksen aineisto osoittaa, että polttokenttäkalmistoissa esiintyvät ruumishautaukset ajoittuvat Aurajokilaaksossa pääosin ajalle 800–1000 jaa., mikä liittyy ne osaksi rautakauden lopun hautaustapojen muutosta, joka yhdistetään kristillistymiseen. Samalla aineisto viittaa siihen, että ruumishautauksia on voitu tehdä polttokenttäkalmistojen yhteydessä myös osana paikallisia hautaustapojen muutosprosessia. On myös aivan selvää, että ruumishautauksia on voitu tehdä, ja lienee tehtykin, polttokenttäkalmistoihin ilman minkäänlaista yhteyttä kristillistymiseen olosuhteiden sanelemana.

Vaikka ruumishautausten ajoittuminen rautakauden loppuun ankkuroi ne ajallisesti kristillistymisen prosessiin, ei yhteys ole täysin sanottu. Kristillistymisen prosessi ei näyttäydy arkeologisessa aineistossa nopeana ja dramaattisena murroksena. Se on pikemminkin pitkä prosessi, jossa uudet uskomukset ja käytännöt sekoittuvat vanhoihin. Tällaisessa tilanteessa yksittäiset hautaukset eivät välttämättä edusta selkeää uskonnollista identiteettiä, vaan voivat kertoa kokeilevista ja osittaisista ratkaisuista. Ruumishautaus polttokenttäkalmiston yhteydessä voidaan tulkita myös toimintana, jossa uusia hautaustapoja omaksutaan vähitellen ilman, että vanhoista käytännöistä luovutaan kokonaan. Tutkimus ei ole aiemmin kiinnittänyt riittävästi huomiota siihen, että ruumishautauksiin viittaavat havainnot ovat tulkinnan arvoisia ja näyttäisivät kertovan meille Aurajokilaakson ensimmäisistä yrityksistä noudattaa Jumalan tahtoa.

Polttokenttäkalmistot ovat kuitenkin hyvin monimutkaisia tulkita ja toisinaan kontekstit sekoittuneita, mikä arvattavasti turhauttaa tutkijoita. Tämän vuoksi ilmiön laajuutta ja merkitystä on todennäköisesti aliarvioitu. Myöskään kaikki polttokenttäkalmistot eivät ole vielä löytyneet, toisin sanoen tulleet tutkimuksen piiriin tai ne ovat saattaneet tuhoutua myöhemmissä maansiirtotyöissä. Lisäksi polttokenttäkalmistoja on hyvin harvoin, jos koskaan, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kuten esimerkiksi Siiri I, tutkittu kokonaisuudessaan. Tutkimusresurssit ovat usein rajalliset ja siten rajoittavat tutkijoiden mahdollisuuksia. Kuitenkin esimerkiksi Liedon Pettisen polttokenttäkalmistoa on kaivettu ja tutkittu melko tarkasti, tosin polttokenttäkalmiston laajuus on vielä selvittämättä ja muiden kalmistomuotojen tutkimus määllä kesken.

Polttokenttäkalmistojen kerrostumat, palamattomien luiden huono säilyvyys Suomen maaperässä sekä poltto- ja ruumishautausten mahdollinen limittyminen ja kerrosten läpi kaivaminen tekevät hautaustapojen tunnistamisesta hankalaa. Vanhemmissa tutkimuksissa luonnontieteellisiä ajoituksia ei ole myöskään tehty mikä omalta osaltaan vaikeuttaa kalmistojen tarkempaa ajoittamista. Tutkimuksen kannalta näiden kalmistojen ajoittaminen olisi ehdottomasti tärkeää.

Keskeiseksi johtopäätökseksi nousee myös se, että ruumishautausten tutkimus on vahvasti sidoksissa aineiston säilyneisyyteen ja dokumentaation tarkkuuteen. Toisinaan raportit on kirjoitettu useita vuosia kaivausten jälkeen, jolloin yksityiskohdat ovat jo unohtuneet. Lisäksi kalmistojen kontekstia ovat voineet sekoittaa ulkopuoliset tekijät. Tämän vuoksi ilmiön laajuutta ja merkitystä ei voida määrittää aukottomasti vanhan aineiston ja kohteiden tutkimusraporttien perusteella. Tässä mielessä kyse ei ole yksittäisten kohteiden ongelmasta, vaan koko ilmiötä koskevasta tutkimuksellisesta rajoitteesta.

Polttokenttäkalmistojen tulkinnalliset ongelmat on tunnistettu myös aiemmassa tutkimuksessa. Anna Wickholm ja Sami Raninen ovat kuvanneet ilmiötä osuvasti artikkelissaan *Rautakautinen riesa: polttokenttäkalmistojen problematiikkaa* (2003). Aurajokilaakson aineisto osoittaa, että tämä luonnehdinta ei ole lainkaan perusteeton. Tässä mielessä Wickholmin ja Ranisen kuvaus polttokenttäkalmistoista ”rautakautisena riesana” on tutkimusaineiston valossa edelleen varsin osuva. Ja vastaus tietysti vielä otsikon kysymykseen kui sää siäl ole: tiärvvaik olis iha ensmässi jossai määri kristityi, tai ainaki semmottos fundeerasi.

Lähteet

Käytetyt lyhenteet

AKP – Arkeologisen kulttuuriperinnön opas

MJR – Muinaisjäännösrekisteri

TYA – Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kokoelmat, Turku.

Arkistolähteet

Esinekokoelmat

TYA – Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kokoelmat

Maakuntamuseon arkisto

Asplund, Henrik & Riikonen, Jaana 2007. Kirkkomäki, arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla. Turun maakuntamuseo, raportteja 20.

Museoviraston arkisto

Bergström, Matti 1974. Turku, ent. Kaarina, Kirkkomäki. Rautakautisen kalmiston kaivaus.

Hackman, A. 1914. Maaria Virusmäki Rautakautisen kalmiston kaivaus 1914.

Hakanpää, Päivi, Seppänen, Liisa, Glasberg, Katja & Jäkärä Tiina 1994. Kertomus Liedon Vanhalinnan Aittamäellä suoritetuista kalmistotutkimuksista 6.6.-19.7.1994.

Hautio, Minna 1993. Lieto Vanhalinna Aittamäki Rautakautisen kalmiston kaivaus 1993.

Hirviluoto, Anna-Liisa 1957. Lieto Haimionmäki Rautakautisen kalmiston kaivaus 1956.

Hirviluoto, Anna-Liisa 1960. Turku Ristimäki Rautakautisen muinaisjäännöksen kaivaus 1959–60.

Hirviluoto, Anna-Liisa 1956. Turku Ristimäki Rautakautisen poltto- ja ruumiskalmiston kaivaus 1956.

Hirviluoto, Anna-Liisa 1957. Turku Ristimäki Rautakautisen poltto- ja ruumiskalmiston kaivaus 1957.

Hirviluoto, Anna-Liisa 1958. Turku Kurala Ristimäki Rautakautisen poltto- ja ruumiskalmiston sekä asunnonpohjan kaivaus 1958.

Katiskoski, Kaarlo 1984. Turku, Kaarina Kirkkomäki. Rautakautisen kalmistoalueen kaivaus 1984.

- Korkeakoski-Väisänen, Kristiina 1996. Turun yliopiston opetuskaivaus roomalais- ja viikin-
kiajan kalmistossa, tila Vanhalinna RN:o 1:102.
- Lehtosalo, Veikko 1961. Maaria Saramäki Marttila Rautakautisen kalmiston kaivaus 1961.
- Luoto, Jukka 1975. Lieto Pahka Pahamäki 1975 kaivauskertomus. Rautakautinen polttokent-
täkalmisto ja asuinpaikka.
- Luoto, Jukka 1976. Lieto Pahka Pahamäki 1976 kaivauskertomus. Rautakautinen polttokent-
täkalmisto ja asuinpaikka.
- Luoto, Jukka 1981. Lieto Pahka Pahamäki 1978–1980, kaivauskertomus.
- Meinander, Carl Fredrik 1955. Lieto Haimionmäki. Rautakautisen kalmiston kaivaus 1953
1954.
- Mäntsälä, Noora 2025. Liedon Pahka Pahamäen kartoitus ja kaivaus 2025. Julkaisematon ra-
portti.
- Rinne, Juhani 1905. Maaria Saramäki Marttila. Rautakautisen kalmiston kaivaus 1904, 1905.
- Salminen, Silja 1993. Kertomus Liedon Vanhalinnan Aittamäen koekaivauksista 1993.
- Salmo, Helmer 1951. Kaarina Kirkkomäki. Ruumiskalmiston kaivaus 1950.
- Salmo, Helmer 1955. Maaria Saramäki Marttila. Rautakautisen kalmiston kaivaus 1955.
- Salo, Kati 2019. Osteological analysis Turku (Maaria) Virusmäki KM 6659.
- Sipilä, Marja 1995. Lieto Vanhalinna Aittamäki. Kertomus rautakautisen kalmiston kaivauk-
sesta 1.-22.6.1995.
- Tallgren, A. M. 1913. Maaria Virusmäki rautakautisen kalmiston kaivaus 1913.

Henkilökohtaiset tiedonannot

Juha Ruohonen, FT, arkeologian yliopisto-opettaja, Turun yliopisto, suullinen tiedonanto,
17.3.2026.

Tietokannat

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, museovirasto. [<https://akp.nba.fi/>]

Maanmittauslaitos, taustakartta-aineisto.

Muinaisjäännösrekisteri, Museovirasto [<https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/>]

1000031092 – Hämeenlinna Heikkilä 1 ja 2

1000034232 – Lieto Pettinen Alilamppula

165010047 – Janakkala Makasiininmäki

210010002 – Kalvola Pahnainmäki

401010009 – Lammi Honkaliini

418010009 – Lempäälä Lempainen
423010002 – Lieto Vanhalinna Aittämäki
423010005 – Lieto Pahämäki
423010008 – Lieto Haimionmäki
503010005 – Mynämäki Franttilannummi
538010005 – Nousiainen Myllymäki
576010007 – Padasjoki Jaakkolanmäki
586010018 – Salo Riihimäki
680010007 – Raisio Pappilanmäki
680010008 – Raisio Mahittula
680010009 – Raisio Siiri
704010010 – Rusko Koismäki
738010019 – Sauvo Ala-Junnola
83010004 – Hauho Kalomäki 2
83010022 – Hauho (nyk. Hämeenlinna) Männistönmäki
837010023 – Tampere Vilusenharju
853010004 – Turku Ristimäki I-II
853010005 – Turku Kirkkomäki
853010014 – Turku Virusmäki
853010031 – Turku Saramäki
855010006 – Tuulos Toivonniemi
855010009 – Tuulos Haaksivalkama
895010035 – Uusikaupunki Patraistenmäki
895010047 – Uusikaupunki (Kalanti) Hallu Nohkola
895010056 – Uusikaupunki (Kalanti) Kalmumäki
895010067 – Uusikaupunki (Kalanti) Varhela Vähävainionmäki
908010002 – Valkeakoski Kiiliä
908010038 – Valkeakoski Jutikkala Kokkomäki
932010007 – Ylöjärvi Ahrikkala
980010024 – Ylöjärvi Mikkola

Opinnäytteet

- Aroalho, Jouko 1978. *Lieto – Haimionmäki. Nuoremman rautakauden polttokenttäkalmisto Aurajokilaaksossa*. Pro gradu -tutkielma. Karhunhammas 2. Turun yliopisto, arkeologia.
- Brusila, Heljä 1986. *Maarian Saramäki. Rautakauden kalmisto Turussa*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, arkeologia.
- Moilanen, Mikko 2015. *Marks of Fire, Value and Faith: Swords with Ferrous Inlays in Finland during the Late Iron Age (ca. 700–1200 AD)*. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* 21. Väitöskirja, Turun yliopisto, arkeologia.
- Moilanen, Ulla 2023. *Iron Age cemeteries and burial practices in Finland: Continuity, change and social strategies*. *Annales Universitatis Turkuensis, Series B*, 555. Väitöskirja, Turun yliopisto, arkeologia.
- Nallinmaa-Luoto, Terhi 1977. *Tampere-Vilusenharju. Nuoremman rautakauden kalmisto Pirkanmaalla*. Laudaturtutkielma, Turun yliopisto, arkeologia.
- Rohiola, Ville 2013. *Polttokenttäkalmiston ominaisuudet ja rakenne. Tutkimuskohteena Laitilan Vainionmäen viikinkiaikainen B-kalmisto*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, arkeologia.
- Ruohonen, Juha 2024. *Ravattulan Ristimäki ja Aurajokilaakson varhaisin seurakunnallinen järjestäytyminen*. Karhuhammas 22. Väitöskirja, Turun yliopisto, arkeologia.
- Wessman, Anna 2010. *Death, Destruction and Commemoration: Tracing Ritual Activities in Finnish Late Iron Age Cemeteries (AD 550–1150)*. *Iskos* 18. Väitöskirja, Helsingin yliopisto, arkeologia.

Tutkimuskirjallisuus

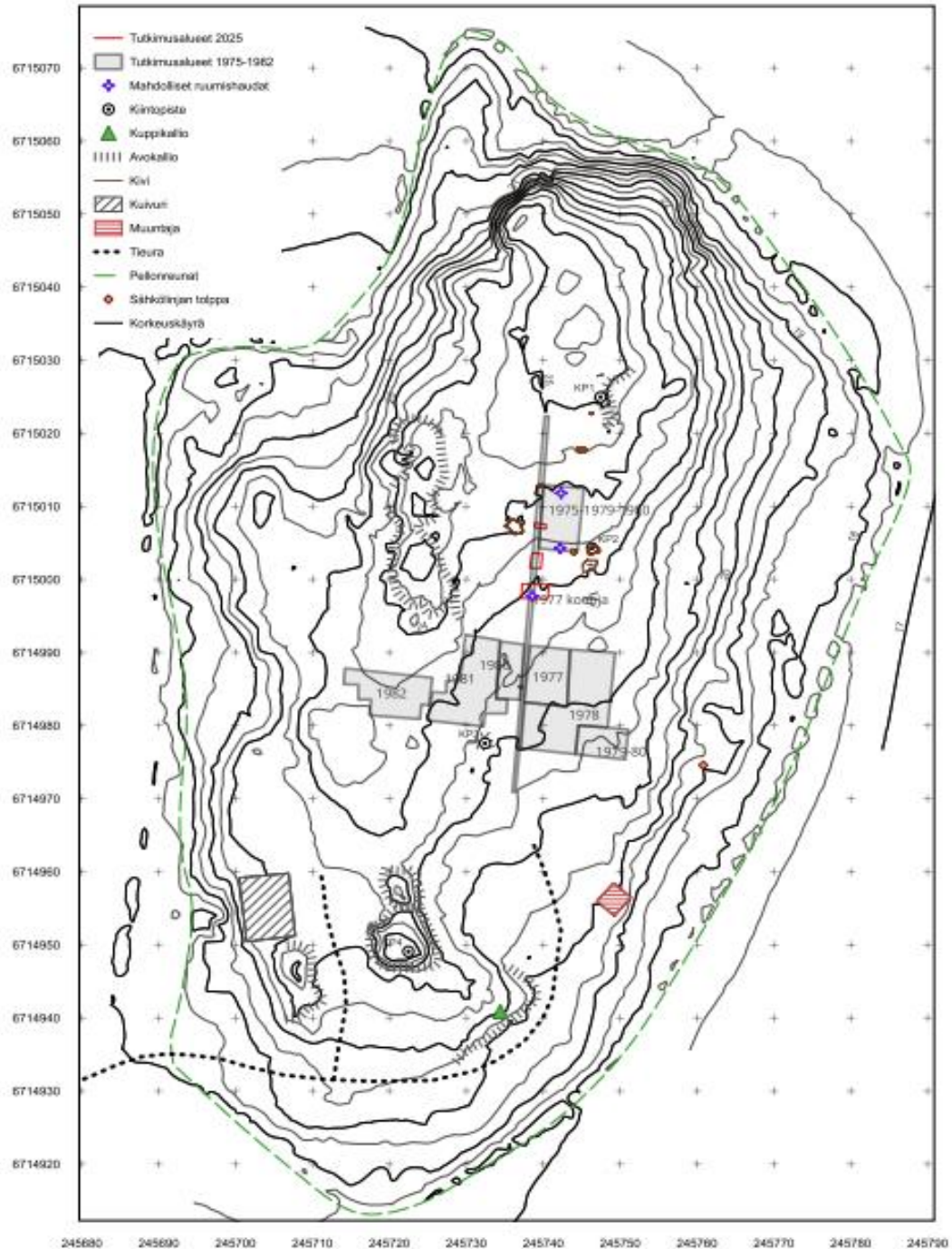
- Asplund, Henrik, Moisio, Jussi, Salomaa, Sanni & Bläuer, Auli 2019. Digging deeper into an Iron Age cairn – Rethinking Roismala Ristimäki in Sastamala, Finland. *Fennoscandia archaeologica XXXVI*, 108–129.
- Cronyn, Janet M. 1990. *The Elements of Archaeological Conservation*. London: Routledge.
- Erä-Esko, Aarni 1965. Germanic Animal Art of Salin's Style in Finland 1. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 63*. Helsinki.
- Gordon, C. C. & Buikstra, J. E. 1981. Soil pH, Bone Preservation, and Sampling Bias at Mortuary Sites. *American Antiquity 46(3)*, 566–571.
- Gräslund, Anne-Sofie 1992. Kulttuurin jatkuvuus – myt eller verklighet? Om arkeologins möjligheter att belysa problemet. Bertil Nilsson (red.) *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid*. Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 1. Uppsala: Teologiska institutionen, Uppsala universitet, 129–150.
- Gräslund, Anne-Sofie 1996. Arkeologin och kristnandet. Nilsson, Bertil (red.) *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 5. Uppsala, 19–44.
- Haggrén, Georg, Hakanpää, Päivi & Mikkola, Terhi 2002. Oravavasamasta nauharuodepikareihin. Kokkomäen kalmiston kaivaus ja muut tutkimukset Sääksmäen Jutikkalassa. Haimila, Miikka. (toim.) *Pirkanmaan alta 3. Arkeologisia tutkimuksia*. Tampere, 37–48.
- Hiekkanen, Markus 2002. The Christianisation of Finland – a Case of Want of Power in a Peripheral Area. Helming, Guido, Scholkmann, Barbara & Untermann, Mathias (toim.) *Centre – Region – Periphery. Volume 1: Medieval Europe*. Basel, 488–497.
- Hiekkanen, Markus 2010. Burial practices in Finland from Bronze Age to the Early Middle Ages. Nilsson, Bertil (red.) *Från hedniskt till kristet. Förändringar i begravningsbruk och gravskick i Skandinavien c:a 800–1200*. Sällskapet Runica et Mediaevalia. Stockholm, 271–379.
- Hirviluoto, Anna-Liisa 1968. Früheisenzeitliches Gräberfeld auf dem Pikku Linnanmäki von Porvoo. *Suomen Museo*, 5–36.
- Hukantaival, S. & Bläuer, A. 2017. Ritual deposition of animals in late Iron Age Finland: A case study of the Mulli settlement in Raisio. *Fennoscandia Archaeologica XXXIV*, 163–182.
- Huurre, Matti 1979. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. 2. painos. Helsinki.
- Jaakkola, Jalmari 1958. *Suomen varhaiskeskiaika*. Porvoo–Helsinki.

- Kivikoski, Ella 1939. *Die Eisenzeit im Auraflussgebiet*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XLIII. Helsinki.
- Kivikoski, Ella 1966. *Suomen kiinteät muinaisjäännökset*. Tietolipas 43. SKS.
- Kivikoski, Ella 1971. Turun seudun esihistoria. Gardberg, C. J. & Kivikoski, Ella (toim.) Turun kaupungin historia. Kivikaudesta vuoteen 1366. Turku, 51–110.
- Keskitalo, Oiva 1979. *Suomen nuoremman roomalaisen rautakauden löydöt*. HYAL 20. Helsinki.
- Koski, Kaarina & Moilanen, Ulla 2019. Kuolema ja tuonpuoleinen. Pajari, Johanna, Jalonen, Jussi, Miettinen, Riikka & Kanerva, Kirsi (toim.) *Suomalaisen kuoleman historia*. Helsinki, 61–98.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1984. Keski- ja myöhäisrautakausi. *Suomen historia I*. Espoo, 251–405.
- Luoto, Jukka 1988. Esihistoria. Mansikkaniemi, H., Luoto, J. & Hiltunen, E. *Liedon historia I*. Turku, 61–192.
- Meinander, C. F. 1950. *Etelä-Pohjanmaan esihistoria*. Helsinki.
- Mäki, Sirkka 1983. Rautakautisten kalmistojen rakenteesta. *Karhunhammas* 7. Turku, 131–139.
- Palva, Heikki 2007. *Kitāb Ibn Faḍlān: Ibn Faḍlānin matka Bagdadista Volgan bolgaarien luo 921–922*. Helsinki.
- Pihlman, Sirkku 1997. Esihistorialliset hautaukset Suomessa. Vuorinen, Heikki S. & Vala, Ursula (toim.). *Vanhoiden luiden kertomaa*. Helsinki, 8–28.
- Purhonen, Paula 1998. *Kristinuskon saapumisesta Suomeen. Uskontoarkeologinen tutkimus*. SMYA 106. Helsinki.
- Purhonen, Paula 1997. East and West in Early Finnish Christianity. Andreas Kaltöfen & Ernst Schubert (toim.), *Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenwechsel im Ostseeraum während des 8.–14. Jahrhunderts*. Band I. Mainz, 373–388.
- Pälsi, Sakari 1939. *Esihistorian tutkimuskentiltä*. Jyväskylä.
- Ruohonen, Juha 2018. Viimeisistä polttohautauksista ensimmäisiin kirkkoihin: Aura- ja Vähäjokilaaksojen kristillistyminen hautaustapojen ja kalmistojen perusteella. Janne Harjula, Sonja Hukantaival, Visa Immonen, Tanja Ratilainen ja Kirsi Salonen (toim.) *Koroinen – Suomen ensimmäinen kirkollinen keskus*. Turun Historiallinen Arkisto 71, 51–65.

- Salo, Unto 2006. *Risti ja rauta. Kristilliset kuvat, symbolit ja ornamentit Suomen rautakauden löydöissä: kristinuskon esineellistä kulttuurihistoriaa ennen kirjoitetun sanan aikaa*. Harjavalta.
- Salo, Unto 1984. Pronssikausi ja rautakauden alku. *Suomen historia 1*. Espoo, 99–249.
- Salo, Unto 1995. Kristinuskko ennen kristinuskkoa Suomessa (II). *Historiallinen aikakauskirja* 1/1995, 96–118.
- Sarasmö, Esko 1971. *Vilusharjun kalmisto valaisee 1000 vuoden takaista elämää Tampereen seudulla*. Tampere.
- Söyrinki-Harmo, Leena 1996. The formation of the Vainionmäki cemetery. Purhonen, Paula (toim.) *Vainionmäki – a merovingian period cemetery in Laitila Finland*. Vammala, 102–118.
- Tallgren, A. M. 1918. *Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäänneökset*. Suomen muinaismuistoyhdistys. Helsinki.
- Tallgren, A. M. 1931. *Varsinais-Suomen historia I*. Esihistoria. Varsinais-Suomen historian-tutkimusyhdistys Ry, Turku.
- Uino, Pirjo 1997. Ancient Karelia. Archaeological studies. Muinais-Karjala, arkeologisia tutkimuksia. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 104*. Helsinki.
- Villa, Anna-Maria 2023. Hiljainen enemmistö – Mitä esineettömät haudat kertovat? Etu-Sihvola, Heli, Moilanen, Ulla & Therus, Jhonny (toim.) *Luihin ja ytimiin. Tutkimuksia ja tulkintoja Euran luistarin kalmistosta*. Turku, 143–165.
- White, Tim D., Black, Michael T. & Folkens, Pieter A. 2012. *Human Osteology*. 3rd ed. San Diego.
- Wickholm, Anna & Raninen, Sami 2003. Rautakautinen riesa – polttokenttäkalmistojen problematiikkaa. *Muinaistutkija* 2/2003, 2–14.

Liitteet

Liite 1. Pahamäen yleiskartta.

LIETO, PAHKA, PAHAMÄKI 2025
 Yleiskartoitus 18.9.2025
 Yhdistetty 3413C3 laserkeilausaineistoon ja ortokuvaan
 sekä vuoden 1982 yleiskartan kaivausalueisiin
 ETRS-TM35FIN/N2000
 MK 1:500

Turun yliopisto, Arkeologian oppiaine
 Leila Marjoniemi

Liite 2. Polttokenttäkalmistoja Suomessa, joissa ruumishautauksia.

Hauho (nyk. Hämeenlinna) Männistönmäki 83010022

Hauho Kalomäki (2) 83010004

Janakkala Makasiininmäki 165010047

Nousiainen Myllymäki 538010005

Kalvola Pahnainmäki 210010002

Uusikaupunki (Kalanti) Kalmumäki 895010056

Uusikaupunki (Kalanti) Varhela Vähänvainionmäki 895010067

Uusikaupunki (Kalanti) Hallu Nohkola 895010047

Lammi Honkaliini 401010009

Lempäälä Lempoinen 418010009

Lieto Vanhalinna Aittamäki 423010002

Lieto Haimionmäki 423010008

Lieto Pahka, Pahamäki 423010005

Mynämäki Franttilannummi 503010005

Raisio Mahittula 680010008

Raisio Siiri 680010009

Raisio Pappilanmäki 680010007

Tampere Vilusenharju 837010023

Turku (Maaria) Ristimäki II 853010004

Turku (Maaria) Saramäki 853010031

Turku (Maaria) Virusmäki 853010014

Valkeakoski Jutikkala Kokkomäki 908010038

Ylöjärvi Mikkola 980010024

Lieto, Pettinen Alilamppula 1000034232

Liite 3. Polttokenttäkalmistot, joissa havaittu mahdollisesti ruumishautoja.

Hämeenlinna Heikkilä 1 ja 2 1000031092

Hämeenlinna Tuulos Haaksivalkama 855010009

Hämeenlinna Tuulos Toivonniemi 855010006

Padasjoki Jaakkolanmäki 576010007

Rusko Koismäki 704010010

Salo Riihimäki 586010018

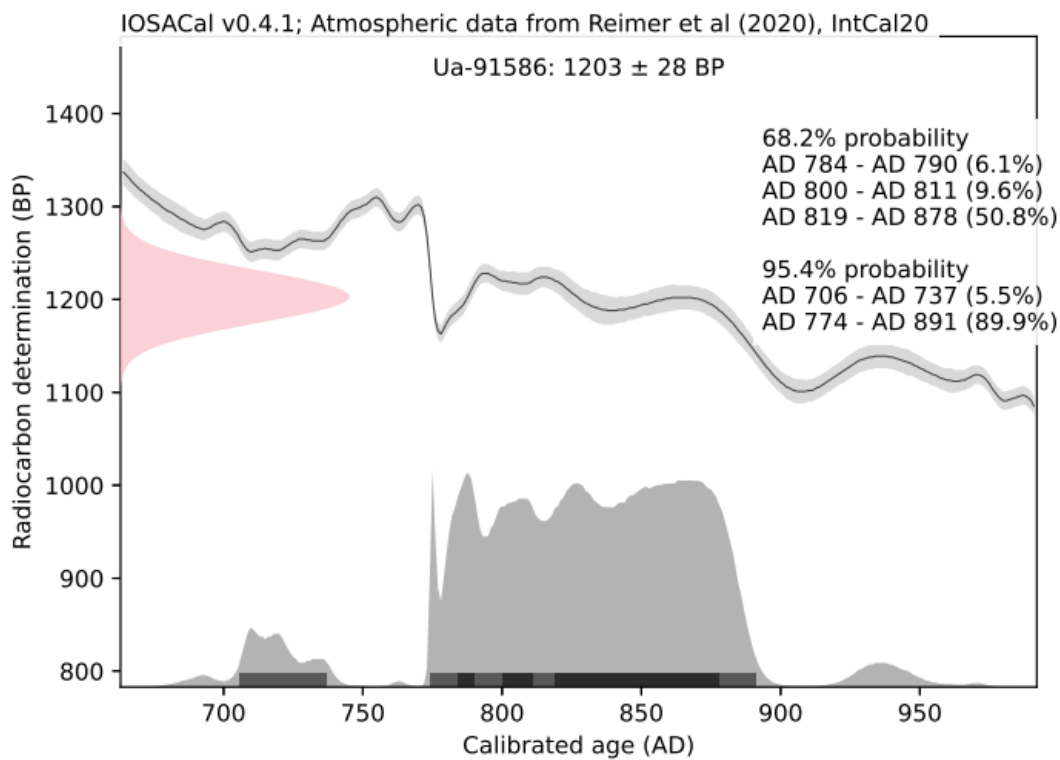
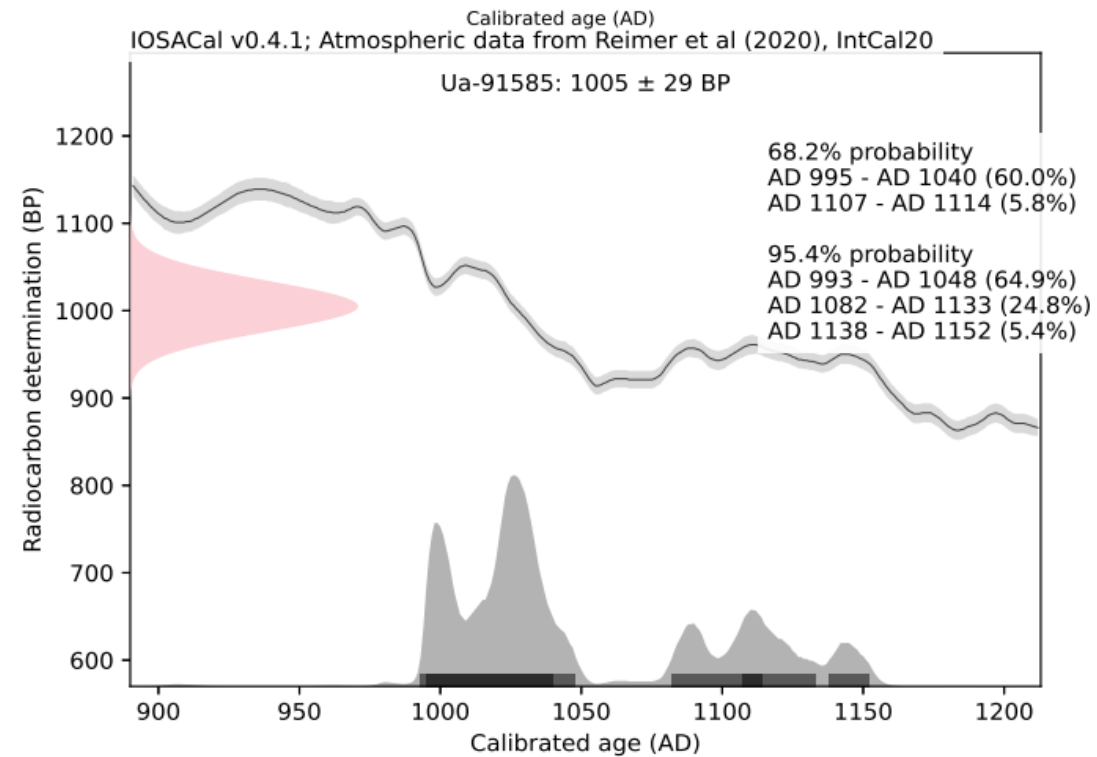
Sauvo Ala-Junnola 738010019

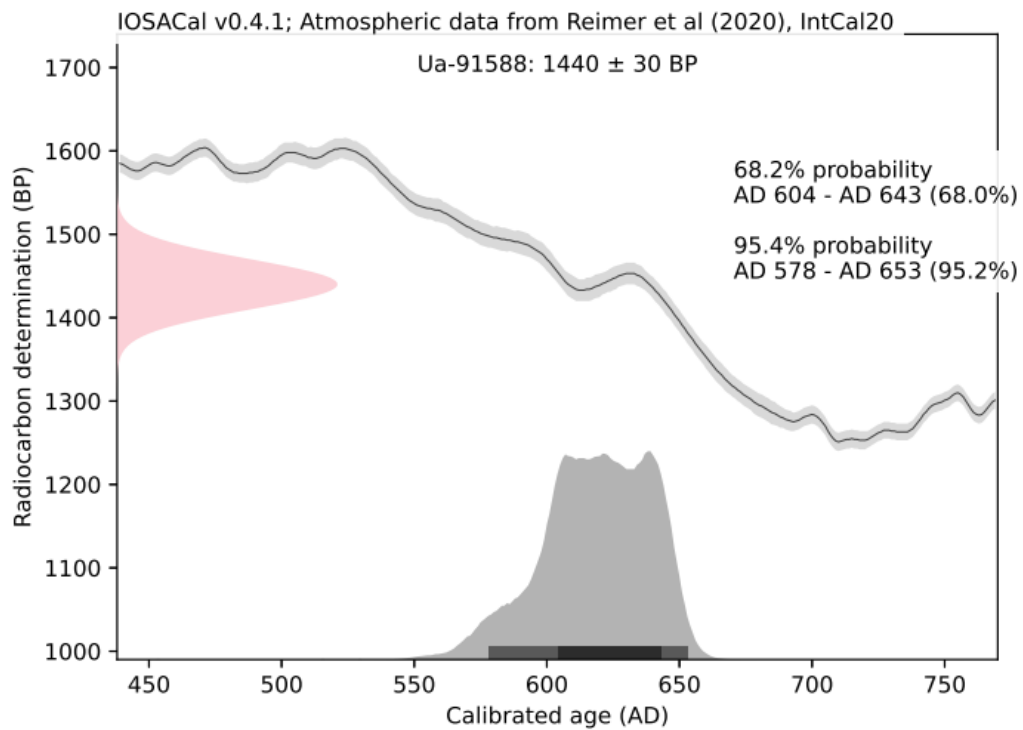
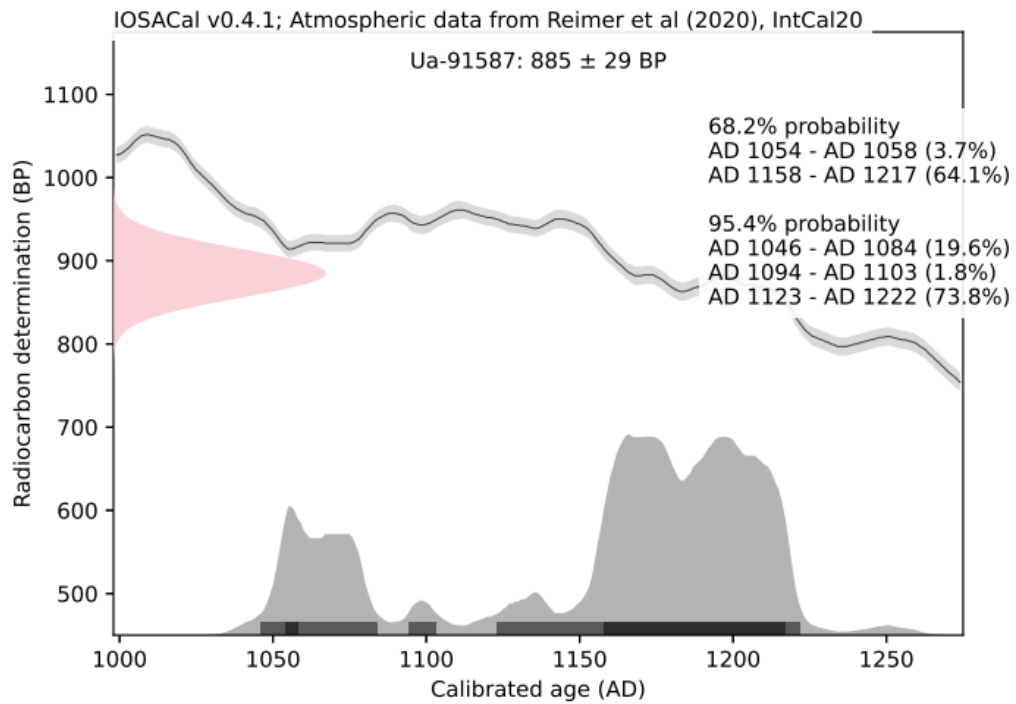
Uusikaupunki Patraistenmäki (Palppa V) 895010035

Valkeakoski Kiiliä 908010002

Ylöjärvi Ahrikkala 932010007

Liite 4. Liedon Pahkan Pahamäen ajoitukset.

Liite 5. Kartta polttokenttäkalmistoista Suomessa, jotka sisältävät ruumishautauksia.